

תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 148 / שבט - אדר תש"פ

המכון למצוות
התלויות
בארץ

בירושון הירוק
שנאמר ולכן חיוון
שלישי

הכנסת ספר תורה ומעמד סיום הש"ס
ע"י ראש המכון הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' אלעד

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 148 / שבט - אדר תש"פ

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יקותיאל דהן
HOL@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב
בגליונות השונים, לכתובת המערכת,
או לפקס, או לדואר האלקטרוני

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

דמי מנוי לשנה: 60 ₪
© כל הזכויות שמורות

4 דבר העורך

מעלת מצוות הארץ

'מידע הלכתי'

6 ט"ו בשבט - מעבר לשנה החמישית וחרקים המצויים בפירות

הגאון רבי שניאור ז. רוח שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

9 מדור 'גנוזות' - כתב יד 'עת הקץ'

חישוב שנות השמיטה חתום על ידי "הימן המליץ"

11 לקט דינים ומנהגים לקראת ט"ו בשבט

הגאון מו"ר רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון ורבה הראשי של ירושלים עיה"ק תובב"א

17 אוכמניות שהועברו ללא פיקוח דינם לגבי ערלה

תשובת הגאון רבי שניאור ז. רוח שליט"א להרה"ג נתן שוהם שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

25 הרה"ג נתן שוהם שליט"א - מכתב תגובה

רב המועצה האזורית חוף השרון

27 בדין מעשר עני המתחלק בגורן - חלק א'

הרב משה יהודה לנדאו שליט"א - אלעד. מרבני המכון

32 בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד

הרב יוסף צברי שליט"א - אלעד
רב קהילת חניכי הישיבות דק"ק תימן אלעד ומח"ס ויען יוסף, תורת ערלה, ועוד.

39 שאלות ותשובות בהלכה

שאלות 'הלכה למעשה' בענינים שונים מאת ראש המכון שליט"א

46 סדר ט"ו בשבט כולל הברכות והלימוד

המהר"ל בספרו נתיבות עולם (נתיב גמילות חסדים פרק א) מביא את דברי המדרש (ב"ר א):

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים" - וְאֵין רֵאשִׁית אֶלָּא תוֹרָה, כְּמָה דְּאֵת אֲמַר (משלי ח כב): ה' קִנְנִי רֵאשִׁית דְּרִכּוֹ. רַבִּי בְּרַכְיָה אָמַר בְּזִכּוֹת מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג כא): וַיֵּרָא רֵאשִׁית לוֹ. רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַב מִתְנֶה אֲמַר, בְּזִכּוֹת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם, בְּזִכּוֹת חֵלָה, וּבְזִכּוֹת מַעֲשָׂרוֹת, וּבְזִכּוֹת בְּכוֹרִים, וּמָה טַעַם, בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים, וְאֵין רֵאשִׁית אֶלָּא חֵלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טו, כ): רֵאשִׁית עֲרֹסְתִיכֶם, אֵין רֵאשִׁית אֶלָּא מַעֲשָׂרוֹת, הֵיךְ דְּאֵת אֲמַר (דברים יח, ד): רֵאשִׁית דְּגִנְךָ, וְאֵין רֵאשִׁית אֶלָּא בְּכוֹרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג, יט): רֵאשִׁית בְּכוֹרֵי אֲדָמְתְּךָ וּגו'.

כותב המהר"ל: ופירוש זה כי מי שאמר בשביל התורה נברא העולם דעתו כי התורה היא יותר עליון על כל הנמצאים ובודאי בשביל הדבר שהוא יותר גדול ויותר עליון במעלה נבראו שאר הדברים, ולכך אמר בשביל התורה נברא העולם לפי שהוא יותר עליון על הכל. אבל מי שאמר בשביל משה נברא העולם, דעתו כי אין לומר שבשביל התורה נברא העולם כי התורה היא עצמה נבראת בשביל שתנתן לאדם, ואם אין האדם מה היה התורה משמשת, ואם כן צריך לומר כי העולם נברא בשביל משה שהיה מקבל התורה שהוא יותר עליון על הכל ובשבילו ראוי לומר שנברא העולם.

מוסיף המהר"ל ומרחיב על מעלת התורה הנקראת 'טוב' כדכתיב "כי לקח טוב נתתי לכם" ועובר לבאר את דברי רב הונא:

ואמר בשביל ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשר בזכות בכורים, כי השם ית' ברא והשפיע העולם מטובו והשפיע ג' דברים, הראשון, הוא ההכרחי לעולם שאם לא היה מה שהשפיע לא היה אפשר שיכול האדם לעמוד ולהיות לו חיים, ועוד ברא הש"י דבר שאם לא היה הדבר ההוא היה העולם חסר, אף שאפשר שהיה יכול להיות חי רק שהיה חסר אם לא היה מה שהשפיע לעולם, ועוד השם ית' ברא בעולם דברים שהם על היותר טוב אף שלא היה חסר בלא זה מכל מקום ברא אותם על צד היותר טוב.

מצות חלה

וכמו שברא השם יתברך אלו שלשה דברים, צוה השם יתב' גם כן שישפיע האדם לזולתו כך ובשביל כך ראוי לו הבריאה, כי כבר אמרנו כי ראוי שיהיה המושפע דומה במה אל המושפיע, וציוה לתת חלה מן הלחם כי הלחם הוא חיותו של אדם שאם לא היה הלחם לא היה יכול לעמוד כל ימיו, כי הלחם הוא סעודא דליבא דכתיב (דברים ח) "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם" וגו', כמו שפירשנו למעלה, א"כ הלחם הוא חיותו של אדם ודבר זה כנגד מה שברא הש"י בעולם ההכרחי.

מעשר

אמנם היין והשמן בודאי אינם הכרחים לאדם מ"מ היה האדם חסר בלא אלו דברים, וכמו שהש"י השפיע היין והשמן כך ציוה הש"י לתת מעשר ממינים אלו כי אף שאינם הכרחיים אלו מינים מ"מ הם להשלים את החסרון. וגם הדגן שממנו המעשר ראוי הוא לתבשיל והתבשיל זה משלים את האדם עד שאינו חסר, והשם יתב' ברא הדגן בענין שהוא ראוי לאדם לעשות ממנו כמה מיני תבשילים לצרכו ואם לא הי' זה היה האדם חסר ולכך ציוה לתת מן היין והשמן מעשר ואף מן הדגן שראוי הוא לתבשיל האדם, וכל דברים אלו משלימים חסרונם של אדם.

ביכורים

אמנם הביכורים הם כאשר הפרי הוא בביכור והאדם נהנה ממנו והוא על צד היותר טוב בלבד, ואין זה שהוא משלים חסרון האדם רק שהוא על צד היותר טוב, והוא כנגד מה שברא השם ית' בעולם דברים שהם על צד היותר טוב בלבד, וכאשר העולם נהוג באלו דברים אם כן משפיעים הטוב בכל החלקים אשר השפיע השם ית' לעולם, ובשביל זה נברא העולם כאשר המושפע דומה לו והוא ג"כ משפיע ודי בזה, והתבאר לך מעלת גמילות חסדים. עד כאן מדברי המהר"ל.

למדים אנו באופן נפלא מדברי המהר"ל האלו, את הקשר האמיץ בין מצוות מתנות כהנים לשורש סיבת הבריאה כולה שנבנית בחסד. ואשר בזכותם משפיע השי"ת טובה וברכה לעולם כולו.

נמצאים אנו לקראת יום ט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות, עליו כתב הגה"ק רבי חיים כהן זצ"ל מתלמידי המהר"י בספרו טור ברקת (סימן תרע"ב) דביום זה נפתחים אוצרות השמים להריק על העולם שפע רב בכל עניני 'פירות' רוחניים וגשמיים כאחד, והוא נקרא ראש השנה לאילנות, ודייקו בזה שלכן נקרא ר"ה לאילנות בלשון רבים, ולא ר"ה לאילן, לרמז שהוא ר"ה וזמן שפע המשפיע גם לבני האדם כמש"כ "כי האדם עץ השדה". הנה אף כאן רואים אנו את הסגולות שיש כאן להשפיע שפע מחסדו וטובו של הקב"ה.

בגליון זה הבאנו לפניכם כמה מעניני ט"ו בשבט, ראשית ב'מידע הלכתי' מאת מו"ר ראש המכון שליט"א, על עניני המעבר לשנת המעשר החמישית לשמיטה, וכן טבלה על זהירות בנגיעות חרקים בפירות הרגילים לאכול בט"ו בשבט, כמו כן כמה דינים והנהגות מאת מו"ר הראש"ל רבי שלמה משה עמאר שליט"א. וכן הוספנו בסוף הגליון סדר ברכות ולימוד מיוחד שנערך ע"י מו"ר ראש המכון שליט"א, לטובת קיום מנהג ישראל באכילת פירות טו בשבט. זאת ועוד לתשובות הלכתיות חשובות כמידי גליון.

במדור 'גנוזות' מביאים אנו לראשונה כתב יד חשוב אשר היה בקרן זוית והוא חיבור על חישוב שנות השמיטה, בכתב היד לא מצוין מיהו בעליו, אך הוא חותם בראשו בשם 'הימן המליץ' אשר על פי ההערות הנראות הינו רבי משה תורג'מאן (מרוקו), בעזר ה' יתברך החלו במכון במלאכת פיענוח כתב היד, כאשר על המלאכה ניצב רבי יחיאל רווח שליט"א.

רבני המכון והציבור החשוב נערכים בתקופה זו לקראת "תחרות המאמרים" המתקיימת זה השנה השניה על ידי המכון, אשר רבים מצורבי דרבנן כבר שלחו מאמרים תורניים חשובים בעניני הפרשת חלה, ובעזרת ה' מצפים אנו לקראת יום טו בשבט בו יערך מעמד תורני רב רושם, להענקת פרסי ההצטיינות לכותבי המאמרים.

ממשיכים אנו בתפילה לבורא עולם, יהי רצון שתשרה שכינה במעשי ידינו.

בברכה, העורך

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

❖ המעבר לשנה החמישית ❖ חרקים בפירות המצויים בטו בשבט

❖ המעבר לשנה החמישית:

ירקות מאוסמים:

1. יש לשים לב, שהגם ששני השנים שוים כאחד לענין מעשר שני, מכל מקום אין מפרישים מזה על זה. ויש לשים לב שבירקות טריים אמנם כבר אין כל חשש לתערובת. מכל מקום בירקות מאוסמים התערובת מצויה, ובעיקר תפוח אדמה, בצל ומיני דלעת. ניתן להתבונן בדרך כלל, כאשר הבצל הישן הקליפה שלו חומה, ותפוא קליפתו חלקה, לעומת החדש שקליפתו סדוקה [כעין קשקשים], וכן מיני דלעת ישנים, כאשר צבעם של החדשים הוא ירוק יותר.
3. בכל עת שיש ספק יש להזהר בכל דרך שלא להפריש מזה על זה.

פירות האילן:

1. פירות שהגיעו לשליש בתשע"ט אף שייקטפו בשנת תש"פ לאחר טו בשבט, מכל מקום דינם כדין השנה הרביעית.
2. פירות שיביאו שליש לאחר ט"ו בשבט תש"פ [בד"כ החל מפרי השסק ואילך], שייכים לשנה החמישית.
3. אתרוג שייקטף לאחר ראש השנה של תש"פ ולפני ט"ו בשבט, שייך לשנה הרביעית. והנקטף לאחר ט"ו בשבט תש"פ שייך לשנה החמישית.
4. פירות הדר מעיקר הדין, דינם ככל פירות האילן, ויש שחששו לדמותם לאתרוג מספק, ועל כן מפרישים מספק גם מעשר שני וגם מעשר עני.

❖ טבלה על גגיות בתוצרת החקלאית המצויה בטו בשבט

שם המוצר	אופן השימוש
בטנים עם קליפה	בד"כ בחזקת נקי
בגנה טריה	בחזקת נקי
בגנה ציפס	בחזקת נקי
גוג'י ברי	חייב בדיקה, כמו "צימוקים"
גויאבה	לפרוס לפלחים ולבדוק
גרעיני אבטיח	לפתוח ולבדוק מדגמית
גרעיני דלעת	בחזקת נקי
גרעיני חמניות	לפתוח ולבדוק כל אחד
דובדבנים בסירופ / חמוץ	חייב בדיקה ויזואלית
דובדבנים בסירופ / מתוק	חייב בדיקה ויזואלית
דובדבנים מיובשים	קשה מאד לבדיקה
דובדבנים מסוכרים	יש לבדוק מידגמית
זיתים	בדיקה ויזואלית, וכשיש חשד יש לפתוח
חבושים	לפרוס לפלחים ולבדוק
חמוציות טריות/ מסוכרות	בחזקת נקי
חמוציות מיובשות	חייב בדיקה, כמו "צימוקים"
חרובים	חוצים לשנים ובודקים ויזואלית
לדר באריזות סגורות	בחזקת נקי
לדר באריזות פתוחות	יש לבדוק ויזואלית
מלון	בחזקת נקי

שם המוצר	אופן השימוש
אבוקדו	בחזקת נקי
אבטיח	בחזקת נקי
אגוז ברזיל	בחזקת נקי
אגוז לוז עם קליפה	חייב בדיקה ויזואלית
אגוז מלך עם קליפה	חייב בדיקה ויזואלית
אגוז מקדמיה	בחזקת נקי
אגוז פקאן מסוכר	בחזקת נקי
אגוז פקאן מקולף	חייב בדיקה ויזואלית
אגוז פקאן עם קליפה	בחזקת נקי
אגוז צנובר	בחזקת נקי
אגוז קוקוס	בחזקת נקי
אגוז קשוי	חייב בדיקה ויזואלית
אגוזים ושקדים קצוצים	חייב בדיקה ויזואלית
אגס	בחזקת נקי
אוכמניות	באם הפרי רך חייב בדיקה
אננס בשימורים	בחזקת נקי
אננס טרי	להוריד המשקעים בקילוף
אננס מיובש	חייב בדיקה ויזואלית
אפרסמון	להסיר העלה ולשטוף
אשכולית	זהירות מכנימות ע"ג הקליפה. באם הפרי רך מידי יש לבדוק פנימית
אתרוג מסוכר	בחזקת נקי
בטנים מצופים שוקולד	לפתוח ולבדוק מדגמית
בטנים מקולפים	חייב בדיקה ויזואלית

חרקים בפירות המצויים בטו בשבט | דבר העורך

שם המוצר	אופן השימוש
שימורי פירות	בד"כ בחזקת נקי
שקדים מקולפים	חייב בדיקה ויזואלית
שקדים עם קליפה קשה	חייב בדיקה ויזואלית לאחר פתיחה
תאנים	טרי מגידול מטופל היטב - בחזקת נקי, לחצות ולבדוק ויזואלית. טרי לא מטופל ויבש - צריך בדיקה יסודית וקשה מאד
תות עץ	חייב בדיקה יסודית
תות שדה	לבחור השלימים, להוריד הפרח עם מעט מהפרי, להשרות כ 2 דקות במים וחומר ולערבב ביד. להוציא מהחומר, ולשטוף כל תות תחת ברז מים עם מברשת.
תמר לח	בחזקת נקי
תמר מיובש	לחצות, להסיר הגלעין ולבדוק יסודי
תפוז	ראה לעיל "אשכולית"
תפוז סיני מסוכר	בחזקת נקי
תפוז עץ - טרי / מיובש	בחזקת נקי

שם המוצר	אופן השימוש
מנגו מיובש	לבדוק ויזואלית
משמש מיובש	חוצים לשניים ובודקים ממול מקור אור
ענבים	להשרות במים עם חומר ולשטוף תחת ברז
ערמונים	לפתוח ולבדוק
פומלה/ית	ראה לעיל "אשכולית"
פטל / אסנה	חייב בדיקה יסודית והבדיקה קשה
פיסטוקים	חייב בדיקה ויזואלית לאחר פתיחה
פפאיה/טרי/ שימורים/ מיובש	בחזקת נקי, את המיובש לבדוק ויזואלית
צימוקים	חייב בדיקה - להשרות 10% במים חמים ל-10 דקות, אם צפים חרקים יש לזרוק הכל, באם הכל נקי אפשר להשתמש
קבוקים	לפתוח ולבדוק מדגמית
קיווי טרי או מיובש	בחזקת נקי, את המיובש לבדוק ויזואלית
קלמנטינה	ראה לעיל "אשכולית"
רימון	חייב בדיקה ויזואלית לאחר הפתיחה
שזיף מיובש	לאחר פתיחה חייב בדיקה ממול מקור אור

ויהי רצון מלפני אלוקי השמים, שיתברכו כל פירות האילנות למטה, ויושפע שפע ברכה והצלחה ממקור האילן למעלה, עלינו ועל כל עמו ישראל בכל אתר ואתר (מתוך התפילה על האתרוג לרבינו הב"ח זיע"א)

**ביקרא דאורייתא
שניאור ז. רווח**

הרב יחיאל רווח שליט"א מרבני המכון

[illegible]

שם המחבר אינו מופיע במפורש
אלא ברמז, כאשר הוא פותח
במילים: "אמר המחבר הימן המליץ
כמדרשו וכתרגומו". כידוע, על פי
המדרש 'הימן' הוא משה רבינו (מובא
ברש"י מלכים). ותרגום 'המליץ' הוא:
'מתורגמן', נמצא ששם המחבר
עולה משה מתורגמן. אולי היה שמו
משה אתורג'מאן כשם מחבר ס'
הבאר עשק כת"י שבידי.

וזהם לא ידעו שדברי הזוהר הם בקץ האמיתי סתומים וחתומים באלף עזקאן ואין מבין סודו אפ' החכמים הגדולים ק"ו לטפשים לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, וזה לך האות מה שמצינו בבוזה"ק כמה מאמרים הם המדברים בעניין הקץ סתראי נינהו לא ראי זה כראי זה, ונראים לכאורה כסותרים זה את זה ורובם ככולם נראה מהם שכבר עברו, וכל זה מחמת קוצר המשיג ועומק המושג

אשר כיונו חכמי הזוהר להסתיר להעלים הסוד הגדול הזה מבני אדם. כי מצוות המלך מלכו של עולם חיובא רמי על היודעים הקץ על אמתתו להעלימו ולסתמו כדי שלא בכל אדם שאין רצונו של הקב"ה כידוע מעניין יעקב אבינו שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתלקה ממנו שכינה, וכמו שהזוהר על כך דניאל בפרוש כמו שנאמר "ואתה דניאל סתום את הדברים וחתום הספר עד עת קץ ושוטטו רבים ותרבה הדעת".

ועל דבר זה נכרת ברית להיות הדבר הגדול הזה ברז וסוד כאשר כתבו חכמי הזוהר עצמם אמור רבנן בטעמא כמבואר בזוהר חדש במדרש הנעלם דפ' בראשית דף ח' ע"ב ע"פ "ויאמר אלהים יהי אור" וז"ל תמן תנינן ואמר רבי יוסי מאי דכתיב "דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל" וגו' אזלא הא מילתא, כי הא דאמר רבי יוחנן, כל הגלויות שגלו ישראל מארצם כולהו היה גלוי לכל, וגלותא רביעא לא נגלה להם לעולם, וכו' וזהו הגלות שישראל יושבין בה היא משא דומה כלומר בחשאי, דבר שלא נגלה מהלב לפה, שנא' "כי יום נקם בלבי" וכו' עד אם אתם מבקשים לדעת קץ גאולתכם אימתי תהיה אימתי תשובו לארצכם שובו אתיו כי הא דא"ר יהודה אין קץ הגלות נתלה אלא בתשובה שנא' "היום אם בקולו תשמעו", וכיון שנברא העולם נרמז הרמז הגדול הזה ברזי הסתרים שנא' "ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור" כלומר יהי רז, ורז ואור דבר א' הוא*. "וירא אלקים" לזה הרז כי טוב להיות ברז וסוד כדי שלא יגלה לשום אדם שאלמלא יגלה כמה פריצים מבני עמינו ילכו לאבדון. ועל שנהיה ברז וסוד הבדיל אלקים בין האור ובין החושך בין אומתו שהיא האור ובין האומות שהם החושך שנא' "ורשעים בחושך ידמו" ועוד כתיב "בחשיכה יתהלכו". "ויקרא אלקים לאור יום" א"ר זה יום קץ הגאולה שנא' "הנה יום בוא לה" זה יום הקץ ע"כ.

הנך רואה בעיניך מילתא בטעמא כמה הקפידה תורה על זה להיות הדבר ברז וסוד שלא יתגלה לכל אדם. וכן הוא בזוהר הגדול במדרש הנעלם דפ' תולדות דף קל"ט ע"ב "רבי אלעזר בן ערך הוה יתיב, והוה קא מצטער בנפשו טפי, עאל לקמיה רבי יהושע, אמר ליה חיוז נהירו דבוצינא דעלמא למה חשוכן, אמר ליה חיוז ודחילו סגי עאל בי, דהא אנא חמי מה דאתערו חברנא מארי מתניא, דשראת עליהו רוח קדישין, וההוא דאתערו דבשיתאי יהא פורקנא שפיר, אבל אנא חמי אורכא יתירא על אינון דיירי עפרא, דבאלף שתיא לזמן ארבע מאות ותמניא שנין מניה, יהיו קיימין כל דיירי עפרא בקימיהון, ובגיני כך אתערו חבירנא על פסוקא דקרא לון בני ח"ת, ח"ת דיתערון לח"ת שנה, והיינו דכתיב (ויקרא כה ג): "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו", כשישתלם "הזאת", שהוא חמשת אלפים וארבע מאות ותמניא, תשובו איש אל אחוזתו, אל נשמתו שהיא אחוזתו ונחלתו וכו' מאן יזכה להאי ארכא, מאן יתקיים בקיום דתיה בין האי זמנא, ועל דא אצטעירנא בנפשי. אמר ליה רבי, הא תנינן "יהי או"ר", יהי ר"ז, חזר ואמר בתשובה יתקדם כלא, אמר רבי יהושע אי לאו דאמרת הכי, אחסימנא פומין למצפי פורקנא כל יומא, דכתיב (ישעיה לג ו): "חסן ישועות", מהו ישועות, אלו המצפים ישועות בכל יום עכ"ל.

והרי הוא כמבואר ע"פ דברי הזוהר חדש שהקדמנו כי ראב"ע היה מצטער על כך כמו צער בנפשו שמה יצאו כמה פריצים מן הכלל בראותם אורך הגלות המר והנמהר כי רב הוא ויותר אריכות הזמן לתחיית המתים שהוא כמה שנים אחר ביאת המשיח וא"ל ר"י להפיג צערו הא תנינן יהי אור יהי רז כלומר שהדבר הזה הנה הוא צריך להיות ברז וסוד בין החכמים ולא יבינו כל רשעים. וכיון שכן אין פרץ ואין יוצאת כי אין לחוש מעתה דילמא נפיק מיניה חורבא, וגם הוא חזר לנחם עצמו מאחר שהדבר תלוי בתשובה ויכול להיות שיבוא המשיח קודם הזמן המוגבל, כמארז"ל (סנהדרין צח): 'זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה' שמצד זה אנחנו מצפים הישועה בכל יום שיבוא קודם הזמן ע"י התשובה אע"פ שיש לו קץ וזמן מוגבל כמבואר בדברי ר"י שאמר לו "אי לאו דאמרת הכי, אחסימנא פומין למצפי פורקנא כל יום".

א. היינו שחשבון רז ואור חד הוא.

לקט דינים ומנהגים לקראת ט"ו בשבט

מאת מו"ר הראשון לציון שליט"א

א. שלום ב'רכה ט'ובה. הם ראשי תיבות "שבט", חודש זה הוא בחינת הו"ד, כמידתו של אהרן, על כן צריך להתאמץ להיות אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו, יותר מכל חדשי השנה, וביותר יש לזהר לכבד לומדי תורה ולחזק ברכים כושלות, ולהזהר מלהיות הולך רכיל ומנע רגלך מלרוץ לרעה בזהירות יותר מכל ימות השנה. (מועד לכל חי סימן ל' אות ב').

ב. נוהגים להרבות במיני פירות של אילנות לכבוד שמו של יום², והמועד לכל חי (שם אות ז') כתב דיסדר בשלחנו גם מפירות הארץ. ויש שעושין לימוד באותו הלילה, דהיינו שלומדים משנה או זוהר מענין אותו הפרי, ואח"כ מברכין עליו. ויש ספר מסודר ע"ז הנקרא "פרי עץ הדר"³.

ג. וכל אחד מברך על פרי אחד, האיש מברך על החטה כדכתיב "חלב חטים ישביעך" כדי שיהיה לו מזונות בריוח, והאשה על הגפן כדכתיב "אשתך כגפן פוריה", והבן על הזית כדכתיב "בניך כשתילי זיתים סביב לשולחניך", רמון ואגוז לבנותיו ע"ש "כל כבודה בת מלך פנימה", דבש ותפוח לתינוקות ע"ש "דבש וחלב תחת לשונך"⁴.

ואולם כתב שם דרוב העולם אין נוהגין כן, אלא קורין בספר פרי עץ הדר לפי הפירות שיש לו, ויש נוהגין דוקא בז' מיני פירות שנשתבחה בהם א"י, ויש לומדים רק הט"ו שיר (שיר המעלות) שבתהלים, וע"ש.

ד. יזהר הרבה לדקדק באכילת הפירות שלא יהיה בהם ספק תולעת, דעונשו רב ונמצא מקלקל ח"ו במקום לתקן, וע"כ לא יחתוך בפיו תפוחים ואגסים וכדו' שלפעמים יש בהם תולעים וכו', ואם

ה. כנה"ג בשם תיקון יששכר דף מ"ב ע"ב, מ"א ס"ק ט"ז, פרי"ח אות ו' א"ר אות י"ד.

אמר העורך: ספר 'תיקון יששכר' הינו המקור הקדום למהג אכילת הפירות בט"ו בשבט, הוא מביא זאת בשם מנהג האשכנזים, בשנה זו זכינו שספר זה יצא לאור בהוצאת 'אור המערב' אשר ההדירו את הספר מדפוס ראשון, מחבר הספר הוא רבינו יששכר בן סוסאן זצ"ל אשר התיישב בצפת בתקופת מרן הבית יוסף לאחר שעלה עם אביו ממרוקו.

ג. כה"ח סימן קל"א אות צ"ז, ומשמע מדבריו שעושים הסדר הזה בליל ט"ו בשבט, וכ"נ גם מהמועד לכל חי שם.

ד. מועד לכל חי סימן ל' אות ז' בשם בנו הגרא"פ ז"ל עו"כ בשם הברכת אליהו דהעיקר הוא ט"ו פירות וילמוד ט"ו פרקי משנה, פאה ח' פרקים, ביכורים ג"פ, ר"ה ד"פ הם נגד בריאה יצירה ועשיה, גם יברך על ריח האתרוג, וע"ש.

מאת מו"ר הראשון לציון שליט"א | מאמרים ותשובות

חתך בסכין ואירע שחתך התולעת, ינקה הסכין היטב קודם שימשיך להשתמש בה (מועד לכל חי שם אות ט' ואות י"א) וע"ש.

ה. כשחל ט"ו בשבט ליל שני מה טוב למי שחננו ה' בעושר די'עשה חלוקה לת"ח וצנועים ביום י"ד שבט מפני די'צאו משבת ולית להו כלום כדי לקנות פירות וכו', ואשרי אדם שיש לו עניים ות"ח סביב לשולחנו בלילה הזאת, ויהיה ברכת ה' בכל אשר לו, ויזכה לשנים רבות נעימות וטובות אמן, (מועד לכל חי שם אות ג' ע"ש) ובפרט מי שמכיר איזה צנועים נצרכים דודאי מצוה רבה לתת להם בסתר לשמח נפש עגומים ושכמ"ה.

ו. צריך ליזהר בסדר הברכות שלא יקדים המאוחר ולא יאחר המוקדם וסימנך: מג"ע א"ש. מזונות, גפן, עץ, אדמה, שהכל. ויקדים לברך על פירות שבעת המינים אעפ"י שאינם חביבים עליו כמו שאר המינים. (כמו שתאמר דמך בסימן רי"א ס"א דסתם ויש הלכה כסתם כידוע וכן פסק מרן הראש"ל בקול סיני עמוד 19 א' 47), ובין ז' המינים עצמם יקדים הפרי הקרוב יותר לתיבת "ארץ", דכתיב "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאמה ורמון, ארץ זית שמן ודבש", נמצא דהזית והתמר (דבש) קודמים לגפן כי גפן היא שלישית לארץ קמא, וזית שני לארץ בתרא ותמר שנית, וכשאיין לו משבעת המינים יקדים לברך על החביב עליו, ומיהו אם א' שלם והחביב אינו שלם שלם עדיף מהחביב. (מ"א סי' רי"א סק"א, א"ר א' א', וי"א ועוד, כה"ח אות ג'). וכשמברך על פרי א' בורא פרי העץ פוטר כל הפירות העץ שלפניו ואם כיון לפטור איזה מין אפילו לא היה לפניו יצא, וה"ה בפרי האדמה וברכת שהכל שמברך על א' ופוטר כל הדברים השייכים לאותה ברכה ואפילו בירך שהכל על משקה פוטר גם בשר ודגים וביצים וכדו'. וכ"ש שאם בירך על בשר וכו' שזה פוטר כל המשקים שברכתם שהכל, (גנת ורדים ופעולת צדיק קול סיני שם).

ז. כל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו צריך לאוחזו ביד ימינו בשעת הברכה. (מרן בש"ע סימן ר"ו ס"ד). גם איטר יד צריך לאוחזו בימין של כל אדם. אך אם לא אחז הפרי בידו כלל רק בירך עליו כשהוא מונח לפניו יצא, (לבוש, ושכנה"ג וקיצור ש"ע, כה"ח שם אות ל"ג) וכ"ש אם לקחו בשמאלו שיצא.

ח. יברך במתן ובכוונת הלב במלה, בשפה ברורה ובנעימה קדושה, ויכוין דעתו להשם ב"ה.

ט. לכתחילה צריך להשמיע לאוזניו, ואם לא השמיע יצא ובלבד שיוציא בשפתיו (מרן סי' ר"ו ס"ג) אבל אם מחשב בלבו בלבד לא יצא¹. ויש ליזהר מאד שלא ידלג אותיות או תיבות ואם דילג שם אות מלכות יחזור יברך ואפילו דילג רק תיבת העולם לבד יחזור ויברך כי מלך לבד אינו מלכות, (בן א"ח פ' בלק אות ב').

י. לא יפסיק בין ברכה לאכילה יותר מכדי דיבור, (מרן והרמ"א סימן ר"ו ס"ג) ושיעור כדי דיבור הוא כדי שיאמר ג' תיבות, שלום עליך רבי², ובדיעבד שנתעכב יותר מכדי דיבור העלו האחרונים דא"צ

ה. ומהרצ"ו ז"ל כתב שאמר לו רבינו הארי"ז ז"ל שעיקר השגת רוח הקדש תלוי בכוונת האדם והזירות בכל ברכות הנהנין שעל ידם מתבטל כח הקלי' הנאחזים במאכלים החומריים הנדבקים באדם האוכל אותם, וע"י הברכות בכוונה מסיר מהם הקלי' ומזכך החומר שלו ונעשה מוכן לקבל קדושה, והזהירו מאד לזה, (שער רוק"ק דף ט' ע"ב ושעה"מ פ' עקב, כה"ח שם אות א').

ו. ודלא כהרמב"ם שמחלק בין ק"ש לברכות ב"ח, עט"ז, כה"ח שם אות כ"ד, ועי"ל מענין זה.

ז. שכנה"ג בהגב"י אות ה', וכתב דמ"ש השה"ל והלבוש, שלום עליך רבי ומורי, הוא ט"ס, וכ"כ העו"ת ומ"א וא"ר ור"ז וחס"ל ובן א"ח, כה"ח אות ט"ו.

מאמרים ותשובות | מאת מו"ר הראשון לציון שליט"א

לחזור^ה. וע"כ אם רוצה לשתות מים ורוצה לשפוך מהם מעט, ישפוך קודם שיברך כדי שלא יפסיק בין הברכה לשתייה^ט, [ועיי"ל באות ט"ז].

יא. במה דברים אמורים כשהפסיק בשתיקה, אבל אם הפסיק בדיבור בין ברכה לאכילה אפילו במילה אחת צריך לחזור ולברך^י. ואפילו שדיבר מפני הכבוד או מפני היראה חוזר ומברך, ולא דמי לק"ש דשם אינו מברך אשר קדשנו וכו', (א"א, ר"ז ועוד, כה"ח שם אות י"ח).

יב. לא יענה אמן בין ברכה לטעימה, וכן לא יענה קדיש וקדושה, ואם עבר וענה לא יחזור לברך דהוי פלוגתא דרבוותא וסב"ל, (כה"ח סימן קס"ז אות ס"א, וסימן ר"ו אות י"ט).

יג. אם דיבר דברים שהם לצורך אכילה או לצורך המצוה שמברך עליה א"צ לחזור ולברך^{יא}.

יד. ולכתחילה לא יפסיק כלל בין הברכה לאכילה, (הרמ"א בהג"ה שם, וכ"כ הבי"י בשם הכלבו ומשמע שגם מרן כן דעתו), וע"כ יזמין המלח והלפתן וכל מה שצריך לו לפי שיטול ידיו כדי שלא יפסיק בין הנטילה לברכת המוציא ולא בין הברכה לאכילה, ואם שכח לומר תנו אוכל לבהמה קודם נטילת ידיים ימתין עד שיטעם המוציא דבדיעבד שכבר נטל ידיו עדיף להמתין, מאשר שידיבר בין המוציא לטעימה, (כה"ח שם אות נ"ו, וע"ש במ"ש בשם השדי חמד).

טו. לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר עד שיהיה ראוי לאכילה כדי שלא ישהה הרבה בין הברכה לאכילה, (א"ר, חס"ל, וכ"כ הבן א"ח פ' בלק אות ג') וכן יש להסיר הדברים המפריעים לאוכל קודם שיברך משום הפסק וגם כדי שיברך על דבר נקי, (כה"ח סי' ר"ו אות כ"ב).

טז. אין מברכין על אוכל או משקה עד שיביאווה לפניו, ואם בירך ואח"כ הביאווה לפניו צריך לברך פעם אחרת (מרן בש"ע סימן ר"ו ס"ה), וקודם שיחזור לברך יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (שם), וכשברור לו שיביאואו לו גם לדעת מרן אינו צריך לחזור ולברך.

יז. מי שבירך על פירות שלפניו והביאו לו יותר מאותו המין או ממין אחר שברכתו כברת הראשון (כגון שבירך על ענבים והביאו לו תפוחים או שאר פירות שברכתם בורא פרי העץ), אין צריך לברך שוב, (מרן בש"ע סי' ר"ו ס"ה), וטוב ליהדר לכתחילה לכזין על כל מה שיביאו לו^{יב}. ואם בירך בסתם ואח"כ הביאו לו עוד פירות שברכתם שוה כל זמן שיש לפניו מהמין הראשון או שהיה בדעתו לאכול עוד א"צ לחזור ולברך^{יג}.

ח. מ"א סק"ד, ואע"ג דמרן כ' בשם שה"ל דיחזור, בסימן ק"מ כ' שהרד"א חולק ע"ז, וכ"פ הא"ר וער"ה, א"א, ח"א, וקיצור ש"ע, כה"ח שם אות ט"ז ובסימן קס"ז אות מ"ד.

ט. בן א"ח שם או' ג', וכ' שם עוד טעם כדי שלא ישפוך אחר הברכה מפני הבזיון של הברכה שחלה כבר על כל המים שבכלי, וכן כשרוצה לשתות משקה חם יקררנו לפני הברכה.

י. ער"ה בשם תב"ש, שלחנו של אברהם, א"א, שע"ת, וכה"ח שם אות י"ז.

יא. כ"כ מרן בש"ע סימן קס"ז ס"ו לענין בציעת הפת וז"ל "ואם שח צריך לחזור ולברך אא"כ היתה השיחה בדברים מענין הדברים שמברכים עליו כגון שבירך על הפת וקודם שאכל אמר הביאו מלח או ליפתן, או תנו לפלוני לאכול, תנו מאכל לבהמה וכיוצא באלו א"צ לברך, וכתב הבי"י שם דאפילו אינו לצורך פרוסת המוציא רק לצורך הסעודה לא הוי הפסק. (וכ"פ הלבוש והב"ח ומ"א ועוד) וכן אם אמר הביאו סכין או שאר מכשירי האוכל וכלי סעודה נמי לא הוי הפסק (א"א ופת"ע, כה"ח שם אות מ"ח). [וע"ש עוד בכה"ח בשאר דיני קדימה של מזונות הבהמה שהאריך בד' הפוסקים בפרטים רבים בזה.

יב. (הרמ"א בהג"ה בשם הבי"ד סי' י"ט), וכתב הבן א"ח (פ' בלק אות ז') דאם כיון דעתו על מה שיביאו לו אינו חוזר לברך אפילו על מה שהובא לפניו אחרי שגמר את כל מה שהיה לפניו, (ופשוט דהיינו דוקא שלא הסיח דעתו), וטוב שיכיון לפטור כל מה שיביאו לו עד שיברך ברכה אחרונה ובזה יוצא מספק (כה"ח שם אות ל"ו וט"ל).

יג. כה"ח שם וכ"כ הבן א"ח שם, וכתב דטוב שישמע ברכה מאחר, או יקח מעט סוכר ויברך עליו שהכל ויכוין על אותו פרי, ואם א"א בזה יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבד.

מאת מו"ר הראשון לציון שליט"א | מאמרים ותשובות

יה. אם קבע עצמו על השלחן לאכול פירות אפילו אכל כל מה שהיה לפניו ואח"כ הביאו לו אפילו ממין אחר שברכתו שוה א"צ לברך שוב, דכיון שקבע עצמו אינו מסיח דעתו, והוא שעדיין לא נמלח מאכילת פירות, (בן א"ח שם). ומי שאוכל אצל בעה"ב כיון שיברך על מין אחד פוטר כל מה שיביאו לו עוד אפילו לא נשאר לפניו מהראשונות דאתכא דבעה"ב סומכים. (ועיין בן א"ח שם אות ט').

יט. כשהתכוין בעת הברכה על כל מה שיביאו לו, שכתבנו דא"צ לחזור ולברך, אפילו שאח"כ הביאו לו פרי שהוא יותר חשוב כגון שהוא משבעת המינים או שהוא חביב עליו יותר ג"כ אינו צריך לברך עוד.^י

כ. אם יש לפניו דבר אוכל ומשקה שברכתם שוה מברך על אחד מהם בין על המשקה ובין על האוכל ופוטר את חבריו. (וכמ"ש לעיל סוף אות י'). ואם בשעה שברך על אחד מהם לא היה השני לפניו, אפילו שהובא לפניו כשיש עדיין מהמין הראשון לפניו, צריך לברך על השני אבל אם כיון עליו בשעת הברכה שברך על הראשון א"צ לברך על השני.^י

כא. מי שברך בורא פרי העץ על פרי, ואח"כ הביאו לו פרי אחר יותר משובח, יאכל תחילה מהפרי שברך עליו דוקא.^י

כב. נטל פרי בידו לאוכלו וברך עליו ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אע"פ שהיה מאותו המין לפניו בשעה שברך על הראשון, וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא ש"ש לבטלה, (מרן שם ס"ו). והיינו דוקא כשהיה בדעתו לאכול רק את הפרי ההוא בלבד, אבל אם היתה צלחת מלאה פירות לפניו ודעתו לאוכלם (כולם או חלק מהם לפחות) וברך על א' ונפל מידו ונאבד א"צ לחזור ולברך.^י

כג. פירות שמצוי להיות בהם תולעים כגון תמרים ותאנים יבשים וכל כיו"ב אין לברך עליו עד שיברקנו היטב שלא תהיה ברכתו לבטלה, (כה"ח סימן ר"ב אות ד' וסימן ר"ו אות מ"א).

כד. אמר ברוך אתה ה' ונפל הפרי מידו ונאבד, יסיים ויאמר למדני חוקיך דנראה כקורא פסוק בתהילים ואין כאן מוציא שם שמים לבטלה. (מרן בש"ע שם, ועיין כה"ח שם או' מ"ד עוד פרטים בזה).

כה. העומד על אמת המים מברך ושותה אע"פ שהמים ששותה לא היו לפניו בעת הברכה, מפני שלכך נתכוין תחילה (מרן בש"ע שם). ונראה דה"ה למי ששותה מהברז, ומ"מ לא ישתה כן אלא יקח בכוס ויברך וישתה כראוי.

יד. כן הסיק הכה"ח אות ל"ו וט"ל, ואע"ג שהבן א"ח פסק דבכה"ג צריך לברך פעם שניה מ"מ נ"ל דלא יברך דסב"ל.

טו. מ"א, ר"ז, קיצור ש"ע, כה"ח שם אות ל"ח, דלא דמי לשני אוכלים.

טז. ספר חסידים סימן תתמ"ז. [וה"ה אם הביאו לו פרי שהוא משבעת המינים או פרי שהוא חביב עליו, ואח"כ יאכל מהמשובח בלי ברכה אע"פ שלא כיון עליו ולא היה לפניו בשעת הברכה כיון שברכתם שוה ויש עדיין לפניו מהמין הראשון, וכן עיקר דלא כמשמעות המ"א (ועי"ל אות כ'), כה"ח אות ט"ל.

יז. כן עולה מדברי הרמ"א בהג"ה שם, ואע"פ שהאחרונים נחלקו אם הרמ"א מפרש את ד' מרן או שהם חלוקים בזה מ"מ קי"ל דסב"ל וע"כ לא יברך, ועיין כה"ח שם אות מ"ב.

עוד נראה דגם בסתם שהיתה צלחת מלאה לפניו וברך על אחת מהם בסתם שלא התכוין רק על זאת וגם לא חשב לאכול האחרות, ונפלה מידו אחר הברכה יקח אחרת ויאכל בלא ברכה, [דגם בזה נחלקו הפוסקים אם דעתו על כל מה שלפניו או לא וכמ"ש בכה"ח שם אות מ"ג ע"ש, וקי"ל סב"ל, וגם ס"ס לא שייך בזה לענ"ד].

והרב בן א"ח כתב דגם כשהתכוין לאכול רק מה שיש בידו שחייב לברך שנית טוב שישמע הברכה מאחר או יביא פרי אחר שברכתו שוה לזה ויברך עליו (שם אות ה').

מאמרים ותשובות | מאת מו"ר הראשון לציון שליט"א

כו. בננות, המנהג פשוט בכל מקום לברך עליהם בורא פרי האדמה^{הי}.

כז. אתרפא'ש שהוא גדל מאליו ודומה לתפוחי אדמה קטנים אלא שהוא מעט ספוגי והיו אומרים שהם כמהין שאמרו שהן גדלים מהאוויר ומפורש במרן (סימן ר"ד ס"א) שעל כמהין ופטריות מברכין שהכליט.

כח. ריבת אתרוגים או של תפוזים אם הפרי ניכר נוהגים לברך בורא פרי העץ^י. וה"ה לריבת חצילים שלוקחים חצילים קטנים מאד ומרקחים אותו בסוכר וניכרת צורתו היטב יש לברך עליו בורא פרי האדמה^{כא}.

כט. ריבת ורדים מברך עליה שהכל נהיה בדבר^{כב}.

ל. שקדים שחוקים מעורבים עם סוכר המנהג פשוט לברך עליהם שהכל מפני שלא נשאר בהם תואר הפרי כלל^{כג}.

לא. אכל פרי חדש ושכח לברך עליו שהחיינו, לא יברך פעם אחרת שהחיינו^{כד}.

לב. פרי שבישלוהו או טיגנוהו אם עדיין צורתו עליו יברך הברכה העיקרית שלו, אבל אם נימוח לגמרי שנשתנית צורתו יברך שהכל, ומצוי בימינו שמבשלים שזיפים ומשמישים יבשים ואם אוכל אותם בלא פת יברך עליהם בורא פרי העץ והוא שצורתו ניכרת, וכן דבילה שעושים מזה הפרי

יח. והטעם משום שגזעם מתחלף בכל שנה אע"פ שהשורשים נשארים טמונים בארץ, וכ"פ מרן בש"ע (סימן ר"ג ס"א) שעל המאוז'ש בורא פרי האדמה, ופירשו שהם בננות בלשון טורקי' וכמ"ש בשו"ת מים חיים (סימן נ"ו) אלא שהוא ז"ל העלה דיש לברך עליהם שהכל כיע"ש, ויש לפלפל בדבריו ז"ל ועוד חזון למועד בעה"ו, והמנהג פשוט לברך בורא פה"א ודי בזה.

יט. ואולם בשו"ת מים חיים (סימן ד"ן) האריך להוכיח שכמהין הם סוג של פטריות והפרי הנקרא אתרפא'ש אינו כמהין והעלה שיש לברך עליו בורא פה"א, וכתב והרופא לברך שהכל הרשות בידו יע"ש, ונלע"ד דהטוב ביותר שיברך על פרי אחר שברכתו אדמה ויכוין על הפרי הזה, וכן יברך שהכל על בשר או משקה וכדו' ויכוין על אותו פרי ג"כ ואח"כ יאכלנו בלא פקפוק, ופשוט דכל זה הוא כשבא לאוכלם בלא פת, אבל בדרך כלל אוכלים את זה עם פת ואין מברכים עליהם כלל.

כ. ואע"ג דהבן א"ח (פ' פינחס אות ד') כ' לברך עליהם שהכל משום הספק מ"מ אפשר דהיו מבשלים אותם עד שאין צורת הפרי ניכרת עוד וע"כ כ' דיברך שהכל אבל בימינו מצוי שעושים בבתים באופן שהפרי ניכר בבירור וע"כ נראה פשוט דיברך בורא פה"ע.

כא. ודין זה מבואר במרן בש"ע סימן ר"ד ס"א וז"ל, חבושים או גינדא'ש או ורדים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש הפירות והעשבים הם עיקר והדבש טפל אפילו הם כתושים ביותר הילכך מברך על החבושים וגינדא'ש בפה"ע, ועל של עשבים בורא פה"א ועל של ורדים בורא פרה"א עכ"ל. ומדבמרי מרן משמע דאפילו אין צורך הפרי ניכרת ג"כ מברך עליהם כברכתם שהרי כתב אפילו שהם כתושים ביותר, וכן משמע בב"י שם, וכ' הכה"ח (שם אות ד"ן) שכ"פ השכנה"ג בהגב"י אות ב', אבל השל"ה בשעת האותיות (דצ"ד ע"ב כלל ו' אות ב') כ' שאם הוא כתוש ביותר עד שהפסיד צורתו ברכתו שהכל, והובא במ"א (סק"ב) ובי"א, וכ' הכה"ח שכן המנהג כהשל"ה משום דחוששין לספק ברכות, מיהו בדיעבד אם בירך עליו הברכה הראויה לו יצא, וע"ש. נמצאנו למדים דכשלא נשתנתה צורת הפרי מברך עליו כברכתו הראויה לו לכ"ע.

כב. מרן בש"ע ס' ר"ד ס"א, פסק לברך על זה בורא פרי האדמה, ובב"י כתב בשם הכלבו דאע"ג שגדלים באילן מ"מ העלים הם לא עיקר הפרי וע"כ מברך בפה"א, ואמנם הברכ"י (אות ז') כתב בשם מהר"י מולכו לברך על מרקחת ורדים שהכל, והביאו הגר"י משאש ז"ל במים חיים (סימן נ"ט) וכ' שכ"כ הזל"א (אות ב'), והכריע כן משום דקי"ל סב"ל גם נגד מרן ז"ל. ושור' שכן פסק הבן א"ח (פרשת פינחס אות י"ג), וגם הכה"ח (אות ד"ן) הביא דברי החיד"א הגז' ושכ"כ בשם ס' דת ודין (סימן ב') וכו' וש"כ במחבר' בשם הרשב"ץ יע"ש וכן הסכים בסמא דחיי (חא"ח ס' ד') לברך שהכל, והב"ד הי"א ועיקרי הד"ט ס' יו"ד אות מ"ב וכ' החס"ל (אות ח') שכן נוהגין.

כג. מים חיים (סימן רפ"ד) וכתב שכן מצא בספר רב אד"א זע"א בספרו מעין גנים (על טו"א"ח סימן ר"ב) שפסק כן

כד. מים חיים (סימן ס"ב) דנחלקו בזה הפוסקים כמ"ש הרמ"א (בסימן רכ"ה ס"ג) ובמג"א שם (סק"ט) וקי"ל סב"ל, עו"כ שם דלא דמי לחנוכה שלכ"ע מברך שהחיינו ביום אחר דש"ה שכל לילה מצוה בפני עצמו.

מאת מו"ר הראשון לציון שליט"א | מאמרים ותשובות

שקורין אותה בערבי' קמרדיין יברכו עליה שהכל, וכן תמרים שמטגנין אותם עד שנשתנית צורתם מברך שהכל, אבל תמרים שנתעכו קצת בידים ולא נשתנית צורתם וניכרים שהם תמרים מברך בורא פרי העץ. (בן א"ח פ' פינחס אות ג').

לז. שקדים שלמים מחופים בסוכר וקח יש בזה כמה דעות, הכנה"ג כ' לברך בורא פרי העץ וכ"ד הא"ר והא"א כ' דאע"פ שהרוב סוכר מ"מ הפרי עיקר, וכ"כ הקיצור ש"ע, והביאם הכה"ח (סי' ר"ד אות ב"ה) ואח"כ הביא מ"ש הרב בן א"ח (פ' פינחס אות ט"ו) בשם אביו ז"ל שהיה מפריד מהם הסוכר ומברך על השקדים בפה"ע ועל הסוכר שהכל, ובבן א"ח שם כתב שמנהג עירו לברך עליהם שהכל ואוכלים אותם כמו שהם שלא יפרידום זמ"ז.

לט. סאברס ברכתו בורא פרי העץ וכן המנהג פשוט כ"ה.

מ. מי שאכל מהפירות שנשתבחה בהם הארץ (ענבים, תאנים, רמונים, זתים, ותמרים), ואינו יודע לברך ברכה אחרונה שלהם שהיא ברכה מעין שלוש, ויודע רק ברכת בורא נפשות, שב ואל תעשה עדיף ולא יברך כלל כ"ו.

מא. פרי שהוא מסופק אם ברכתו בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ (בין שהספק מצד הדין או שהוא מסופק במציאות) לעולם יש לברך עליו לכתחילה בורא פרי האדמה, ובדיעבד שבירך עליו שהכל יצא (כן העלה מרן הראש"ל ביחוד ח"ו סימן י"ג).

מב. אכל כזית עוגה ואכל פחות מכזית של פרי משבעת המינים, אם הוא יותר מעשרים גרם הוא רשאי לברך "על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ" אבל בפחות מעשרים גרם לא יאמר "על העץ ועל פרי העץ".

אכל כזית עוגה ושתה פחות מרביעית יין (שהוא פ"ו גרם) אם שתה יותר מכזית יין (שהוא כ"ט גרם) רשאי לכלול "על הגפן ועל פרי הגפן בברכת "על המחיה", (יחוד"ד ח"ו סימן י"ד).

מג. ירקות חיים כמו מלפפונים ושמיר וכל כיו"ב המוגשים בסוף הסעודה צריך לברך עליהם בורא פה"א ולא נפטרים בברכת המוציא, ואפילו אכל מהם בתוך הסעודה כשהם מבושלים צריך לברך כשהובאו לפניו חיים לקינוח סעודה, והמיות טוב אם יש לפניו ירק אחר יברך עליו ויפטור אותם, אבל אין זה מעכב, (יחוד"ד ח"ה סימן י"ט) ובתוך הסעודה לא יברך עליהם.

מד. האוכל פירות מבושלים בסוכר (קומפוט) בסוף הסעודה צריך לברך עליהם כברכתם וכן המנהג פשוט. (שם).

כה. וכן ראיתי למופת הדור זיע"א ביחוד דעת (ח"ב סימן כ"א) שהאריך בזה והעלה לברך עליהם בפה"ע, ודי בזה. **כו.** כן העלה ביחוד"ד (שם סימן כ"ב) וכ' דהחרד על דבר ה' ישנן את הברכות שתיקנו חז"ל עד שיהיו שגורות בפיו, והמברך יתברך.

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

אוכמניות שהועברו ללא פיקוח דינם לגבי ערלה

א דראש חודש מר חשון תש"פ
יום ההילולא דסיידנא רבי דוד ומשה זיע"א

לכבוד מעלת ידידינו הרה"ג

רבי **נתן שוהם** שליט"א

רב המועצה"א חוף השרון, השלום והברכה!

הנה במה ששוחחנו כמה פעמים אודות מקרה שהיה אצלכם, ורציתם שנברר ביחד ובס"ד היאך
הדין בזה הלכה ולמעשה. הנה המעשה שהיה כך היה, כאשר בקיבוץ גליל ים, הזמינו שתילי עץ
אוכמניות ממשלה שאין לה פיקוח כשרותי.

המשתלה הכינה את השתילים, בעציצים ועל פי הנתונים הבאים:

ה. תחתית המשתלה כולו ביטון עבה המשמש כרצפת המשתלה.

ו. על הביטון עומדים שולחנות שבסיסם זה רשת חוטים מחוררת בעלת חורים גדולים.

ז. על הרשתות מונחים עציצי פלסטיק, שבתחתיתם יש 12 חורים.

ח. כל חור בתחתית קוטר 1 ס"מ.

ט. בתום הגידול המעבר לקיבוץ היה במשאיות אטומות.

אופן הגידול בקיבוץ הוא:

א. תחת רשתות צל.

ב. על האדמה פרוסה יריעת יוטא.

ג. על גבי היריעה יש מגש פלסטיק [שמשמשים בו לגידול תבלינים במשתלות] בעל
18 מקומות קיבול כשבתחתית יש 18 חורים כל אחד של 1 ס"מ.

ד. על גבי המגש, מונח העץ בתוך שקית ניילון. השקית עבה אולם היא מחוררת ב 8
חורים [4 מכל צד] כאשר כל חור בקוטר כמעט של 3 ס"מ.

וכעת שאלתם ורצונם לחסוך שנת קטיף אחת, כלומר:

א. בחודש תמוז תשע"ז החלה תהליך העבודה במשתלה במישור אדומים.

ב. בחודש טבת תשע"ח הועברו לשהייה במגשי פלסטיק.

ג. בחודש אדר-ניסן תשע"ח, הועברו השתילים לעציצי פלסטיק הנז' לעיל בתיאור הנעשה במשתלה.

ד. בחודש כסלו תשע"ט הועברו העציצים לחלקות הגידול, שם הם הועברו מעציצי פלסטיק הנז', אל שקיות הניילון כמתואר לעיל בסעיף האחרון לגבי הגידול בקיבוץ ומונחים שם בבית גידול בעציצים על גבי יריעת יוטא.

ה. משלוחים נוספים היו בחודש אדר א ובחודש ניסן תשע"ט

כך שהלכה למעשה אם השנה הראשונה תהיה תשע"ח [גידול העציצים במשתלה] הרי ש-בטו בשבט תשפ"א, יצא המטע מערלה כלומר החל מתאריך זה [למניינם 25 ינואר-2021] כל הפרחים החדשים יהיו שייכם לשנה הרביעית שנת נטע רבעי.

ומאידך אם שנת תשע"ט תהיה שנה ראשונה [גידול בשקיות בבית גידול שבקיבוץ] אם כן זה יצא משנות הערלה רק בטו בשבט תשפ"ב [למניינם 17 ינואר 2022].

והנה כיון שההפרש בשנת גידול הוא כ 5 מליון ₪ הפסד, ולכ"ע הוי הפסד מרובה, ביקשו מכבודו לחפש להם היתר. וכבודו בשפלנו זכר לנו לשאול אם יש דרך כזו.

הנה על סוגיא זו, יש לדון מכמה פנים, האחד אם המשתלה חשיבא כגידול באדמה או כמנותק. השני, אם שטח הגידול במטע חשוב מנותק או מחובר, השלישי, אם אין דין שניהם שווה, מה הדין במעבר בין אופן אחד למישהו.

א. הגדרתו ההלכתית של צמח זה:

הנה כבר בכמה מקומות כתבתי בדרך ארוכה וקצרה, את התכונות והסימנים להגדרת עץ וראה באריכות בשו"ת חלקת השדה (ח"א, ערלה מס' ה ואילך. ובחלקים ג, ד, בעניני ערלה, יעו"ש) וכן בספר עץ השדה בפרק שלישי באריכות.

והנה באוכמניות כל סימני עץ קיימים, אין גזעו מחליף. את פריו נותן מזריעה בגרעין לאחר כשנתיים ימים. אינו יורד באיכות. נותן פריו גם לאחר השנה החמישית. להוציא ספק אחד שיש לי לגביו והוא שיש בגזעו ליבה שלאחר בגרות וייבוש, היא חלולה, ואולי יש בזה סי' כמו שכתב הרב המני"ח בשו"ת הלק"ט, אולם ראה במקורות שם, מה שכתבתי לדחות טעם זה, שאינו להלכה והכרחי הדין מן הקנים דקיי"ל להלכה שהם מין אילן, יעו"ש. אולם בוודאי דחוי לאיצטרופי, כשמו שצירפו טעם זה כמה מן החכמים בדיונים שונים. ראה באריכות בתשובות ובקצירת השדה שם.

ב. הגדרת אופן הגידול במשתלה:

לכאורה הדין נראה ברור, שהגידול במשתלה חשוב כמנותק, וזאת לאחד שיש בתחתיתו ביטון יצוק בעובי 30 ס"מ, ולא מסתבר כלל להחשיבו כמחובר, והן אמת דכיון והביטון מחובר לאדמה היה מקום לומר שאיננו מנתק, וכבר דנתי בזה בשו"ת חלקת השדה (ח"א דיני שביעית סי' ו) ובשביתת השדה (פ"ח סעי' יא). ולמעשה כתבתי בספרי עץ השדה (פרק ז סעי' ט) שעציץ אף שיש בו נקב כשיעור הראוי, אם הוא מונח על חומר שוודאי מנתק, הרי דינו כעציץ שאיננו נקוב. וכן הדין הלכה

למעשה לגבי מרצפות המצויות בימינו הנחשבות לדבר המנתק, ואפילו כשמדובר בקומת קרקע. ובהערה שם הבאתי שהדין הוא פשוט שאם סתם את הנקב בחומר מנתק הרי הוא כמי שאינו. וכ"כ הגה' אשירי, והב"ד מרן הבית יוסף את דבריו שכתב שאם הפסיקו לגמרי בעצים או בבגד, פסיק יניקתו לגמרי. ע"כ. וכוונתו לגבי זרעים שחומרים מסוג אלו לעיתים מפסיקים. והנה לגבי המרצפות הקיימות היום, לכאורה מן הדין שהם יפסיקו, כיון שסוף סוף הם לא חרס ולא עץ אלא חומרים עבים מאד, ואינם דומים גם לחומרים אלו, ובפרט המרצפות שיש היום בינינו שהם חומרים חזקים ביותר. והנה בספרי חלקת השדה (ח"א דיני שביעית סי' ו) כתבתי לחלק בין אם פורסים עפר על משטח מנתק ועליו שותלים, לבין אם שותלים בתוך עציץ ואת העציץ מניחים על משטח מנתק, וכתבתי שם: ואמנם אם זרע בעציץ נקוב והניחו על גבי משטח מנתק, הנה אם המשטח המנתק אינו מחובר לקרקע, נראה ברור שהעציץ נחשב כמנותק, אלא שלכאורה גם אם המשטח המנתק מחובר לקרקע אף אם ברור שהוא מתבטל אליו וכגון רצפה של אבן וכיו"ב, מ"מ נראה שאם העפר אינו מונח על גבי המשטח ישירות, אלא מונח בתוך עציץ אפילו נקוב, שמונח ע"ג המשטח, שבכה"ג הוא מנתק, וכ"כ להלכה הערוך השלחן (ח"מ סי' ר"ב סעי' ו) שעציץ נקוב המונח על השולחן או על החלון או על הרצפה נחשב כמנותק, וכתב שם שכן דעת הרמב"ם בהל' תרומות, ועי"ש. וכן נראה להדיא דעתו של הרב חזו"א (שביעית כ"ב א') שכתב: "וכש"כ בעומד על רצפה של אבן שאינו יונק" [ודוק היטב בדבריו שדיבר גם בנידון ד], וכן פסקו עוד אחרונים מרבני זמנינו. ואמנם מו"ר מרן הגרשו"א כתב (כרם ציון שביעית פ"א גידולי ציון אות ב, וכן בשו"ת מנח"ש סי' מ"א), שהמרצפות המחוברות לאדמה דינם כצונמא, ואזי גם אם העפר לא מונח על גבם ממש, אלא מונח בתוך עציץ, מ"מ זה נחשב כאילו העפר שבתוך העציץ, שטוח על הצונמא, וממילא אין זה מנתק. ולפי"ז הוא מסיק להלכה, שמרצפות הנמצאות בבית קומת קרקע אינם מנתקים [ויצטרך לשים משהו נוסף ע"מ לנתקו מהקרקע מתחת העציץ], ומאידך בקומות העליונות הרצפה מנתקת. ואמנם בספר אור לציון (שם עמ' כ"ח) משמע שריצוף מנתק את העציץ שעל גביו, וכן נראה שס"ל בספר השביעית והלכותיה (עמ' מ"ח), ועי' עוד בספר מנחת ירושלים (עמ' מ"ח) שכתבו שדעת הגר"מ ברנדסדורפר ועוד הרבה מורים בירושלים, שמרצפות בכל גוונא מנתקות ואפי' בקומה התחתונה. ובספרי שביתת השדה בפרק ח סעי' יב כתבתי שמ"מ כיון שאין העפר מונח ממש על הרצפה, אלא בעציץ שמונח על הרצפה, יש להקל בזה יותר, ובפרט במרצפות של ימינו ששונים ממרצפות של זמנם, שבשל ימינו אין שום חלחול, ואין מהיכן לינוק לא מן המרצפת ולא מסדקה ודינם כמונח על רצפה של אבן שאינו יונק, וכן מתברר מדברי הרב נשמת אדם בכלל קנא שהמניח עציץ נקוב בתוך בית ללא עפר, אינו אילן אפילו לענין ערלה. עי"ש. ועוד הבאתי בשביתת השדה שם שראיתי שכ"כ בספר מנוחת אהבה (ח"ב פ"ד הערה 23) שבקרקע מרוצפת של ימינו, אע"פ שהעציץ נקוב, אין הצמחים יונקים מהעפר שתחת המרצפות, ודינו כעש"נ וציין שד"ז פשוט, עי"ש. וכן נראה דעתו של הרב חידושים וביאורים (דמאי סי' ט ס"ק ח), שכיון שזה בכלל, רצפת האבנים מנתקת, אלא שבסו"ד יצא לדון עפ"י דברי החזו"א וצ"ל, עי"ש. ומכל מקום נלענ"ד שכיון שהעציצים מונחים בתוך בית, שיש המתירים אפילו באדמה ממש, לכן בודאי שעל מרצפות של ימינו, יש להקל לכתחילה, להחשיב את העציץ אף הנקוב כאינו נקוב, וכ"ז אפי' בקומת קרקע, ואפי' באילנות הנטועים בעציצים. עי"ש.

אם כן נידון דידן דגרע הוא שאין נקב בשיעור הראוי לכתחילה של קוטר 2 ס"מ לפחות, ובכל גוונא הצמח בעציץ, ועל ביטון שעוביו 30 ס"מ ואינו בר יניקה בכלל, ברור שדין הצמח כדין הגדל במצע מנותק.

ג. הגדרת המעבר מהמשתלה למטע:

הנה אחר שראינו שדין הצמח והעציץ כדין הגדל במצע מנותק, הנה ככתוב לעיל המעבר היה במשאיות מתכת אטומות, ולכאורה אופן מעבר זה דינו כמצע מנותק, וכבר הוכחתי בשו"ת חלקת

השדה חלק ד (סי' ו) שבמתכת עבה לית מאן דפליג דהוי ניתוק, גם לדעת הפוסקים כגון מרן השו"ע שלא חילק בין סוגי העציצים וס"ל שלגבי אילנות כל עציץ חשיב נקוב, היינו בסוגי כלים מסויימים ולא בכלם כגון מתכת עבה ואף לא בפלסטיק עבה, וראה שם שכתבתי שבדינם של סוגי הכלים שאינם כלי עץ או חרס, דנו בהם האחרונים ותלו את דינם בטעמי הדין שבאילן עשא"נ חשיב כנקוב. ויעז' בשו"ת מנחת שלמה סי' ע' בתחילת התשובה, ויעז' במה שהבאתי בתשובה בשו"ת חלקת השדה (ח"א סי' ב אות א), והבאתי שם מספר כרם ציון השלם (אוצר פרי הילולים סי' א) שהסתפק הגרצ"פ פראנק צ"ל אודות כלי מתכת, ועיקר הדברים הם שאם נאמר שכוונת הירושלמי שחילק בין אילן לבין זרעים, ששרשי האילן מפעפעים ופירושו שהם עתידים לחדור דרך העציץ, ולפי זה מתכת שהיא עמידה בפני השרשים, אזי גם גבי אילן ייחשב כאינו נקוב, ואם נבאר שהכוונה משום יניקה אז אפשר שגם דרך המתכת יונק, וכמו שרואים שיש השפעה בצד החיצוני של המתכת כאשר שמים בתוך הכלי מים קרים או חמים מאד והמתכת מזיעה מבחוץ, וה"ה לגבי יניקה. וכ"כ הגרשז"א שם (בסעי' ע' בד"ה ומעתה) שאם זה מטעם שורשים שיחדרו מסתבר שלא יחדרו השרשים בשום אופן את קרקעית הרכב שמעבירים את השתילים. ובד"ה גם נלענ"ד כתב שלטעם השני כן ינקו השרשים מחמת חוזקם כאשר הם של אילן, וע"ע שם בסי' עא (אות ז בתחילת הדברים ובסוד"ה איתא), שמשמע שלא יונקים דרך מתכת, ומאידך ע"י בח"ג (סי' קנח אות כ) שמשמע שכן יונק דרך המתכת, וממילא כן יש לחוש לערלה, ועז"ע למרן החזו"א בערלה (סי' ב' אות י"ג) שכתב שמתכת ודאי נחשב אינו נקוב, וכ"כ בדיני ערלה (בסוף חלק ערלה בהלכות הפסוקות אות ל"ב) שבשל מתכת נחשב כאינו נקוב, אלא שיהי' חייב בערלה מדרבנן, ובהמשך כתב שיש להסתפק אם עץ גדל בעציץ ממתכת שאינו נקוב, ושוב העבירו עם העפר לארץ, אם יש למנות ערלה מחדש, וכתב ע"ז החזו"א שזה ספק, ומקור ספק הוא מדברי החזו"א בסי' ב, אך אין סיבת הספק מחמת הספק אם דינו כנקוב או לא, וכמבואר שם [ובתשובה של מרן הראש"ל זצוק"ל למועצת הפירות שהבאתיה כלשונה בשו"ת חלקת השדה שם סי' ה' ושוב נדפסה בשו"ת יבי"א ח"י בד"ה ומעתה נראה, הביא את החזו"א שאפי' נטעו בשל מתכת חייב בערלה, יש להוסיף שמ"מ ס"ל שמתכת דינו כאינו נקוב, וחייב רק מדרבנן כיון שגזרו אאינו נקוב, וכמבואר לעיל], ולענ"ד אין למנות בוודאות את דעת מרן הראש"ל זצוק"ל שבכלי מתכות חשיב כנקוב לגבי אילן, וזאת מכיון שהמעין בסוף התשובה יראה להדיא שחשש על ההובלה, כיון שתחתית המשאת היא מברזל עבה שאין השרשים יכולים לנקוב ברזל זה, וכו' עיי"ש [וגם מה שהסכים עמי מרן זצוק"ל בתשובה אחרת שם בסו"ס ט, שאם בפועל בוצעה העברה ברכב רגיל, יש להקל, וכך כתבתי הוראה זו משמו בסו"ס ו' שם, מ"מ כ"ז לא משום שבברזל עב סבירא ליה שזה כנקוב, אלא מחמת דברי החזו"א בסי' יב שם, שניתוק כזה אינו ניתוק, וכן מחמת דברי הגרשז"א בסי' ע' שניתוק לזמן לא הוי ניתוק וכמבואר שם]. וצריך לומר שמה שהקל במתכת בתשובתו שם, איירי במתכת קלה יותר והוא מחלק בינה לבין ברזל עב. ועז"ע בחלקת השדה שם בסי' ג בתשובה שהבאתי ממו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בד"ה ואפילו, שגם שם נראה שס"ל שמתכת מנתקת וחשיבא כעציץ שאינו נקוב. ולמעשה מ"מ הגם שמרן זצוק"ל ס"ל שפסק הרמב"ם והשו"ע הוא פסק ודאי, ובין של עץ ובין של חרס חשיב כנקוב, ועפ"ז כתב שם שפלסטיק כלומר שקיות פלסטיק חשיב כנקוב [ולענ"ד בפלסטיק קשיח מאד אפשר שדינו כמתכת ולא חשיב כנקוב, וכמבואר לעיל]. מ"מ הראית לדעת שהלכה למעשה הצריך נקיבה בשיעור של 2 ס"מ [ולמעשה הצריך 2.5 ס"מ], והבאתי שם מעשה שהסכים להקל משום ממוז' ישראל היכא שהיו נקבים קטנים יותר בשקיות פלסטיק כיון שסופם להרחיב הנקבים. מכל מקום מכל הלין נראה ברור שאם זה חומר שלא יחדרו השרשים כלל, לא היקל בזה כלל להחשיבם כנקוב, וגבי פלסטיק וכיו"ב שעתידים לחדור השורשים היקל להלכה ולא למעשה, וגם בהם הצריך שיהיו נקובים מחמת המחלוקת. ויעז"ע בשו"ת חלקת יעקב יו"ד סו"ס מה, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ח סו"ס צב, ובשו"ת להורות נתן ח"ו סי' קא. ומ"מ נראה בוודאי שאם הטעם מפני חדירת שרשים זיל בתר טעמא והמציאות, שכלי מתכת בפרט אם הוא

עב, אף שיש בו שנים רבות עץ השרשים אינם חודרים, וכ"ה בפלסטיק עבה מאד, מאידך בשקיות עבות ככל שיהיו, המציאות אנו רואים בעינינו שהשרשים חודרים החוצה, ולטעם זה ודאי שדינם כנקובים. ולטעם האחר שהוא משום יניקה, אפשר שפלסטיק גרוע ממתכת דשייעי טפי ולא בלעי. ומדברי האחרונים משמע שנקטו כפירוש הראשון, וכן תראה בחזו"א ערלה ס"א אות יז. וכ"כ מרן הגרשז"א שם בס"י ע', שזה הטעם העיקרי והמוכרח יותר לדעת רבינו הרמב"ם, וכ"כ מרן הראש"ל זצוק"ל בתשובתו שם, וכ"נ עיקר מדברי מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בתשובתו הנז' לעיל, ומובאת בשו"ת חלקת השדה שם. וע"ע שם מה שכתבתי בהנחיות למשתלות ובהערות שם.

הנה אם כן גם בשלב המעבר הצמח ממשיך להיות כדינו הקודם כלומר ממשיך מצב של עציץ שאיננו נקוב, ואין שינוי במצבו המציאותי וההלכתי.

ד. הגדרת אופן הגידול במטע:

הנה כפי המתואר לעיל, במטע העבירו את הצמחים מהעציצים לשקיות שהם ודאי נקובות על פי ההלכה, אלא שהונחו על יריעות יוטא שזו יריעה בעלת חורים זעירים מאד אולם מרובים ביותר. וכבר כתבתי בשו"ת חלקת השדה (ח"ד ערלה, ס"ח) לדון בהאי דינא של צירוף נקבים, שהנה לאחר שהוכחנו שם ובעוד כמה תשובות (ראה שם בס"י וועד) שהכרעת רבינו הרמב"ם ומרן השו"ע שכל חומר חשוב כנקוב לגבי אילן, הן העשוי מעץ והן העשוי מחרס, וכן כל שאר חומרים כיו"ב, להוציא כלי מתכות או פלסטיק עבה, והכרעה זו היא הן לקולא והן לחומרא, הנה על פי זה אה"נ אם איירי בחומר רך ביותר כגון יריעת ניילון דק, לכאורה הדין פשוט שזה מוכרע אף לקולא למנות שנות ערלה מאז שהוא נמצא בעציץ זה אף שהוא איננו נקוב, אולם אמרתי שגם לדעה המחמירה באופן שיש נקבים אלא שאין עולים לשיעור נקב, אלא בצירוף כמה נקבים קטנים יחד, בכה"ג נראה שאפשר להקל בשופי. וזהו נידון דידן של של שק יוטא, שמחד אין אפילו נקב אחד בשיעור גם הקטן יותר, אולם מאידך החומר של השק הוא רך ביותר ועינינו רואות את חדירת השורשים דבר יום ביומו, ועוד שיש לו נקבים רבים שבצירוף יש להם שיעור, ועל זה כבר הבאתי במקו"א את מחלוקת האחרונים כאשר בשו"ת מנחת שלמה (בח"א במבוא לס"י ע) מבואר שמהני צירוף נקבים, וכן כתב בהסכמה לספרו של הרב גולדברג זצ"ל "הארץ ומצוותיה" ששתיל הנטוע בשקית פלסטיק שיש בה כמה נקבים קטנים, מסתבר שמפעפע ויונק יותר מעץ וחרס, וחשיב כמחובר, אלא שהדגיש שכותב כן לא להלכה ולא למעשה. מאידך בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח ס"י צב אות ב) כתב שאין לצרף כמה נקבים להקל באיסור ערלה, משום שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים אם נקבים מצטרפים, כמ"ש במנח"י (ח"ג ס"י קמז). ולכאורה יש לומר שאם עיקר הטעם שכל חומר אצל אילן חשיב כנקוב, כיון שבכח השורשים לחדור ולנוקבם, אם כן יש לתלות מאיזה סוג חומר עשוי העציץ, שאם הוא עשוי מחומר ניילון שמהם עשויים רוב השתילים היום, לכאורה עינינו רואות ששורש שחודר דרך הנקב הקטן, ממשיך לגדול ולבקוע את הנקב, והוא ממש הטעם שאמרינן שהשורשים מפעפעים. מאידך אם איירינן בחומר קשיח, כגון מתכת עבה, בכה"ג השורש לא יצליח לחדור, וכן דרכו להסתובב סביב עצמו ולהקטין את עצו מחמת זה. מאידך לטעם היניקה, אפשר לומר שגם בחומר קשיח, ס"ה היניקה ביחד היא יניקה של יותר מכשיעור, או שמא נאמר, שיש צורך לינוק מכל נקב כשיעור ובבת אחת, ולא מכמה נקבים. והנה ידידי ורעי הגרד"א שליט"א כתב בתשובות שדה גליון 39 להשוות את מקורות הדין של צירוף נקבים לדין צירוף נקבים לגבי שיעור שפופרת הנוד במקוה שמהני בזה צירוף נקבים, וכן פסק הראב"ה, והביא דבריו מרן בבית יוסף (יו"ד ס"י דא), ובשו"ע (ס"י דא סעי' נב). והוסיף שם ידידי הגרד"א שליט"א שלמרות שהחכם צבי הקשה כמה קושיות על הראב"ה, ומחמת כל דבריו כתב המנחת יצחק הנ"ל להחמיר, מכל מקום ספר הראב"ה לא היה מונח לפני החכ"צ, אולם לפנינו הוא מונח ושם נכתבו להדיא היישובים לכל קושיותיו של החכ"צ, יעו"ש. והביא שם את דברי המהר"ם בן חביב בגינת ורדים ביו"ד (כלל ד ס"י ד), שם הובא כל תוכן

המו"מ בזה [לגבי מקוה שעשו בעיר ריווגו, בכלי נקוב בתחתיתו בהרבה נקבים דקים, שבצירופם היה כשפופרת הנוד], והתרעם על מי שרצה לחלוק על הראב"י וז"ל: וזה תימה גדולה איך עלה על דעתך לחלוק על מרן השלחן ערוך שפסק כהראב"י וכו' עכת"ד. ומאידך הביא שם לגבי טומאת מת לגבי מחיצה ששם לא אמרין צירוף נקבים (יו"ד סי' שצא), ועכ"פ כתב שנראה לו יותר מסתבר לדמות ענין יניקה למקוה מאשר למחיצה דטומאה. עי"ש. הנה אם כן כמבואר לעיל, עיקר הטעם הוא מפני השורשים שחודרים, ועפי"ז בשק יוטא מעיקר הדין יש למנות מהשעה שהשתיל בשק והונח על האדמה [ולא העבירוהו לשולחנות או על גבי שטחים מנתקים], וגם אם נחוש לחומר של השק, מכל מקום אחר שיש צירוף נקבים, מצטרף כאן ספק נוסף, וכיון שבשניהם לטעם שאילן בעש"נ חשיב נקוב הוא מפני השורשים שהוא הטעם העיקרי, נראה אם כן שבצירוף כל זה אפשר להקל לכתחילה למנות שנות ערלה החל מהזמן שהוא מונח בשק [ובשו"ת חלקת השדה בסוף סימן ו, כתבתי בהערה על דברי מרן הראש"ל זצוק"ל שם שמקור השאלה הייתה על שתילים שהיו בהם נקבים קטנים מן השיעור, ומרן כתב שם להקל בכמה צירופים, והעיקר כתבתי שם שזה מפני שזה ניילון דק, שיש לומר שנחשב כנקוב לגבי אילן, וכמו שכתבתי לעיל]. ואמנם לרבים השואלים שקנו כהאי גוונא במשתלה אינני מתיר כאשר אני נשאל, מחמת שאין אחד יודע אם לאורך כל הזמן היה על הקרקע או לתקופה מסוימת הונח על שולחנות, או בשלבים מסוימים עבר ממקום למקום או מכלי לכלי, אולם בבית פרטי או בכל אופן שיש ודאות שלא נותק מעולם, כל המיקל יש לו על מה לסמוך בשופי, ובשנה הרביעית יחלל את פריו עם ברכה וללא הפרשת תרו"מ בשנה זו. הנה אם כן הגדרת הנטוע בשטח הגידול, הוא כנטוע בעציץ נקוב, למרות שיש יריעת יוטא המונחת על גבי הקרקע.

ה. האם המעבר מאינו נקוב לנקוב מחייב שנות ערלה מחדש:

הנה כפי העולה מן האמור, בנידון השאלה שלפנינו העציצים היו בוודאות כדין אינו נקוב במשתלה ובזמן ההעברה. ומאידך, העיקר להלכה שבזמן היותם במטע דינם כעציץ נקוב, ולפי זה, יש לומר כיון שהגדל בעציץ שאיננו נקוב חייב רק מדרבנן, וכאשר מעבירו לעציץ נקוב משתנה דינו מדרבנן לדאורייתא, אם כן יש לומר שבכה"ג יצטרך למנות שנות ערלה מחדש, כיון שלענין דאורייתא, עד עכשיו היה נחשב כאיננו נטוע, ואם כן יש למנות שנות ערלה מעכשיו, ולפי"ז הוא הדין בנידון"ד יצטרכו למנות שנות ערלה מזמן הנטיעה במטע, בלי להתחשב במשתלה ששם היה איננו נקוב.

ובאמת שכבר מרן החזו"א זצ"ל (ערלה סי' ב' אות יג) אחר שכתב שמתכת ודאי נחשב אינו נקוב, וכ"כ בדיני ערלה (בסוף חלק ערלה בהלכות הפסוקות אות לב) שבשל מתכת נחשב כאינו נקוב, אלא שיהי' חייב בערלה מדרבנן, כתב בהמשך להסתפק אם עץ גדל בעציץ ממתכת שאינו נקוב, ושוב העבירו עם העפר לארץ, אם יש למנות ערלה מחדש, וכתב ע"ז החזו"א שלמעשה הדין ספק.

והנה בתשובה אחרת (שם סי' ז) כתבתי לדון בדין עציצים ניידים, שמניידים משטחי הגידול למכולת קירור, ובתוך הדברים הבאתי שמקור הדין של המעביר מעציץ שאינו נקוב לנקוב, הם דברי התוספתא עמ"ס ערלה (פ"א ה"ג), נטעו בעציץ שאינו נקוב וחזר ונטעו בעציץ נקוב, אם יכול לחיות חייב, ואם לאו פטור, עכת"ד. וכל מי שרואה דברי התוספתא מבין שהדברים לכאורה אינם ברורים כלל, ובאמת שיש ריבוי גדול של גירסאות כיצד לגרוס בתוספתא כדי שיעלו הדברים יפה, וגירסת הרשב"א בשו"ת [ח"ג סי' רכה] אם יכול לחיות פטור, ואם לאו חייב, וכן גרס החסדי דוד, הבית דוד, החזו"א ועוד. ובשו"ת מנחת שלמה סוף סי' ע, הביא את גירסת האו"ז, שהנטוע בעציץ שאינו נקוב ושיברו ונטעו בעציץ נקוב, אם יכול לחיות חייב ואם לאו פטור, וכתב שם שתי אפשרויות או להחליף בין חייב לפטור, ואז מבאר שאם כן נמצא מחלוקת בין האו"ז לבין הגר"א [=שלגירסתו]

כפי שהביא המנח"ש שם, ברגע שהעביר מעציץ שאינו נקוב, בטלה הנטיעה הראשונה ותמיד חייב, ואת המשך התוספתא "ואם לאו פטור" מבאר הגר"א על דין אחר של אילן שנעקר והסלע עמו. ועוד דרך כתב המנח"ש לגרוס באו"ז שהעביר שוב לעציץ שאינו נקוב, וכיון שהיה באמצע שבירה של העציץ חל עליו תורת ערלה, ולכן גם אם החזיר לעש"נ, לא פקע מיניה איסור ערלה. ועיי"ש בדבריו. והברכ"י (אות יא) כתב שהתוספתא מדברת על עציץ מעץ, שלדעת הרא"ש ורש"י פטור מערלה, והעבירו לעציץ נקוב כגון מחרס שהוא נקוב, אם יכול לחיות יהיה פטור, כיון שדנים אותו כאילו עדיין גדל בפטור, ומכאן הקשה על רבינו תם, יעוי"ש. ועיי" עוד בבית דוד הנז' מש"כ באריכות בזה, וכן בספרו נחלת דוד סי' יא. וע"ע בפ"י חזון יחזקאל על התוספתא שם, ובשו"ת הר צבי זרעים (ח"ב סי' יד), ובשו"ת משפט כהן (סי' ח). והנה החזו"א בערלה (הנז' לעיל) גרס "אם יכול לחיות, פטור", וביאר שהיינו בנטע בעציץ ממתכת שלכו"ע אינו נקוב, או בשל עץ לדעת הרא"ש, וקמ"ל התוספתא שמחשיבים את הנטיעה הראשונה לגבי ערלה, הגם שאיננו נחשב כארץ ישראל. ופירוש נוסף כתב שם, שהיינו דווקא בחרס, אולם בשל מתכת איננו נחשב כלל נטיעה, וכשנטעו מחדש בעציץ נקוב נחשב כנטיעה חדשה. ולמעשה העלה החזו"א בדיני ערלה באות לב, שהלכה למעשה אם נטע בעציץ ממתכת והעבירו לאדמה, יש להסתפק אם מונה מנטיעה ראשונה.

ולמעשה לפי גירסת הברכ"י והבית דוד הנז'ל מבואר, שכל שיכול לחיות פטור, כלומר מונים מנטיעה ראשונה. ואין צריך למנות מחדש. אמנם לפי מה שיש שביארו שהטעם לפטור, כיון שקיי"ל שכל חומר חשיב בנקוב לענין אילנות [כן ביאר בחסדי דוד ועוד], אם כן בנידוד שזה מתכת, לדבריהם כן יש למנות שנות ערלה מחדש [ודלא כמי שדקדק בדברי החסדי דוד לפטור גם במתכת, ועיי" מש"כ בזה בפסקים וכתבים להגרי"א הרצוג ח"ג סי' י אות ב ואילן]. וכנז"ל המנחת שלמה, תלה דין זה בגירסת הגר"א והאו"ז, שלדעת הגר"א יש למנות מחדש, ולדעת האו"ז לפי ביאורו הראשון אין צריך למנות מחדש, יעוי"ש. וכ"כ להלכה שיש למנות שנות ערלה מחדש בשו"ת הר צבי זרעים [ח"ב סימנים יד-טו], וזה בהתבסס על גירסת הגר"א. וכ"כ גם בהגהותיו גאון צבי בכרם ציון הלכות ערלה עמ' לג, שיש למנות שנות ערלה מחדש.

העולה מן האמור:

נמצינו למידים שנידוד נמצא במחלוקת הפוסקים הלכה למעשה, אלא שהיה מקום לומר שיש כאן ספק ספיקא, כיון שכל ההכרח שבמשתלה החשבנו כאינו מנוקב, הוא מחמת שלא חששנו שהביטון למרות שהוא מחובר לקרקע, שיש להחשיבו כצונמא, אולם סו"ס דברי מרן הגרשז"א הלא הם כתובים שמרצפות המחוברות לאדמה דינם כצונמא דחשיב נקוב, ואין זה מנתק (יעוי" לעיל אות ב), ולפי"ז נימא שספק אחד שמא חשיב כמחובר וגם השתא מחובר אז הכל ממשיך כשהיה [ולעצם ההעברה העיקר להקל לזמן קצר וכמו שביארתי בתשובות שם משם מרנן הגרשז"א, הגריש"א והגרע"י זצוק"ל] וגם את"ל דחשיב כמנותק שמא הלכה שהמעביר ממנותק לאינו מנותק אינו מונה שנות ערלה מחדש. אלא ששוב לאחר העיון אפשר שלא החמיר מרן הגרשז"א שם אלא היכא שחשש לריחא דקרקע, והיינו בעציץ היושב על הקרקע, והשווה אותו לקרקע הפזורה על גביו, אך לא במובנה על גבי יתידות או כעין הנדון שלפנינו, ויש עוד לעיי' ולהתיישב בדבריו. אולם מכל מקום לאידך גיסא יש מקום לומר שגם הגידול החדש בשטח הגידול הסופי, יש צד להחשיבו כאינו נקוב, גם מחמת המשטח פלסטיק וגם מחמת יריעת היוטא, הגם שלהלכה כנז' לעיל, דחשיב מנוקב, מכל מקום אם נחמיר כדיעות הנז' לעיל לגבי צירוף נקבים, וגם לא נחשיב כל חומר כנקוב לגבי אילן, אם כן אפשר שעדיין הצמח נחשב כגדל בעציץ שאינו נקוב, ואם כן לא השתנה דינו ועד השתא הוא אינו נקוב, אם כן כמה ספיקות לכל הצדדים יש כאן.

אוכמניות שהועברו ללא פיקוח | מאמרים ותשובות

ועל כל אלה חזי לאיצטרופי דעתם הגדולה של רבינו המל"מ בהל' מאכ"א פ"י הי"א כתב עפ"י ד התוס' ביבמות דפ"א ע"א לגבי כלאים, שה"ה לערלה בזה"ז שספיקה מותר. וכן הביאו הדברים הגאון המהר"י אלגאזי בספרו ארעא דרבנן (סי' שכא), פרי האדמה בחלק א (דכ"ה ע"ב). וע"ע בתפא"י ריש פ"א דערלה. והצל"ח כתב (ברכות לו ע"א) שגם לדעת הרמב"ם איסור ערלה בזה"ז אינו מן התורה, ואף אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, מ"מ מאחר שכ' "כי תבואו", צריך שתהיה ביאת כולם, ובעליית עזרא לא היה כן. וראה גם סמ"ק מצוה רטו, ובשדי חמד מערכת הלמד סי' קמא. אמנם ראה במנחת חינוך מצוה רמו סקי"א שכ' שגם להצל"ח אסור, אלא שאין דינו כדן הארץ אלא אסור כחול"ל מהלכה למשה מסיני, ונפק"מ תהיה לספיקו שבחול"ל מותר. וראה עוד שם מצוה רמו סקט"ו. והגם שמשמעות דברי הרמב"ם (הל' מאכ"א פ"י ה"ט) וכן משמעות שאר הראשונים והמפרשים שהוא מדאורייתא בזה"ז. וכן פסק מרן השו"ע (סי' רצד ס"ט), ובשו"ת מבי"ט ח"ג (סי' קכז), ובנו המהרי"ט ביו"ד (סי' לד), ובמלבושי יו"ט בקונטרס חוב"ק (סי' ג), ומקור ברוך ח"ב (סי' ד), ועוד. וכן נוטה החזו"א בערלה (סי' יא סק"ח), ובשביעית (סי' ג סק"ב) [ע"ש שצירף כמה שיטות], וכן בדיני ערלה (אות י) שגם בזה"ז ספיקה אסורה. ובוודאי שהעיקר להלכה דקי"ל כדעתם, אולם מכל מקום ודאי שדעתם הגדולה חזי לאיצטרופי כשיש ספיקות נוספים, וכמבואר ביביע אומר (ח"ו יו"ד סי' כד בד"ה בר מן דין).

אשר על כן ובהצטרף כל האמור, לענ"ד בנידו"ד שיש הפסד מרובה, ודאי דחזי לאיצטרופי כל הספיקות הנז', ובצירוף דיעות הפוסקים דהוי מדרבנן בזה"ז, ואחר שעיקר הדין להחמיר במעביר מא"נ לנקוב, נשאר בספק, על כן למעשה לענ"ד רשאת הרבנות לתת כשרות על אוכמניות אלו, ולאשר שעברו שנות ערלה כז'.
כל זה הוא הנלענ"ד, והיית' י"מ וימ"ן, אמן.

בברכת התורה שניאור ז. רוזה

כז. מה שכתב כת"ר שלא מצא בתשובה שהתייחסתי לעץ שהיה נטוע בקרקע ושוב עקרוהו האם חוזר לדרבנן או נשאר דאורייתא. ולפי"ז רצה להציע שינתקו כעת את השתילים, ויהיה כל האיסור מדרבן, וסד"ר לקולא. הנה יעי' כב' במנח"ש סו"ס ע, והבאתי דבריו בתשובה שם (סי' ז לגבי עצים ניידים בד"ה אלא שדין זה אינו ברור) מש"כ לגרוס באו"ז שאם העביר שוב לעציץ שאינו נקוב, כיון שהיה באמצע שבירה של העציץ חל עליו תורת ערלה, ולכן גם אם החזיר לעש"נ, לא פקע מינה איסור ערלה. ועי"ש בדבריו. ודו"ק לפי"ז בנידו"ד.

תשובת הרב השואל על תשובתי הנזכרת:

לכבוד ידידי כנפשי הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א, השלום והברכה.

קראתי את תשובת כבודו לגבי האוכמניות שהועברו מעש"נ לע"נ, והעלה כי יש מקום בנסיבות המקרה לצרף את השנים בהם היו השתילים בעש"נ לשנים ששהו בע"נ לעניין שנות ערלה. ובאמת תשובתו מלאכת אומן דבר דבור על אופניו מאיר עיניים וערב לחך, ולא עלה לבי לדון אלא בשתי נקודות שנזכרו בתשובה.

הראשונה בעניין ליבת גזע האוכמנית אשר בדק ומצא כבודו כי היא החלולה אחר בגרות וייבוש, ומחמת זה רצה לדמותו לפפאיה ושכמותו אשר דנו בהם הפוסקים להחשיבם לירק מחמת היות גזעם חלול, ולצרף מציאות זו לסניף להקל, וראיתי כי בסיכום הדברים להלכה לא הזכיר מר צירוף זה בפירוש על מנת לחזק ההיתר, ומשמע כי לא סמך עליו לעניין מעשה, וכן נלענ"ד כי מאחר ודין החלול עצמו אינו ברור כלל וכפי שכתב כבודו בתשובה^א, אם כן פשוט שאין לדמות לו דמיון רחוק כזה שיש בו משהו חלול ולעשותו סניף ורחוק הוא מישועה, וכן הסכים הגר"ש רייכנברג שליט"א.

והשנית ראיתי הערת כבודו בסוף התשובה לגבי אילן הנטוע בע"נ שחזר ונטעו בעש"א^ג, והביא ראיה מהגהת הגרש"א זצ"ל לדברי האו"ז כי אין חוזר האילן בכה"ג לדין ערלה מדרבנן, והנה ידוע כי מקור דברי האו"ז (ערלה סשי"ג) מדברי התוספתא (ערלה א ג) והעתיקה קרוב ללשונה המצוי לפנינו, ונמצא כי הגהת הגרש"א אינה רק בדברי האו"ז אלא בדברי התוספתא בעצמה, וכפי שרמז לזה במשפטי ארץ (פ"ג סוף הערה 11), וטעם שרצה להגיה כן הוא כדי למעט כמה שיותר בתיקון הלשון, ובאמת שכעין זה נמצא גם בספר דרך אמונה (מע"ש פ"י ה"ח בה"ל רד"ה הנוטע) שכתב כי לכאורה אפשר להגיה כן בתוספתא ולפרשה כעין שפירש הגרש"א זצ"ל, ומשמע שם כי מצא און להגיה כן מאחר ולא ראה בשום מקום הגהה כפי שהגיה החזו"א.

ובוודאי ידוע לכבודו כי העירו כל האחרונים כי דברי התוספתא משובשים ויש הכרח גמור להגיה הלשון, וכבר מצאנו להרשב"א בתשובה (ח"ג סימן רכה) שגרס באופן נאות בהתחלף לגרסתו החייב בפטור והפטור בחייב, וכן גרסו הברכ"י (יו"ד רצד יא ד"ה ואחזה) והחזו"א (ערלה ב ג) וכן נקט הנחלת דוד (הובא בסימן יא והסכים עמו השואל שם) וכן נקט כהרשב"א באבן האזל (כרם ציון אוצר פרי הילולים עמ' צד), וכן מסיים הגרש"א עצמו כי מסברא יש להגיה כן כיון שגם הרשב"א גרס הכי ומה גם דפטור בחייב בוודאי מיחלף וכפי שמצאנו בגמ' (גיטין פה.) דכשר בפסול מיחלף, ועוד הוכיח הגרש"א כי דעת האו"ז כהרשב"א ודעימיה דהתוספתא חטיבה אחת היא וסיפא קאי ארישא.

ואילו הגר"א בביאורו לתוספתא הגיה באופן אחר וגם ניתק סוף התוספתא מתחילתה, וכן נקט במנחת ביכורים^ב. ומעתה נמצא כי הגהת הגרש"א לאו"ז כפי שחשב להגיה בתחילה עומדת כנגד הרשב"א וברכ"י והחזו"א ודעימיה וכנגד הגר"א ודעימיה, ואף הגרש"א חזר לומר כי מסברא יש לגרוס כהרשב"א רק סיים דהדבר צריך הכרע, וכן בדרא"מ הביא גירסת החזו"א וכתב דכניראה דעתו להגיה התוספתא והכריח כן מאחר ולא מצא הוא גירסא זו בשום מקום, ואפשר שנעלמה ממנו לפי שעה תשובת הרשב"א

א. אמר העורך: וכד תעי' בשו"ת חלקת השדה ח"א ערלה סי' י בד"ה צמח שגזעו חלול, יראה שראש המכון שליט"א האריך לתמוה על טעם זה הגם שהביאו המנ"ח בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' פג), ונתמה מדברי הרמב"ם בהל' כלאים המפורשים לגבי קנים, שדינם כאילן, הגם שהם חלולים, יעו"ש, אלא שאה"נ יש מקום לצרפו לשאר טעמים וראה שם באריכות.

ב. ולגירסא זו אין ראיה כי השנים בעש"נ מצטרפות לשנים בע"נ, וכן נקטו במשפט כהן [ח] ובגאון צבי [כרם ציון הל' ערלה פ"ז אות ב].

אוכמניות שהועברו ללא פיקוח | מאמרים ותשובות

וכל אלו שהביאוהו ולכן נראתה לו הגהת החזו"א דחוקה, ובאם שהיה רואה דברי הרשב"א והאחרונים אפשר לא היה יוצא לדחוק בתוספתא הגהה חדשה שלא נזכרה בראשונים ואחרונים.

ועל כן נלענ"ד ברור דאין ספקם של הגרש"ז והדרא"מ עומד כנגד ודאם של רוב מגיין ורוב בניין, ואין לחדש הגהה נוספת בתוספתא וממילא אין לפרש בה פירוש מחודש נוסף. ומ"מ אף שאין לייחס לדין מקור בתוספתא עדיין גם אינה מקור לדחותו, לכן יש לדון על עצם הדין מצד עצמו אולי פשוט הוא בסברה כי המעביר מעש"נ לעש"נ והיה נקוב באמצע מתחייב מחדש בשנות ערלה מעת היותו נקוב.

והנה כתב החזו"א (ערלה ב יג ד"ה ועוד) כי המעביר אילן מנקוב לנקוב ובאמצע היה בעש"נ לא אמרין כי בטלה חיותו בהיותו בעש"נ ואין צריך למנות שנות ערלה מחדש מעת נטיעתו בשנית, ורצה להביא ראיה לדינו מהגמ' (גיטין ז:) בה נחלקו אם עציץ נקוב המונח על גבי יתדות חשוב מנותק מן הקרקע מחמת הפסק האוויר או חשוב כמחובר, והקשה אמאי לא פשטו המחלוקת מהמשנה גבי אילן שנעקר והסלע עמו דמוכח שאין הפסק אוויר חשוב ניתוק, ותיירץ דיש לחלק בין יצירת נטיעה בה דיברה הגמ' ובזה י"א כי אוויר חשוב הפסק לבין ביטול נטיעה קיימת בה דברה המשנה ובזה לכ"ע אין אוויר חשוב הפסק, ומוכח כי אותו הסובר כי אוויר חשוב הפסק גמור לעניין יצירת מציאות נטיעה מודה כי אינו חשוב הפסק כלל לעניין ביטול נטיעה, ונמשך כי גם אם הונח האילן בעש"נ אע"ג שחשוב הפסק גמור לעניין יצירת נטיעה לא יהא חשוב הפסק לעניין ביטול נטיעה קיימת, ומעתה אם דין דידן נכון אם כן מה הו"א שתהא ראייה מאילן שנעקר, הא לפי דין זה כל שנשרש בקרקע אף אם ניתק לגמרי חייב בשנות ערלה מד"ת ושפיר אפשר לומר אף לפי דין המשנה כי אוויר חשוב הפסק גמור, ועוד הרי לבסוף חזר בו החזו"א מראיה זו והשאיר דינו בלא ראיה ואמאי לא כתב דין דידן על מנת להעמיד דינו, אלא ע"כ מוכח כי לא היה דין זה פשוט לחזו"א בסברה ומשמע יותר כי לא ס"ל לדין זה כלל.

ועוד נהי שאין לדייק מגירסת הרשב"א והברכ"י בתוספתא דבר לגבי דין זה מאחר ומן הסתם כן הייתה גרסתם בתוספתא ולא נצרכו להגיה בה דבר, אולם החזו"א נראה כי הגיה התוספתא וכפי שכתב בדרא"מ, ואחר הגהה זו נסתפק טובא בדין הנמשך ממנה עד כי רצה לדחוק בה פירוש מחודש כי איירי בעציץ חרס וקמ"ל התוספתא כי בו אין חילוק בין נקוב לאינו נקוב, וסיים כי לשון התוספתא לא משמע כן, ובכ"א לא ראה מקום להגיה קלות ולפרש כהדרא"מ ומשמע דלא עלה על דעתו אפשרות דין זה, וכן הגר"א הגיה בתוספתא ועוד הוסיף לחלקה לשני חלקים ולא ראה שום אפשרות להעמידה כחטיבה אחת, וכשם שע"פ הגהתו זו נקטו כמה אחרונים שאין שנות נטיעה בעש"נ מצטרפות לשנות נטיעה בע"נ כך יש מקום לדחות אפשרות דין דידן.

ועוד אם נכון דין זה נמצא כי אף אם נשרש שתיל או זרע אילן רגע אחד בעש"נ שוב אין פוקע ממנו חיוב ערלה מד"ת לעולם, ואם כן די אם ישלחו ארגוני הכשרות מפקחים לבדוק כי נשרשו השתילים בעש"נ ושוב ישלחו מפקח בשעת השתילה לראות שלא נתפרק הגוש, וכל הזמן שביניהם כולל ההעברה אין צריך פיקוח כלל, ואף לכתחילה יוכלו בעלי המשתלות להניח בזמן זה את העציצים על משטחים מנותקים, ועינינו רואות כי אין המנהג בכל ארץ ישראל כן, אלא כל ארגוני הכשרות מקפידים כי יהיו השתילים בע"נ מעת שתילתם עד נטיעתם בקרקע, ומבואר כי לא סמכו על דין זה למעשה כלל.

ומעתה אף אם נחוש מלסמוך ולהקל על הניתוק לבד מ"מ נלענ"ד דחוי לאצטרופי לס"ס וכ"ש לשאר הספקות שהביא כבודו בתשובה, אשר לכן אף אני מצטרף למסקנתו כי יש להקל בנסיבות העניין ולצרף את שנות הנטיעה בעש"נ לשנות הנטיעה בע"נ, אלא שלענ"ד יש גם לנתק היטב את השתילים מן הקרקע על ידי יריעות ניילון עבה, ודנתי בדברים עם הגר"ש רייכנברג והסכים אף הוא להקל בעניין זה, ואמר שכבר נעשה בעבר מעשה על ידי הרה"ר במקרה דומה והקלו על ידי ניתוק.

בברכת התורה ידידו בל"ו"נ נתן שהם רב מ.א. חוף השרון

ג. והעירני לראיה זו הגר"ש רייכנברג.

ד. וכתב כי סלע באוויר הוי שורש כנגד הנקב ובזה מודו כ"ע כי אין האוויר חשוב הפסק.

הרה"ג
משה יהודה לנדא
שליט"א

מרבני המכון

בדין מעשר עני המתחלק בגורן - חלק א'

הקדמה: בעל הפירות שמפריש תרומות ומעשרות הוא המחליט לאיזה כהן, לוי, או עני, לתת את המתנות, ויכול לתת את כל המתנה לאדם אחד, ויש לנותן טובת הנאה בנתינתם, דהיינו שהמקבל מכיר לו טובה על כך, ויש סוברים שלטוה"נ יש שווי ממוני.

יוצא דופן מהנ"ל הוא מעשר עני כאשר הוא מתחלק בגורן, שנאמר בו שאין בו טובת הנאה, וניתן לקחתו בעל כרחו של הבעלים, וכשהבעלים מחלק עליו לתת שיעור מסוים לכל אחד שמבקש, ואינו יכול לפחות. ומשום כך מותר גם למי שמודר הנאה מהבעלים לקחת מעשר זה. ושונה דינו ממעשר עני המתחלק בבית, שבו יש לבעלים טובת הנאה, ויכול ליתנם לכל מי שירצה, וכמה שירצה.

דין זה וגדריו נכתבו כבר בהרחבה בפלאה ע"י רבינו ראש המכון הרה"ג רבי שניאור זלמן רוח שליט"א בכמה מקומות בספריו חלקת השדה, ובעיקר בח"ב סי' לב וס' לז, ובביכורי שדה פרק ב, וכן במאמרים בתנובות השדה גליונות 7 - 11. אעפ"כ, ברצונינו לעמוד על מספר נקודות השייכות לסוגיא זו. ואף שדין מעשר עני המתחלק בגורן אינו מצוי כלל בימינו, שאין עניים וחלוקה בגורן, אולם תורה היא וללומדה צריך.

הלכה המסתעפת מעניין זה נוגעת לנתינת מעשר עני בזמן הזה. כיום, מי שמפריש את תבואת השנה השלישית והשישית, שהם שנות מעשר עני, והוא מפריש מעשר עני כדין, אם ברשותו טבל ודאי, עליו ליתנו לעני שהוא בוחר. בהפרשות גדולות, כגון כשהמגדלים, הסיטונאים, או בעלי חנויות מפרישים, או ועדי כשרות שמפרישים עבורם, והאפשרות לתת לעניים פרטיים קשה ומסובכת מאד, יש מספר אופנים לקיום מצות הנתינה, כגון שמזכים לעני או לגבאי צדקה שהם יד עניים ע"י אחר, וחוזרים וקונים ממנו תמורת סכום מסוים. כמו כן, ניתן לתת לעני הלוואה מראש, ע"ד שהפרעון יהיה מהמעשר, ובהגיע זמן ההפרשה הבעלים מקנה את המתנה למקבל, ואז מעכב לעצמו את המעשר כפרעון להלוואה. אמנם בכל אלו צריך להקנות את המתנה למקבל בדרכי הקניין הידועים, כגון בקנין משיכה, חצר ואגב. אלא שקיימת דרך נוספת, והיא שאם תמיד נותן המפריש את מתנתו למקבל מסוים, כגון שנותן קביעות את תרומתו לכהן מסוים, נחשב שכבר קיבל המקבל את המתנה, ואין צריך הנותן להקנות למקבל, אלא זכה המקבל, ויכול המפריש לחזור ולקנות ממנו, או לגבותם בחובו, כאמור לעיל. דרך זו נקראת מכירי עניים.

להלן נדון אם גם במעשר עני ניתן להסתמך על מכירי עניים, ואם יש חילוק בזה בין מע"ע המתחלק בבית למתחלק בגורן.

א. מקור הדין

מקור הדין, והחילוק בין מע"ע המתחלק בגורן לבין המתחלק בבית מצינו במשנה בפאה פ"ח משנה ה, ו, ובתוספתא שם. ז"ל המשנה: "אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חיטים וקב שעורים... ושאר כל הפירות אמר אבא שאול כדי שימכרם ויקח בהם מזון שתי סעודות... היה מציל נוטל מחצה ונותן מחצה...". ובתוספתא (שם פ"ד ה"ב, הובאה בראשונים מפרשי המשנה שם) מוסיפה "במה דברים אמורים, על הגורן, אבל בתוך ביתו נותן לו כל שדה, ואינו חושש".

מבואר בזה שיש שיעור נתינה בעני שמגיע לגורן לקבל מע"ע, שאין לפחות לו ממזון ב' סעודות [כל פרי וכל תבואה לפי השיעורים שנאמרו במשנה שם]. ובפשטות אין בעל השדה יכול לדחותו, וכ"מ ברמב"ם [אלא שהתוס' בחולין קלא. נקטו שאף שמותר לעני לקחת, אולם כשבא לבקש לא חייב בעה"ב לתת לו, והוכרחו לזה מדברי הגמ' שמגדירה מתנות אלו כמזון שאין לו תובעים, ואם הבעלים חייב לתת, הרי יש לו תובעים. וצריך להבין, לפי תוס' מדוע נחשב שאין לבעלים טובת הנאה, הרי כשבאים לבקש ממנו יכול שלא לתת למי שאינו רוצה, א"כ כשנותן יש בזה טובת הנאה שמתרצה לתת. אמנם הביאור בזה הוא שאין זו טובת הנאה חשובה, שהרי אינו יכול למנוע ממישהו מליטול, אלא שכשהוא המחלק יכול שלא לתת, וכיוון שבכל מקרה זה שקיבל היה יכול לקחת, אין בזה טובת הנאה]. לעזת זאת, מע"ע המתחלק בבית שונה בשני דינים אלו, שיכול לתת הכל לעני אחד, למי שירצה, ואינו חייב לתת לכל עני שלפניו, וכן לא נאמר בו שיעור נתינה, ויכול לתת אף פחות מכדי שבעו, כרצונו.

וכן מבואר בברייתא המובאת בגמ' בחולין קלא. שכתבה שמעשר עני המתחלק בבית יש לבעלים טובת הנאה, וביאר בתוס' שם ד"ה מעשר שדווקא נקט המתחלק בבית, שאילו במעשר עני המתחלק בגורן אין טובת הנאה לבעלים.

וכן הוא בגמ' בנדרים פד: לגבי מי שנדרה קונם שאני נהנית מהבריות, שיכולה ללקט ולאכול מלקט שכחה ופאה, ובברייתא מוסיפה שיכולה ליהנות גם ממעשר עני, וק' מדוע המשנה לא כתבה זאת? וביאר רבא שהמשנה במעשר עני המתחלק בבית, שיש לבעלים טוה"נ, ואינה יכולה ליטול ממנו, אבל בברייתא מייירי במתחלק בגורן שאין לבעלים טוה"נ, ולכן יכולה ליטול, ואינה נהנית מהבריות.

ב. האם בכל מה שבגורן אין טוה"נ

והנה מהמקורות הנ"ל משמע לכאורה שכל המע"ע בעודו בגורן אין בו טובת הנאה כלל. אלא שלפי זה יש להבין מה ביאור המשנה הנזכרת שאין פוחתים לעני בגורן מהשיעור המנוי שם, כיצד יש שיעור אם אין טוה"נ, והרוצה ליטול יטול? ועוד, משמע שיש חלוקה בגורן לפירות המע"ע, והבעלים הוא המחלק, ויש להבין מדוע יש חלוקה, וכן מדוע צריך הבעלים להזדקק לחלוקה, ומה שייכותו ומצוותו בחלוקה זו, ומדוע לא יניח את הפירות והעניים יטלו? ואמנם בכמה מן הראשונים [ראה תוס' בחולין שם, ר"ן בנדרים שם, ועוד] מופיע הלשון שעניים באים ונוטלים, וכל הרוצה ליטול יטול. אלא שכאמור מדברי המשנה הנ"ל מבואר שהיתה חלוקה, וכן הוא לשון מע"ע המתחלק בגורן. ואמנם שיטת התוס' בחולין שם היא שעיקר הדין הוא שכ"א נוטל, אלא שכשאינו נוטל אלא מבקש מהבעלים, יכול הבעלים שלא ליתן לו. וקשה א"כ מה צורך במחלק הנ"ל, ומה תועלת יש לעניים ממנו, ומדוע המחלק הוא בעל הפירות, ולא אחר שבקשו ממנו לחלק?

מאמרים ותשובות | מעשר עני המתחלק בגורן - חלק א'

ובפרט לפי מש"כ לעיל בשם תוס' שאף כשהבעלים מחלק אינו יכול למנוע מלקחת, א"כ מה טעם בחלוקתו, ואדרבא, הוא מפריע למי שהוא אינו רוצה לתת, כמבואר לעיל? ובדוחק יש לומר שהיא תקנה מדרבנן שיחלק הבעלים [אם הם אינם נוטלים מעצמם], כדי שתהיה חלוקה הוגנת. וניתן אולי להוסיף שכך ראוי לעניים לנהוג, לבקש מהבעלים אפילו בגורן, והוא נותן [דומיא קצת למש"כ לגבי שביעית (לפי חלק מהמפרשים) שפירות שביעית אין אוכלים אלא בטובה].

אלא שנראה להוכיח מהמשנה עצמה שלא כל מה שבגורן הוא לעניים, שהרי אמרה המשנה היה מציל נוטל מחצה ונותן מחצה. וביארו המפרשים שיכול להציל לקרוביו ומיודעיו. כיצד יכול להציל אם אין לו טוה"נ? ואמנם כבר נחלקו בירושלמי ר' יונה ור' חזקיה בביאור דין זה, הובאו דבריהם בראשונים מפרשי המשנה. לפי ר' יונה מדובר כשיש לו יותר מכשיעור הנדרש לעניים שבגורן, כלומר יותר מכדי שבעם של העניים, שהוא שיעור שתי סעודות לכאור"א, וכפי שמפורט במשנתנו [לכאורה ההתייחסות והחישוב הוא לפי העניים שלפניו. אמנם לאחר שמניח בצד לקרוביו, והפירות עדיין בגורן, אם יבוא עני לגורן יהיה צריך לכאורה לתת לו ממה שהניח לקרוביו אם הם עדיין לא זכו בזה, ואם לא נשאר אלא מה שלקח לקרוביו, יהיה חייב לתת לו ממה שהניח לקרוביו, שהרי עיקר חיובו הוא לתת לעניים שבגורן. ואם כן הוא, הרי שצריך להשאיר גם לעניים שיבואו עד שלא יוליך את המעשר עני לביתו. ונראה שכ"כ בשערי אמונה. וראה עוד להלן]. אבל את מה שהוא בשיעור שעליו לתת, לא יכול להציל לפי ר' יונה. ובר"ש הוסיף שלפי זה מש"כ מחצה הוא לאו דווקא, אלא הכוונה היא כל מה שנשאר יותר משיעור כדי שבעם. פירוש נוסף כ' הר"ש שבמשנה כ' שמציל מחצה מאחר שיש מ"ד בתוספתא שמציל שני שלישי. ומשמע מדבריו שסובר שלפי תי' זה הוא משאיר מחצית [יש ב' אפשרויות מה הכוונה שמשאיר מחצית. או שממה שנשאר אחר מה שמגיע לעניים, כלומר מספר העניים שלפניו כפול כדי שבעו של כ"א, והנותר מזה מחלקים לחצי. או שהכוונה שמחלקים את כל הכמות לשניים, אם יש בחצי בכדי לתת לכל העניים שלפניו, יכול לקחת את כל החצי הנותר לעניים קרוביו. ונראה כפירוש שני, שהרי לפי ר' חזקיה שיובא להלן ברור שחלוקת מחצה היא בכל המעשר עני שיש, וא"כ אין סיבה להרחיב ולומר שנחלקו גם בנקודה זו]. אמנם ר' חזקיה חולק וסובר שיכול להציל גם כשע"י חלוקתו לא ישאר בכדי לחלק לכל העניים הנמצאים כשיעור האמור כדי צרכם. ולפי שיטה זו מובן לשון המשנה היה מציל, שמאחר שהעניים יכולים לקחת כרצונם, לכן כשלוקח לקרוביו הריהו מציל.

אלא שיש להבין א"כ לגבי מה נאמר שבמתחלק בגורן אין טוה"נ, והרי יכול להציל לקרוביו? ועוד, מהו הביאור בשיטות ר' יונה ור' חזקיה?

ניתן לפרש זאת בשני אופנים. יש מי שרצה לפרש שכל המתחלק בגורן אין בו טוה"נ כלל, והכל ניתן לחלוקה לעניים שבאים שם, וכן הוא משמעות הפסוק "והנחת בשעריך", שממנו דרשו חז"ל שבגורן באים ונוטלים. אלא שיש היתר להציל לקרוביו מדין "מבשרך לא תתעלם", וסובר ר' יונה שהיתר זה לא נאמר אלא כשיש לעניים שבגורן כדי שבעם, שהוא עיקר דין "והנחת בשעריך", שיש לתת להם כדי שבעם, אך גם בנותר אין טובת הנאה, אלא שיכול להציל מזה לקרוביו, כאמור. ולדעת ר' חזקיה ההיתר לקרוביו הוא אף בכדי שבעם, ומ"מ בכל המתחלק בגורן אין טוה"נ.

אך לענ"ד ביאור זה דחוק, ואם אין טוה"נ כיצד יציל לקרוביו, ואם מציל לקרוביו הרי יש לו בזה טוה"נ, שהרי אם אינו חייב להציל עבורם והוא מציל א"כ יש טוה"נ?

וע"כ נלענ"ד שמעיקר הדין אין דין מע"ע המתחלק בגורן אלא במה שחייב לתת לעניים, והוא כשיעור האמור במשנתנו שאין פוחתים ממנו. אבל היותר מכך תלוי ברצונו של בעלים. וכן מבואר ברמב"ם בפיה"מ על המשנה בפאה שכ' שביותר מהשיעור יכול לתת לעני אם הוא רוצה. וכן מהרמב"ם בהלכותיו (בהל' מתנו"ע פ"ו ה"ב) יש ללמוד כן, שהרי נתן טעם לחיוב לתת כדי שבעו

מעשר עני המתחלק בגורן - חלק א' | מאמרים ותשובות

במתחלק בגורן, "שהרי אינו מוצא שם ליקח, שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו", וא"כ אפשר שביותר מכדי שבעו דין הגורן כדין הבית [אמנם אין זה מוכרח]. ולפי זה מבוארים דברי ר' יונה שלא מצילים לקרוביו מהשיעור המיועד לעניים, וכדי שבעו יכול לקחת ללא רשות הבעלים, ולא נזקק לחלוקתו, אבל יותר מכך לא יקח ללא רשות בעה"ב, ויש לבעלים בשאר טוה"נ, ומשום כך יכול הבעלים לתת לקרוביו כרצונו. ולכאורה זו ההבנה בדברי הר"ש בפירוש הראשון שאת כל הנוטר יכול להציל לקרוביו ולמיודעיו, וה"ה לשאר אנשים כרצונו. ולפי זה הדין האמור במשנתנו שיכול להציל לקרוביו הוא פשוט לר' יונה, שהרי זה בחלק שיש לו בו טוה"נ. וק"ק מה החידוש? וצ"ל שזה גופא נאמר בדין זה שהמותר מכדי שבעם אינו בכלל המתחלק בגורן. או אפשר שהתחדש בזה שאינו מחשב כדי שבעם אלא בעניים שלפניו היום, ואינו חושש למה שיבואו ענים מחר, אלא יכול להציל את כל מה שלפניו כשלקחו עניי היום, וזה גופא החידוש בדין הצלה. ואמנם אם לא יוציא מהגורן ויתן לקרוביו, או שלא יקנה בגורן לקרוביו, ויבואו מחר עניים, יצטרך לתת להם, שבמה זכו קרוביו.

ולפי פ' השני בר"ש חידשה המשנה שאסור לו לקחת את כל המותר, אלא רק מחצה או שני שלישי. ולכאורה ההבנה בזה היא שיש תקנה מדרבנן שלא יקח את כל המותר לקרוביו ומיודעיו, וראה בפת"ש יו"ד סי' רנא כמדומני בשם חת"ס בתשובה לגבי מי שהתחייב להשתתף בתשלום עבור בנו ורוצה ממעשר, שכ' בתו"ד שיקח רק החצי לתשלום זה והשאר ישאיר לקרוביו, וכתב שם שהוא מהיות טוב... ומביא דוגמא לזה ממשנתנו. א"כ גם במשנתנו היא הנהגה טובה של מהיות טוב. ואע"פ שבמתחלק בבית אין מהיות טוב לחלק חצי לקרוביו וכו', מ"מ במתחלק בשדה שיש מצב שעניים נוטלים שייך מהיות טוב שכדאי להוסיף להם, או להשאיר לעניי הגורן שיבואו מחר. או יתירה מכך, רצו חכמים שלא יקח ויאמר שנטל החצי והשאר כשיעור, ובסוף יתברר שאין שיעור או שחסר לעניים, ולכן עשו תקנה. ומ"מ עיקר הדין הוא שכל המותר שלו לטוה"נ, גם לפירוש השני.

וכ"ש לפי ר' חזקיה, שכל דין חצי ושליש נאמר במקום שע"י שלוקח לקרוביו מתמעט מהשיעור האמור לעניים, ואעפ"כ מותר, והטעם בזה אולי צ"ל שאף שמדין תורה מגיע לעניים בע"כ, מ"מ כנגד זה יש דין דאורייתא שיש לתת לקרוביו, וא"כ יש שתי סיבות חיוב נוגדות ולכן חצי נוטל לקרוביו וחצי לעניים [ואכתי צ"ב. ואולי לר' חזקיה אכן לא הותר לקחת אלא כשהעניים אינם לפנינו, וכשיטת הרמב"ם, ובפ"ה יובא].

ומ"מ לפי ר' חזקיה נראה פשוט שאם יש יותר מכדי שיעור יכול לקחת את כל המותר [ומה שנחלקו במחצה ושליש הוא רק כשלוקח ומחסיר מהשיעור, וכהבנתו הפשוטה של הר"ש, ולא כפי מה שהוכרח לומר לר' יונה. וכ"כ בחזו"א המובא להלן. וע"כ נראה פשוט שלגבי המותר יש טוה"נ מעיקר הדין, ולגבי השיעור אין טוה"נ, ונחלקו אם הדין הצלה נאמר על השיעור או על המותר.

לאור האמור, מיושב מה ששאלנו מדוע יש חלוקה בגורן, וכן מדוע הבעלים קשור לחלוקה זו, הרי יכולים ליטול בע"כ. לדברינו אינם יכולים ליטול בע"כ אלא כדי שבעם, והשאר תלוי ברצונו, וע"כ הוא מחלק בגורן, שרצונו שלא יטלו אלא כדי שבעם, או אם רוצה לתת להם יותר, ותלוי הדבר ברצונו. ואמנם אם אינו רוצה, לכאורה יכול שלא לחלק, אלא יניח לפניו כדי שבעם.

אכן מדברי הר"ש והרא"ש בפאה שם במשנה ו נראה שסוברים שהוא מעיקר הדין או מתקנה דרבנן שהבעלים יחלקו בגורן, שכן על דברי המשנה שם שאמרה "היה לו דבר מועט נותן לפניו והם מחלקין ביניהן" כתבו לפרש לפי ר' יונה שהכוונה היא שכמות המע"ע מועטת, שאם יציל לקרוביו לא ישאר לעניים כדי שבעם, לא יציל אלא יניח לפניו והם יחלקו. אלא שהקשו ע"ז "ולשון מחלקים ביניהם קשה, שהרי בעל הבית מחלק להם". ומוכח שסוברים שיש דין שבעה"ב יחלק.

מאמרים ותשובות | מעשר עני המתחלק בגורן - חלק א'

אבל כבר תמהנו לעיל מה קשור בעה"ב לחלוקה, ומדוע צריך שמישהו יחלק, ובפרט כשיש במע"ע רק כדי שבעם של העניים, מדוע לא יניח לפניהם, ויקח כ"א כדינו. וע"כ צ"ל שסוברים שזו תקנה דרבנן, שיחלק להם, כדין האמור בלקט שכחה ופאה בדלית ודקל (פאה פ"ד מ"א) שבעה"ב מוריד מפני הסכנה, שצריך לחלק מאחר שכבר הגיע לידו.

ג. בשיטת הרמב"ם

ברמב"ם בפיה"מ לפאה שם משנה וביאר את דין היה מציל נוטל מחצה, וז"ל: "ואם עברו דרכו הרבה עניים, והיה בידו מע"ע שיש בו כדי נתינה לכל אחד מהם כשיעור הקצוב, ואם יקח חצי מה שברשותו יהיה החצי הנותר פחות מכדי שיקח ממנו כ"א בשיעור הקצוב, יש לו לקחת מחצה ולהניח מחצה ביניהם..." הרי שפסק כר' חזקיה שיכול להציל אפילו אם לא ישאר לעניים כדי שיעורם.

אמנם ברמב"ם בהלכותיו יש לדון כמי פסק, וז"ל בהל' מתנו"ע פ"ו הי"א: "היה לו מעשר בגורן ורצה ליתנו לעני קרובו או מיודעו, יש לו להפריש מחצה וליתנו לו, והחצי מחלקו לכל עני שיעבור כשיעור שאמרנו". וברדב"ז ובכס"מ כ' שפסק כאן כר' יונה, וברדב"ז דייק זאת ממש"כ הרמב"ם "כשיעור שאמרנו". אלא שלולי דבריהם הקדושים היה אפשר לדון שמא נדייק מלשון הרמב"ם להיפך, שהרי הרמב"ם בתחילת דבריו סותם ואומר שאם יש לו מע"ע בגורן ורוצה לתת למיודעו יכול ליתן, ומשמע שבכל גווניו נותן, ואף אם לא ישאר שיעור, ורק לגבי החצי הנוסף כ' שאת החצי מחלק כשיעור, ולכאורה כוונתו לשיעור המפורט ברמב"ם לעיל מיניה, ששם בהל' ז' כ' שצריך ליתן לעני בגורן כל שבעו, ומפרט שם, ובהמשך בהל' ט' כ' היה לו דבר מועט והעניים מרובים, ואין בו כדי ליתן לכאורה כשיעור, נותן לפניהם..., וא"כ אפשר שמש"כ בהי"א כשיעור שאמרנו כוונתו לכל מה שכ' בהל' הקודמות, שאם יש שיעור נותן, ואם לא, מניח לפניהם. וא"כ ניתן לפרש שכוונתו לפסוק כר' חזקיה, ולא חזר בו הרמב"ם ממש"כ בפיה"מ. ובס"ד מצאנו שכך סובר הפאת השלחן פי"ב סקט"ו.

עוד יש לדון בדברי הרמב"ם שכתב בלשון עתיד "והחצי מחלקו לכל עני שיעבור". אפשר שסובר הרמב"ם שזה החידוש האמור במשנה שכשהיה מציל נוטל מחצה ונותן מחצה, והיינו שאף שהעניים אינם לפניו ומעיקר הדין היה יכול לחלק למכריו כשם שיכול להוציא מהגורן לבית, מ"מ תקנו שלא יוציא יותר מחצי, והחצי הנותר יישאר למי שיבוא לגורן בימים הבאים. ולפי זה יתכן שכשהעניים לפניו צריך לתת כדי שבעם, וכר' יונה, ולא על כך דיבר הרמב"ם, אלא דבריו כשאין עניים לפניו. אמנם אפשר גם שלהרמב"ם כשעניים לפניו מודה גם ר' חזקיה שאין להציל, וכל מחלוקתם היא רק כשאין לפניו, האם צריך להשאיר לעניים שיבואו שיהיה להם בודאי כשיעור, או שמחלק חצי, והשאר לעניים שיבואו, וא"כ פסק כר' חזקיה.

המשך המאמר בגליון הבא, בנושאים הבאים:

עני שקיבל מעשר עני המתחלק בגורן, האם יכול לחזור ולבקש למחרת? ומה הדין אם חזר וביקש באותו יום? האם אשה מקבלת מעשר עני בגורן ובבית? ועוד נביא את המקור לנידון ההלכתי האם אפשר לזכות לעני מעשר עני באופן של מכירי עניים, במעשר עני המתחלק בגורן, ובניטל מהגורן, ובבית.

הרה"ג יוסף צברי שליט"א

רב קהילת חניכי הישיבות דק"ק תימן אלעד
ומח"ס ויען יוסף, תורת ערלה, ועוד

בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד

לק"י יום ב' ח' אדר התשע"ג לפ"ק

לכבוד הרב דוד שושנה שליט"א.

בדבר שאלתו, האם מותר לחתוך מעץ ערלה ענף עם פרי, ולהביאו לכיתה לצורך הדגמה ולימוד. ולאחר שהצגתי בפני כב' את שיטות הפוסקים בדבר, בדבר עיון במת לצרכי לימוד שהוא איסורי הנאה, ושבס' משפטי ארץ חילק לגבי מחקר בפירות ערלה בין שימוש בגוף הפרי לעיון חיצוני בו, עלה הצורך לברר, האם הפוסקים האוסרים, דעתם לאסור גם בעיון חיצוני מהאיסורי הנאה, או שדיברו רק על שימוש בגוף הפרי לצורך לימוד. וזה החלי בס"ד.

דברי החתם סופר

החתם סופר, (בשו"ת יו"ד סי' של"ו), הוכיח כי אין להשתמש במת לצורך ידיעת הרפואות, שכן מת נחשב איסורי הנאה, ואסור להנות ממנו. ואלו דבריו שם:

"נתעורר מעלתו עמ"ש בנודע ביהודה (תנינא חי"ד סי' ר"י, שם דן הרב במי שמת מחמת אבן כיס המרה ורצו לנתחו כדי ללמוד על שורש המחלה), עיינתי שם, הנה לכאורה הוה מצי לאסור בפשיטות, מטעם מת ישראל אסור בהנאה מן התורה, והוא איסור דאורייתא ממש, ואיסור הנאה דתקירות ע"ז ויין נסך מזבחי מתים נפקא לן, ומת מעגלה ערופה, וכל האסור בהנאה אסור להשליכו אפילו לכלבי הפקר, מכל שכן למכור או ליתנו לגוי. אלא שלפי הס"ד של השואל ההוא בנב"י, הוה זה פקוח נפש שילמדו הרופאים ללמוד ממנו שורש המכה ההיא, כדי שידעו להזהר ולהמציא תרופה בכיוצא בו, ואם כן אפילו יהיה שאסור בהנאה, מ"מ הא מתרפאים באיסורי הנאה, ע"כ האריך הגאון זצ"ל שאין זה בכלל הצלת נפשות, כיון שאין חולה לפנינו הצריך לזה, ושוב ממילא גם בלי טעם דאיסור הנאה, אסור לך ולא לזה. ולפ"ז אי היה לפנינו חולה שיש לו מכה כיוצא בה, ורוצים לנתח המת הלז לרפואתו של זה, קרוב לודאי דמותר, אמנם נידון שלפנינו, מי שרוצה למכור עצמו בחיותו לרופאים שינתחוהו אחר מותו, ללמוד ממנו הלכות הרופאים, הנה זה איננו נכנס בגדר פקוח נפש כלל וכלל, אם כן כל לימודי הרופאים ידחה שבת, ויעיין בשאלת יעב"ץ ח"א תשובה נפלאה, וכיון שאין כאן פיקוח נפש, איכא משום איסורי הנאה, וגם משום ניוול, אם על ניוול של עצמו לא חס, כל שלא חס על כבוד קונו, ראוי לו שלא בא לעולם יעיין ברמב"ן פסוק כי קללת אלקים תלוי, יראה שאיננו כהבנת החצונים" עכ"ל החת"ס.

לב

מאמרים ותשובות | בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד

מדברי החת"ס חזינן להדיא, כי דיבר על שימוש במת וניתוחו, וכמו שמבואר בנודע ביהודה שם "ונשאלו שם חכמי העיר האם מותר לחתוך בגוף המת במקום הזה כדי לראות במופת שורש המכה הזאת כדי להתלמד מזה בהנהגת הרופאים מכאן ולהבא" וכו' עי"ש, ועל זה דיבר החת"ס, ובתו"ד כתב להדיא דאירי בינתחוהו, אבל על עיון וראיה חיצונית, לא מצינו שדיבר.

גם תלמידו המהר"ם שיק, כתב שלא נתבאר מדברי החת"ס האם האיסור הוא מעצם הלימוד מהמת דהוי הנאה או מעצם השימוש בו, וז"ל בתשובתו (המובאת בסמוך): "ובאמת אדמ"ו הגאון זצ"ל בסי' של"ו לא ביאר זה, אם הלימוד אסור משום הנאה, ומ"מ אוסר שם משום חשש מכירה ונתינה" ע"ש.

דעת מהר"ם שיק

אלו דברי מהר"ם שיק (יו"ד סי' שד"מ): "הנה בשומר ציון מכתב רי"ג הביא לאסור להטמין נפל בסמים, כדי ללמוד ממנו חכמת הניתוח, א' משום חשש הנאה, דכל איסורי הנאה אסור לשהותם, וב' משום ציון דילפינן במ"ק דף ה' דמצוה לציין עי"ש, ומעלתו פקפק בזה, דמה הנאה שייך במת נפל כזה. הנה בוודאי אסור ליהנות מאיסורי הנאה כל הנאה במשמע, אפי' הלימוד מאיסורי הנאה אסור, והראי' מנדרים דף ל"ה ע"ב במתני' שמתירין ללמוד הלכות ואגדות כ' הר"ן משום דמצות לאו להנות ניתנו, ובנדרים דף מ"ח תנן אם אסור הנאה זה מזה אסורים בספרים של אותו העיר, ולכאורה קשה הא מצות לאו להנות ניתנו, וצריך לומר דהי' מוכרח לקנות ספרים אחרים, ודווקא בלימוד הלכות שאסור בשכר מותר דאין כאן שום הנאה אחרת כ"א הלימוד אבל מאי שאפשר בשכר א"כ הוא נהנה שא"צ לקנות או לשלם לאחר עבור הלימוד, וכן פסק ביו"ד סי' רנ"א סעי' י"א דאסור ללמוד בספר הנאסר בהנאה, וא"כ הי' בנידון שלנו הוא נהנה שאינו צריך לדבר אחר ללמוד הניתוח" עכ"ל.

היוצא מדברי מהר"ם שיק, כי דיבר הוא על נידון של "הטמנת נפל בסמים", ונראה שהכוונה ללימוד מעצם השארת הנפל בצורתו, ולא מחיתוכו ופתיחתו.

עוד נראה שהבין מהר"ם שיק, שאף לימוד מאיסורי הנאה, הנעשה בלא פתיחת הדבר, אלא רק מהעיון החיצוני בו, כל שלמדים מהעיון בו, נמי הוי בכלל האיסור הנאה, וב' ראיות לדבר מצינו בדבריו:

האחת, מהא דתנן בנדרים (ל"ה ע"ב), שאדם המודר הנאה מחבירו, נאמר בו: "ומלמדו הלכות ואגדות", וביאר שם הר"ן: "דמצוות לאו ליהנות ניתנו", משמע שלולי הטעם של הר"ן שמצוות לאו להנות ניתנו, אם לא היה מדובר בלימוד תורה שמצוה ללומדה אלא בשאר דברי לימוד, היה אסור הדבר מצד הנאה מעצם הלימוד. (ושם במשנה המשיכו: "אבל לא ילמדנו מקרא", ובגמ' ביארו דהיינו כשהדרך לשלם על כך, ושם ההנאה מצד החיסכון בדבר, הנקרא "משתרשי", וזה עוד נקודה נוספת לדין כאן).

ראיה שניה היא, ממה שמובא במשנה בנדרים (מ"ח ע"א), ששני אנשים המודרים הנאה זה מזה, אין להם להשתמש בדברים הציבוריים שבאותה העיר, והטעם הוא, שמכיון שדברים אלו נועדו לצורך הציבור שבעיר, וא"כ אף להם יש חלק בו, א"כ אסור לכל אחד להשתמש בדבר שיש לשני חלק ושותפות בו, שנמצא נהנה מדבר אסור עליו בהנאה, עכ"פ בשותפות. אחד הדברים שנמנים שם שאסורים בהנאה הם "הספרים", דהיינו ספרי התורה שבעיר. מכאן מביא מהר"ם שיק ראיה אלימתא לשיטתו, שכן אע"פ שספרי התורה נועדו ללימוד והחכמה, ואין בהם הנאת הגוף, ואף על פי כן נכללים הם בכלל הדברים האסורים בהנאה במודר הנאה.

ראיה שלישית היא, ממה שנפסק בשו"ע בהל' נדרים (סי' רכ"א סעיף י"א): "אם אסר ספרו על חבירו, אסור לנאסר ללמוד בו" ע"כ, הרי, דאף לימוד נחשב דבר האסור באיסורי הנאה, וההחכמה מהלימוד חשיבא הנאה.

בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד | מאמרים ותשובות

ולכאורה לענ"ד הקלושה, יש לחלק בין הראיות של מהר"ם שיק לנידון דידן, שכן ראיות מהר"ם איירי באדם המודר הנאה מחבירו, ושם כל הנידון הוא על הגברא, האדם שעליו יש איסור לקבל הנאה, ולכן אסור ללמודו שאר חכמות, שהרי בכך הוא נהנה ומקבל הנאה, אבל כאן באיסור ערלה, כל הנידון הוא על החפצא עצמו, דהיינו על פרי הערלה, וכל שימוש שנדון בו, בפרי עצמו, זה נידון האם יצא לי הנאה מעצם הפרי או שהיוצא לי מהפרי לא חשיב הנאה, ולכן יש לברר על עצם פעולת הלימוד הנעשית מהפרי, האם היא בכלל ההנאות שנאסרו בערלה. (בהמשך הדברים, אתרץ שאלה זו וגם הסמוכה לה).

ועוד, הרי על ראייתו השניה בלומד מספר, ביארו הפוסקים דשאני ספר הרוצה ללמוד בו מתוקע בשופר, דאמר בסמוך אליו (סעיף י"ג): "המודר הנאה משופר מותר לתקוע בו תקיעה של מצוה, המודר הנאה ממעין טובל בו טבילה של מצוה בימות החמה" וכו', משום שספר עתיד להתקלקל משא"כ שופר, וכן ספר ניתן להשכירו ויש כאן רויח בהנאת חיסכון השכירות.

וז"ל הש"ך שם (סקנ"ה): "ולא דמי למודר הנאה משופר דלקמן דמותר בתקיעת מצוה משום דמצות לא ליהנות ניתנו, דהכא כיון שיש להשכיר ספרו וזה לומד בו בחנם ה"ז נהנה" עכ"ל. (ולכאורה צ"ע מנל דלא יכול להשכיר שופרו לאחר).

וכ"כ הט"ז שם (סק"מ): "אסור לנאסר ללמוד בו. - כן כתוב בתשו' מיימון הביאו בית יוסף והוא מטעם שהרי אין חיוב על האדם להשאיל ספרו לחבירו שלא לדעתו כמו שאין חובה עליו ליתנו שהרי מקלקלו בכך ומותר להשכירו ונמצא מהנהו השכר שהיה צריך ליתן. וכ' בתשובות מהר"ם שהקשה מההיא דסעיף י"ג המודר הנאה משופר מותר לתקוע תקיעה של מצוה. ותמה אני דאין כאן קושיא דהא בהדיא כתוב בתשו' מיימון שהטעם שאין משאילין ספרים מפני שמקלקלן שהקלקול מצוי בהן מה שאין כן בשופר אינו מתקלקל כשזה יתקע בו וכן ההיא דמודר ממעיין כו' וזה פשוט לע"ד ולפי מה שאכתוב בסמוך בלא"ה ל"ק מידי" עכ"ל.

ולפי ב' הטעמים המובאים כאן, אין לדמות בין נידון זה לנידון שימוש בפירות ערלה מטעם נוסף, א', שהרי אין רגילות להשכיר פירות ערלה לצורך לימוד, ועוד, דבד"כ אין כאן הנאת כילוי ודמי יותר לשופר מאשר לספר המתקלקל. מיהו, חילוק נוסף כתב הט"ז בקמ"ג שם, דשופר הוי חיוב עליו משא"כ הלימוד, וז"ל: "מותר לתקוע בו תקיעה של מצוה. - בא"ח סימן תקפ"ו בבית יוסף כתב בשם כל בו דדוקא אחר יתקע לו אבל המודר עצמו לא יתקע דפעמים שאדם נהנה במה שהוא תוקע וכן כתב שם בשלחן ערוך ולפי זה ודאי לא קשה מידי מההיא דסעיף י"א שאסור ללמוד בספר הנאסר עליו בלאו האי סברא שכתבתי שם אלא מטעם דהכא דודאי התורה משמחת לב שהרי אסור ללמוד בימי אבלו א"כ לא דמיא האי מצוה לשאר מצות דאמרינן לאו ליהנות ניתנו אלא בזה נמשך הנאה לאדם וא"ל וא"כ למה מותר ללמודו מדרש כדאיתא בסעיף ב' הא יש לו שמחה מזה יש לומר דהתם החיוב עליו ללמוד עמו מכח מה אני בחנם כו' ע"כ לא אכפת לך בהנאה משא"כ בשאילת ספרים שאין עליו חיוב כמ"ש בתשובת מיימון לעיל כן נ"ל עכ"ל.

לפי טעם זה, גם בנידון דידן, כל הנאה שגורמת לו שמחת לב והחכמה ואינה חיוב עליו, הרי היא בכלל הנאה. מיהו בלאו האי טעמא נראה דנדחית ראייה זו מאשר לדמותה לערלה משאר טעמי דכתבנין.

דעת המחנה חיים

והנה בין הדעות המצוינות כדעות האוסרים עיון באיסורי הנאה, נכללה דעת שו"ת מחנה חיים (להג"ד חיים סופר אב"ד מונקאטש, בעל הפלס חיים עמ"ס גיטין), שבספרו (יוד"ח ח"ב סי' ס') דן בדבר, אמנם מדבריו חזינן להדיא שחילק בין עיון חיצוני לשימוש בגוף הפרי, ונביא מדבריו שם:

מאמרים ותשובות | בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד

”שאלה, באיש אחד חולה בחולי נכפה ר”ל זה שנים רבות וטפלי תלי’ ביה, ועד הנה עשה כמה סגולות ורפואות וכולם ה’ בלא יועיל, כעת נדפס מחדש ספר על לשון אשכנז נקרא עת לעשות ושם כ’ סגולה בשם הרמב”ם ז”ל ליקח עצם מן המת ולכתוש במכתשת והאבק ההוא ישתה החולה הנ”ל עם מים ונשאלתי ע”ז אם מותר לעשות כן או לא, והשבתי אם הרפואה הנ”ל בדוקה הוא בודאי מותר לעשות ולית מאן דחייש לה כי אנן קיי”ל בכל מתרפאין אפילו באיסורי הנאה חוץ מע”ז וכו’ אבל דא עקא שהרי אין ידועה לן אם הרפואה בדוקה הוא”. הרי דנידון המחנה חיים היה על שימוש בגוף האיסורי הנאה.

ואחר שהביא את דברי החת”ס כתב: ”ולדעתי לחדש דבר, בוודאי ליקח חלק מן בשר ועצמות המת ולעשות ממנו תחבושת לרפואה הוא דאסור דמת ישראל אסור בהנאה דילפינן בע”ז גז”ש שם שם מעגלה מערופה אשר העגלה נקראת קדשים מה קדשים אסור בהנאה אף מת אסור בהנאה, אבל להסתכל במת ולראות במחלתו אשר שלט בקרבו ויבין מזה לבב חכם הרופא איך הושרש המחלה מאין מקורה וחצבה, וע”י חכמתו יבין מהסתכלות להיות נזהר בעתיד בחיתוך האבן ר”ל אשר חכמתו עמדה לדעת מהבטה של המת איך יעשה בעתיד, לא נקרא נהנה מן המת, דגם בקדשים מותר להסתכל אם נטרפה, דקול מראה וריח אין בו משום מעילה, והגם דמשנה למלך פ”ח מהל’ כלי מקדש, דמי שמדליק פתילות מעל, רק אם הודלק בהיתר מותר, שם ניחא דאם מדליק עושה פעולה להנאת הגוף שנהנה הנאה של כילה, אבל להסתכל בגביעי או מנורה של מקדש והאומן ילמד בהסתכלו איך עושין כזה, בודאי אין בזה מעילה. הגם שיושב בצל בנין הקודש או תומך עליו מעל, ברמב”ם פ”ח מה’ מעילה ה’ ד’, שאני התם דנהנה גופו הנאת פרוטה מחפץ הקדש, אבל בהסתכל בחפץ של הקדש והוא ילמד בהבטה מעצמו, שחכמתו עמדה לו והחכמה תחיה את בעליה, אבל עכ”פ אין נקרא נהנה במה שמסתכל בהקדש, הלא הרא לישאל ראו חבתכם לפני המקום השלחן עם לחם הפנים והכרובים כמער איש וליות, ואטו מי שמלמד לתלמידו לאמור ראה בעיניך כזה מום להתיר בהמות קדשים וכזה אין בו מום קבוע, הכי נאמר שהתלמיד מעל יען שמוסיף חכמה לפניו במה שמסתכל בבהמות קדשים, זה לא מסתבר, וה”ה ברופא שחותר כיס המת שם באיזמל להסתכל בו לראות בעינים שורש החולי כדי להוסיף דעת מחכמתו, זה לא נקרא נהנה, דמת ילפינן מעגלה ערופה שהוא כקדשים, ולא חמור מת מקדשים כנלפע”ד בעזה”י עכ”ל המחנה חיים שם לענינינו. ודברי המחנה חיים הובאו שם על דברי החת”ס, ונראה שבא למצוא טעם לחלוק על דבריו.

ולענ”ד יש לחלק, ואין למצוא טעם לחלוק ע”ד החת”ס מצד טענות אלו, כיון דבשלמא אם הנידון הוא רק על ראייה בעלמא בלא שימוש חיתוך ונגיעה הוה ניחא, אבל החת”ס הרי דיבר להדיא על חיתוך וניתוח, וא”כ אם חילוק המחנה חיים הוא בין שימוש במת לרפואה לבין חיתוך המת לצורך לימוד, א”כ לזה לא מצא המחנה חיים ראייה שיהא מותר, לעשות שימוש המועיל חכמה, ואדרבה, כאן עומדת וגם ניצבת ראיית המהר”ם שיק ששימוש בספר לצורך לימוד הוי שימוש, אע”ג דרק מוחו מחכים מכך ולא הוי הנאת גופו, והכי נמי יהא אסור להשתמש ולנתח מת מצד שימוש באיסורי הנאה, גם לולי טעמא דניווול המת.

ומה שהביא המחנה חיים ראייה, מזה שלא מסתבר שלא יוכלו ללמוד את המומים מבהמות הקדש. יש להשיב דהנה בכתובות (ק”ו ע”א) מצינו שמבקרי המומין במקדש היו נוטלים שכרם מתרומות הלשכה, ואע”ג שלא עשו זאת לצורך החכמתם אלא לצורך הקרבן, הוצרכו למצוא טעמים לנטילת שכרם, ובמהר”ם שיק (יו”ד סי’ שמ”ג בסופו) ביאר שטעם ההיתר הוא ”כיון דהיו צריכין לישב ולבטל ממלאכתן לראות ולבקר את המומין אינם משלמין לו עבור הביקור, אלא עבור החיוב שהתחייב מעצמו להיות מוכן לזה וה”נ מצד שהוא מחויב לילך ולהיות מוכן לזה בכל עת, צריכין ליתן לו שכרו ולא הוי אלא גרם דגרם ומותר כמו במבקרי מומין כן נראה לפי ענ”ד עכ”ל, ומזה שהוצרך למצוא לזה טעם, שלא יהא משתכר באיסורי הנאה, משמע שיש איסור בדבר, דאם לא היה בדבר

בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד | מאמרים ותשובות

חשש איסור, לא היה צריך לכ"ז ולא מתחיל הנידון של משתכר באיסורי הנאה דמבקר במומין מאי קעביד, הרי רק רואה הוא בעלמא, אלא ודאי שראיה שיש בה תועלת. (מיהו י"ל דהמחנה חיים יוכל להביא מכאן ראיה לשיטתו, דלהכי נטלו שכרם כיון דראיה לאו מידי היא)

בדברי החזון איש

ונהנה בס' תבואת יוסף הביא בשם הגר"ח קניבסקי דמותר לעשות מחקר מפירות ערלה, עפ"י דברי החזו"א באהלות דאף במת מותר לעשות כן.

וזה לשון החזון איש (אהלות סימן כ"ב סק"ב): "איברא מש"כ החת"ס דיש בזה ג"כ משום איסורי הנאה, וא"כ אף בפורש מדרכי ציבור שאין אנו מוזהרין על ניוולו אסור, צ"ע דאפשר דכיון דאין כאן רק ראיה בעלמא, ואין ראיה זו נמכרת בשכר, לא מקרי הנאה". ולא זכיתי להבין דבריו. ראשית, הכיצד כתב: "אין כאן רק ראיה בעלמא", הלא גם בנודע ביהודה וגם בחת"ס מובא להדיא דרצו לחותכו ולנתחו, והוי מעשה בגוף האיסורי הנאה, הגורם הנאה והחכמה למבצעו, ואין כאן רק ראיה בעלמא.

ועוד, מה שכתב "ואין ראיה זו נמכרת בשכר", אינו מובן, דאולי בנידון הנודע ביהודה עצמו, משרת ניתוח המת היתה רק להחכים, אבל בימינו אנו, ובפרט בנידון שאלת הגר"ח על עשיית מחקר מפירות ערלה, הרי כמה וכמה מכוני מחקר, אוניברסיטאות ומכוני רפואיים קמו, המחזיקים חוקרים ומלומדים, ועוד צעירים מתלמדים, וחותרים וחוקרים כל דבר אפשרי, מחלקי מת ועד לפרטי הפרי והגלעין, ואותם חוקרים משתכרים היטב, ואין כמעט בימינו מי שיחקור בחינם, ובפרט פירות וחלקיהם. ושמא כוונת החזו"א היתה כדברי המחנה חיים, דאף שימוש במת לצורך החכמה, מנלן דאסורה, הא כל מה דיוצא ממנה לבסוף הוא רק ראיה. וע"ז יש להשיב דסו"ס הא מלימוד בספר האסור בהנאה ילפינן דאף הנאה הבאה מהתחכמות והעמקה שמה הנאה.

וסיים שם החזו"א: "ולמש"כ בשו"ע סי' שמ"ט דמת עכו"ם אסור בהנאה, מוכח כן בבכורות מ"ה ע"א דשלקו זונה ללמוד את מנין איברים. ומיהו כבר הכריע הגר"א שם דמת עכו"ם מותר בהנאה, ומיהו כיון שלא הביא הגר"א הא דבכורות משמע דס"ל דלא חשיבא הנאה", עכ"ל.

מיהו, יש להשיב ע"ז דכבר כתב החת"ס בסוף תשובתו המובאת בתחילת דברינו בזה"ל: "והאי שפחה דנתחייבה שריפה למלכות ושלקוהו במס' בכורות מ"ה ע"א האי שפחה עמלקית היתה דמותר הנאה או אפי' שפחה כנענית של ישראל ותליא בפ' הראשונים בכוונת תוס' דמס' ב"ק י' ע"א סוף ד"ה שהשור וכו' ועיין מ"ל פי"ד מאבל ע"ש" עכ"ל.

חילוק בין שימוש בגוף הפרי לראיה בעלמא

ואשר נלע"ד, כי גם בשימוש באיסורי הנאה לצורכי לימוד, יש לחלק בין משתמש באיסורי הנאה עצמו, דהיינו לעניינינו בפרי ערלה עצמו, ופותר ומעייין בו, דאז השתמש בו לצורכי חכמתו ונהנה מהעיון בו, אבל אם מעייין בו רק ראיה בעלמא ועיון חיצוני, אפילו אם הדבר יביא לו תועלת וחכמה, לא נקרא הדבר ש"השתמש" באיסורי הנאה, דהא רק ראה הדבר והתבונן בו ותו לא מידי.

ובהכי יתיישבו כל הסוגיות, שלעיל הקשנו ע"ד המהר"ם שיק, מה שייך להביא ראיה מהנידון של אדם המלמד חכמה לחבירו, לנידון דידן, הלא שם הגברא הוא אסור לקבל הנאה, וכאן הנידון על החפצא שהוא איסור הנאה מה מותר לעשות עמו.

ונראה דראיתו דמהר"ם שיק, היתה לעצם ענין ההתחכמות, דאי נימא דכאשר האדם מוסיף חכמה, אין הדבר נקרא בגדר הנאה, א"כ גם אם יוסיף חכמה ע"י התעסקות בפרי יהא הדבר מותר, אבל כאשר חזינן שלימוד נחשב הנאה, א"כ גם תוס' פת חכמה המגיעה מהשימוש בפרי בכלל הנאה היא.

מאמרים ותשובות | בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד

אמנם, כל זה היה כדי להגדיר לנו מה היא הנאה, ושסוג לימוד וחכמה, בכלל הנאה היא, אבל עדין לא התברר לנו דיו, מה הם השימושים המותרים והאסורים בדבר שהוא איסור הנאה עצמו, דהיינו איסור הנאה ב"חפצא".

ולפיכך, הביא לן מהר"ם שיק ראיות נוספות, המגדירות מה הוא השימוש המותר באיסורי הנאה, ולהכי ספר, שנועד ללמוד בו ולהשתמש בו, בכלל איסורי הנאה הוא, ואעפ"כ שרק מחכים ממנו, כיון שנועד לפותחו ולהחכים ע"י השימוש בו, ומהא דכל איסור הנאה דיכו האדם להחכים ע"י פתיחתו והשימוש בו, דבכלל איסורי הנאה הוא. והם הם דברי החתם סופר, דכאשר פותחים את המת ומנתחים אותו, הרי משתמשים במת, וכיון דקי"ל כדברי השו"ע בסי' שמ"ט דמת הוא בכלל איסורי הנאה, הרי משתמש הוא ומחכים באיסורי הנאה.

ובדרך חילוק זה, מובנות ראיותיו של המחנה חיים, ולהכי מבקרי מומין נטלו שכרם מתרומת הלשכה ולא נחשבו כמשתכרים באיסורי הנאה, שכן לא השתמשו והחכימו בשימוש בקרבנות, אלא רק מהעיון החיצוני בהם, וכן ראיית הכרובים ושולחן לחם הפנים לבני ישראל, היתה רק בראיה בעלמא, שכאמור גם אם היא מחכימה או גורמת הנאה וקורת רוח לאדם, כאשר אין היא מלווה במעשה בפועל, אינה נכללת בכלל האיסור להשתמש באיסורי הנאה.

וחילוק זה, הוא הרעיון הטמון בחילוק היסודי שבין מודר הנאה מספר שאסור ללמוד בו, לבין מודר הנאה משופר ומעין, שמותר לתקוע ולטבול בו, והוא כמו שכתב הט"ז בבאוריו הראשון, שהוא נ"ל החילוק העיקרי בין הדברים, שכן דברי הש"ך דיכול להשכירם אינו מובן לי, דאף שופר יכול להשכירו. ודברי הט"ז אתו שפיר, שהרי הט"ז מבסס את חילוקו על פי האמור בתשובות מימוני שהם המקור לדין זה, והחילוק הוא, שספרים הם בכלל האיסור הנאה, מפני שהדרך היא שאם משתמשים בהם הרבה הם כלים ומתבלים, ואילו שופר אינו מתבלה לאחר שימוש בו, גם שימוש רב, וכ"ש מעין דל"ש להכי.

וחילוק זה בנוי על היסוד דלעיל, דדוקא כאשר האדם משתמש באיסור הנאה ומכלה אותו, כגון מנתח וחותר את המת, או פותח את הפרי ערלה ומבחר את תוכנו, אז הוי משתמש באיסורי הנאה, וזה דמי לספר שהדרך היא שהלימוד בו מבלה אותו. אך בשופר ומעין שאין מתבלים מהשימוש בהם, א"כ אף שמתשמש בהם לא חשיב "נהנה", ומכאן לאדם הרואה פירות ערלה על העץ ומחכים או נהנה מהם, דלא חשיב נהנה ככה"ג, וה"ה אם יתבונן ויחקור את הפרי מבחינה חיצונית בלבד. ולפי האמור, גם אם יקבל כסף על ממצאים שעשה בעיון חיצוני, ל"ה משתכר באיסורי הנאה, דלא נכנס הוא לגדר "נהנה".

הערה ע"ד הנטיעה של מצוה

ומעתה קשיא לי על דברי הרב שו"ת נטיעה של שמחה (להגרי"ד הלוי במבחר, סי' ע') דס"ל שאסור לתלות בסוכה נוי סוכה מפירות ערלה, וטעמו, דאע"ג דמצוות לאו ליהנות ניתנו, מ"מ לדעת הר"ז במילי דרבנן לא אמרינן הכי, ולדידם (יושבי חו"ל) יו"ט האחרון מדרבנן הוא. ועוד הוסיף לאסור, דאף דמצוות לאו להנות ניתנו, היכא דישנה הנאת הגוף שאני, וכדמוכח מסוגיא דהנודר מן המעין דאסור לטבול בו אף טבילת מצוה, וה"נ הכא ישנה הנאת הגוף והרחבת הדעת לאדם מנויי הסוכה עכ"ל.

ולפי האמור, אין דבריו מובנים, דלגבי ראייתו ממעין כבר הבאנו דבשו"ע נפסק דהנודר מן המעין מותר לטבול בו, וגם לגבי מה שכתב שגורם הדבר הנאת הגוף והרחבת הדעת לאדם, מה לי בכך, הא לאו מידי קעביד, שהרי הוא רק מתבונן בנוי סוכה ולא משתמש בו. ואם באמת הדבר גורם לו לחסוך בנוי סוכה, היה מקום לאסור כמש"כ בס' התורה והארץ [ח"ה עמ' ר') מטעם זה, אבל בלאו הכי אין מקום לאסור, וכמש"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' קצ"ו) דהדבר מותר.

בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד | מאמרים ותשובות

ומעתה, הדרנא בי לגבי שאלה אחרת שנשאלתי בעבר, האם אדם שיש לו בחצירו עץ ערלה, ורוצה הוא ללכת ולעמוד תחתיו ולהתבונן בפירותיו, וגורם לו הדבר שמחה יתירה, שנטייתו להחמיר בדבר מכח דברי הרב נטיעה של שמחה. אבל השתא, נראה שאין בדבר שום בית מיחוש. ראשית, הלא גם אם נחמיר בנוי סוכה, הני מילי כאשר הוא חותך את פירות הערלה מן העץ ומביאם לביתו, וגם אז מנלן דאסור. אבל כאשר העץ עומד נטוע בביתו, מה לי שגורם לו הדבר שמחה, אין שמחה זו חשובה הנאה.

ואכתי יש לדון בדבר, האם יש לחלק בין התחכמות ולימוד, ובין הנאת הלב והשמחה בראיה, דסו"ס אע"ג דקי"ל דקול מראה וריח אין בהם מעילה, מ"מ כתבו התוס' וכך נקטו הפוסקים דאיסורא מיהא איכא, ואי נימא דאין שום הנאה ב"מראה", על מה קאי האיסור דרבנן, ועיין. והדבר יהא נפק"מ למה שדנתי במקום אחר, לענין עצים הנטועים לנוי, האם נטיעה לנוי הוי השתמשות, שכן זהו צורך בני האדם שיהנו בראיתם, או דמי לנוטע לסייג ולגדר כיון שאין לו צורך בשימוש בגוף הפרי לאכילה.

סוף דבר, לפי הנראה מדברי הפוסקים אכן ישנו חילוק באדם הרוצה ללמוד ולחקור פירות ערלה, בין אם משתמש בגוף הפרי ופותחו, לבין המעיין בו בצורה חיצונית, וכ"כ לחלק בס' משפטי ארץ (ערלה פ"י עמ' פ' הע' כ"ח), ונראה שזהו חילוק מוסכם לדברי הפוסקים. ולפי"ז, אף לחתוך את הענף עם הפרי וללמוד לתלמידים מותר.

אלא שאם אפשר להחמיר נראה שראוי הדבר, עפ"י דברי המהר"ם שיק שם דאין כדאי לטלטל ולתת איסורי הנאה, שמא האחרים לא ישמרו כראוי, וזה לשונו שם: "ובאמת אדמ"ו הגאון זצ"ל בסי' של"ו לא ביאר זה אם הלימוד אסור משום הנאה ואפי"ה אסר לה משום חשש מכירה ונתינה, דהרי הנתינה באיסורי הנאה אסור מה"ת ואפשר לבוא בו לידי תקלה דהמת אפילו אסור כדאיתא סוף תמורה וכ"ש אם הוא מוטל בסמים" עכ"ל. וה"נ הכא אם יש חשש שהדברים לא ישמרו כראוי ויגיע הדבר לידי תקלה למאן דהו, שיוכל לבוא לאכול או להשתמש מפירות אלו, יש להיזהר בדבר.

העולה מן האמור לעיל:

אין לעשות מחקר מדעי, ע"י פתיחת פרי ערלה והשימוש בו.

כמו"כ אין לנתח מת, כדי ללמוד ממנו על גוף האדם, ואפילו מת גוי, דגם מת גוי אסור בהנאה, ובמת יהודי ישנו איסור נוסף של ניוול. מטעם זה אסור השימוש בחלקי מת ועצמותיו גם לצורך רפואה, (אם לא שמדובר בסגולה בדוקה ומוכחת היטב ובחולה עם סכנת נפשות)

עיון חיצוני בפרי ערלה, וכן במת, אינו אסור, ואף אם מחכים האדם ע"י עיון זה.

אדם המודר הנאה מחבירו, אסור לו להשתמש גם בספרי לימודו.

נראה שמותר להשתמש בפירות של ערלה לנוי סוכה.

מותר לאדם ללכת ולהביט ולעיין בעצי פירות של ערלה, בין שלו בין של אחרים, גם אם הדבר גורם לו הנאה ושמחה.

בכל אופן בו יש חשש שפרי הערלה יכול להתגלגל למאן דהו שיכשל בו, ראוי להיזהר ולא להשתמש בו. וכ"ש שאסור להעביר פרי של ערלה לאחרים מחשש תקלה.

שאלות ותשובות בהלכה

שאלות המגיעות דרך אתר המכון והתשובות שניתנו לפונים

כלאים

האם להניח זרעים או עלים שונים בכוס ולחלוט אותם לשתיה זה איסור כלאים?

תשובה

לא! אין איסור אלא בגידול כלאים, ולא בכל דרך אחרת של עירבוב מינים בתלוש.

מעשר ותולעים בעלי וורד

שלום רב, קטפנו עלי וורד עם האבקנים, קצצנו, ומעוניינים להוסיף לתה.

א. האם צריך לעשר? ב. האם יש חשש תולעים? בברכה, מאור

תשובה

עלי ורד אינם נאכלים אלא טעמם בלבד.

כל הדברים שהם רק לטעם כגון שיבא, רוזמרין וכיו"ב פטור ממעשר והוא הדין עלי הוורדים שמוסיפים לתה וכיו"ב.

חרקים יש בעלי ורד ובפרט תריפסים וכו', הנכון לבשל הכל ביחד התה עם הצמחים וכו', ואז את המעבר אל הכוס לעשות באמצעות מסננת דקה [נמכר בחנות מסננות מיוחדות עם הכשר] או לחילופין בד כגון חיתול של תינוק, או למסננת רגילה שבתוכה יש צמר גפן שימנע מעבר של כל דבר מוצק.

האם חוף כזיב הוא בחוץ לארץ

שלום למו"ר הרב שליט"א נשאלתי משיבה שרוצה ליסוע לכזיב/חוף כזיב, האם זה חו"ל?

תשובה

שלום וברכה, חופי הים לכל היותר הם גבול עולי מצרים ולא חו"ל גמור.

אמנם יש לחוש מחמת הרצועה מעכו לכזיב, אולם לאחר שכבר הכריע מרן החזו"א שרצועה זו אבדה, אין חוששים לה, אשר על כן אינני רואה מניעה הלכתית להיות שם, כמו שאין מניעה להיות בשאר גבול עולי מצרים.

וביתר ביאור ביארתי הדברים בספרת גבולות השדה, גם לענין הגבול וגם לענין הקדושה, יעוי"ש.

בשנה זו כיצד מעשרים לימונים וקלמנטינות?

בשנה זו תש"פ כיצד מעשרים לדוגמא לימונים וקלמנטינות? יש לי מנוי בבית המעשר.

תשובה

כלומר מה השאלה?

כל הפירות והלימונים ושאר ההדרים בכללם, עדיין שייכים לשנת המעשר הקודמת, מכיון שהם פירות וטרם הגיע יום ההחלפה משנה לשנה שזה יום טו בשבט.

ולכן הכל עדיין שייך לשנה הרביעית. מאידך כל הלימונים שיגיעו לשליש בישול לאחר טו בשבט תש"פ, יהיו שייכים בוודאי לשנה החמישית שגם היא מעשר שני.

מאידך לימונים שרק ייקטפו לאחר טו בשבט, והגיעו לשליש בישול לפני טו בשבט, מעיקר הדין שייכים לשנה החמישית, ואין דינם כאתרוג, אולם כיון שיש מחמירים, כדאי ונכון להפריש מכל אחד בנפרד. כלומר ממה שהגיע לשליש בישול לפני טו בשבט וממה שהגיע לאחר טו בשבט.

זתים שחורים רכים

שלום רב!

הבן שלי הביא לנו זיתים כנל מהמושב לאחר שפיזר עליהם מלח גס. אני פותח כל זית בעזרת סכין ובודק כדי לדעת אם הוא נגוע.

לא רואים שום דבר חריג. כלומר אין צבע אחר וכל שכן שום דבר לא זו בתוך הפרי. האם אני צריך לחשוש שמא יש תולעת מתה שהתמזגה בזית?

תשובה

לרימת זבוב הזית. וכן לרימת שאר זבובי הפירות, או זבוב התסיסה, יש צורה הגם שיש אולי מופעים שונים של הרימה, אך היא בצורת רימה/תולעת. אם לא רואים כלום אז בדרך כלל אין כלום.

לעיתים יש את הנשל שנשאר בפנים, ואיננו תולעת, אך הוא ניכר וברור. לכן למעשה אם לאחר בדיקה הכל נקי, אתה יכול להשתמש.

בישול ירקות עלים

שלום וברכה לכבוד הרב שליט"א.

רציתי לשאול מה הדין בירקות עלים ללא הכשר לחרקים ששטפו אותם מעט ובשלו אותם. האם בכל זאת יהיה מותר לאכלם לפי מה שנפסק בש"ע יו"ד ס' פד שיש ספק ספיקא להתיר אחרי בישול שמא לא היה ושמא נימוח, שהרי האחרונים כתבו שאם הירק מוחזק בתולעים יש רק ספק אחד, שמא נימוח, ואין להתיר. האם ה"ה בירקות עלים בימינו אפשר לומר שאין את הספק הראשון?

תשובה

כדי לעמוד היטב בביאור הדין, כדאי לעי' בספר תולעת שני כרך ראשון בפרק ח סעי' כא ובהערה 21 שם [במהדורה החדשה] שם הארכתי להסביר שמעיקר הדין גם בלי ס"ס דעת מרן השו"ע בדעת הסתם להתיר והס"ס זה רק דעת הי"א.

מאמרים ותשובות | שאלות ותשובות בהלכה

למעשה כל זה כשאין רוב נגוע, כי אחרת אין חזקת היתר בכל גוונא. ונכון לחלק בין סוגי הירקות ובין סוגי הבישולים, שיש שבקלות ממש נימוחים ויש שלא, וכדאי לעי' שם היטב במקורות, ועוד רצוי לעי' שם באותו פרק בהערה 3.

תרומות ומעשרות

שלום רב, לגבי תרומות ומעשרות אשמח לדעת האם אני מעשר באופן נכון: אני מעשר לימונים טבל ודאי ואני מנוי בבית המעשר. מברך את הברכה, חותך תחיכה קטנה (כלשהו) ובנוסף עוד חתיכה שהיא לפחות 1/100 (אחוז אחד) ואומר את כל סדר ההפרשה. עכשיו אם אני לוי האם אני צריך לתת עשירית מהתבואה ללוי או שאני פטור? ובכלל גם אם לא הייתי לוי היום עדיין נוהגים לתת ללוי? או שמחללים את זה גם על מטבע? ובנוסף כיצד עובד החילול על מטבע בתור מנוי של בית המעשר. אשמח לדעת אם אני עושה נכון ואם לא אשמח לדעת כיצד לעשות נכון.

תשובה

שלום וברכה, בימים האלו יצא חוברת החדשה על ביאור המעשרות ואופן ביצוע קל ונכון, וכדאי שתשתמש בחוברת זו, קיימת גם באתר של בית המעשר. לגופו של ענין אינך חייב להוריד 2 חלקים, אלא גם חלק אחד שכולל גם את האחוז ועוד קצת. כאשר בהמשך עם אמירת הנוסח תחיל את "תרומה גדולה" על כל מה שיותר מאחוז אחד. את האחוז יחד עם 9 אחוז נוספים שהשארית בפירות, תחיל שם של "מעשר ראשון" [ללוי]. החלק העשירית מן המעשר שזה מאית מכלל הפירות והוא האחוז שהוצאת הצידה, הוא תרומת מעשר, שאם היינו זוכים היה מוגש על ידי הלוי לכהן לצורך שימושו [רלוונטי היום רק בשמן שהכהן משתמש להדלקה].

את המעשר ראשון לא רלוונטי חילול כי אין בו קדושה כמו מעשר שני או נטע רבעי. חובת הנתינה ללוי היא חובה גמורה וגם בזמן הזה, כיון שאיננה קשורה לטומאה וטהרה. וכך פסק מרן בשו"ע בס"י שלא סעי' יט, לב, נב, סג ועוד. אמנם אתה שאתה לוי, קורא שם, ומשאיר לעצמך, ואינך חייב לתת לחברך הלוי.

לגבי מעשר שני, אכן שם יש קדושה, ואתה צריך לחלל את הקדושה על פרוטה, ניתן להכין זאת גם בבית, אלא שיש כמה דינים בדיני הפרוטה שיש ללמוד. ובנוסף לזכור שלא לחלל יותר פעמים מאשר הפרוטות שהקצבת. מאידך בית המעשר הוא זה שדואג לכל הענינים, כולל חילולים וכו'. ותפקידך רק לחלל את הקדושה על פרוטה של בית המעשר שהוא ייחד עבורך.

נגיעות בתפוז

שלום, רציתי לדעת מה הדין אם אני פותח תפוז ורואה שיש תולעים האם אני יכול לאכול הצד השני של התפוז אם אין שם נגיעות או שאני צריך לחשוש שתולעים מסתתרים שם בלי שאני שם לב אליהם?

תשובה

אם יש ולו רימה אחת של זבוב הפירות, יש מקום לחוש שיש נוספים כי הם אינם בודדים בדרך כלל. ולכן חל חובת בדיקה על כל פלח קודם אכילתו

כשרות בזרעים

שלום, רציתי לדעת האם כדי לזרוע זרעים לגדל ירקות או ירקות עלים יש צורך לעשר את הזרעים לפני כן או לבדוק משהו אחר וכן האם יש לחשוש שבאותם זרעים של מין מסויים עירבו גם זרעים ממין אחר?

תשובה

זרעים אין צריך לעשר לפני כן.

לגבי התערובת תלוי בסוגים, יש סוגים שהם ללא תערובת כלל, ויש שמצוי בהם תערובת.

בכל אופן אם לאחר שזרעת מצאת שגדלו מינים נוספים, אם זה בודדים אתה יכול לעקור. ובכל אופן אם יהיה רלוונטי תשוב ותשאל.

תולעים בדגים בדגים טריים

שלום, דגי דניס שדגו אותם בחוף אשדוד, נוקו היטב בחנות דגים האם מותר לאוכלם?

תשובה

מותר לכתחילה.

ריסוק פירות הפטל קפוא

שלום וברכה,

אני ר"מ בבישיבה של אמריקאים בעלי תשובה, ושאלה הזאת הוא דבר שקורא בכל יום אצלנו לאחר שאחד התחיל למכור "שייק" עם הפרי פטל קפוא מרוסק בתוכו.

לגבי הפרי הפטל והתות הקפואים:

האם אפשר לרסק אותו לאוכלו ב"שייק"?

שמעתי שיש שטוענים שפירות אלו "מוחזקים בתולעים". וגם שע"י הריסוק במיקסר, התולעים קטנים מדי, ולא מתרסקים. האם יש לחוש לדברים האלו? מה באמת המציאות כאן בא"י? וגם יש להפירות אלו הכשר מטעם "חתם סופר" האם אפשר לסמוך שאינם מוחזקים בתולעים?

תשובה

אבקש לציין את מסקנת הדינים שכתבתי בשו"ת שש משזר חלק שני יו"ד סי' ט:

א. תוצרת שרובה נגועה, חובת המיון והבדיקה היא מן התורה. ואם מיעוטה נגוע, כל שהוא פחות ממיעוט המצוי פטור מבדיקה, ואם הוא יותר ממיעוט המצוי חייב בבדיקה מדרבנן. [שיעור מיעוט המצוי: מנהג הפוסקים כדעת המשכנות יעקב שהוא 10% לחומרא אך לא מעיקר הדין, וכן כתב מרן הגרש"א זצ"ל. וכן אמר לי מרן הראש"ל הגרי"ע זצ"ל שלכל היותר יש להחמיר כהמשכנו"י, וכן שמעתי מעוד גדולי הדור. ויש אומרים שיש לחוש גם באחוזים נמוכים יותר. ויש אומרים שהעיקר כדעת הריב"ש שזה עד קרוב לרוב (ובפירוש דעתו של הריב"ש דומני שאין הכוונה כמו הדעה הרווחת דהיינו קרוב ל-50%, אלא קרוב לרוב היינו שהוא יותר קרוב לרוב מאשר רחוק, ונמצא דמיעוט המצוי הוא כל שהוא יותר מ-25%, שכן יותר מכמות זו כבר חשיב קרוב לרוב, ובוה אפשר ליישב כמה עניני מציאות שדן שם הריב"ש, ואכמ"ל)].

ב. עבר ובישל או עיבד באופן שנשתנתה צורת התוצרת, אם המוצר הסופי עבר עיבוד באופן שאין כל אפשרות שנשארו חרקים כלשהם שלימים, כגון ממרח חומס מגרגרי קטניות ועוד - המוצר הסופי מותר לשימוש אצל הצרכן, אפילו אם התוצרת עצמה היא מסוג שהרוב נגוע, מחמת ששוב לא שייך לבדוק כיון שהכל כעת ממרח אחיד, ואם נותרו חלקי חרקים הרי שהם בטלים [ואם מותר לטחון כן לכתחילה בלא בדיקה ראה להלן].

ג. אם בישל תוצרת שהיא מוחזקת בנגיעות [רוב נגוע] באופן שבמוצר הסופי אין ודאות שהחרקים נימוחו, אולם יש ספק שמא נימוחו - אם יכול לבדוק או לסנן את התוצרת שפיר דמי, ואם איננו יכול יש להורות שהכל אסור. [ומכל מקום ראה מה שכתבנו בתולעת שני פ"ז הערה 21 ודוק היטב. ועי' עוד היטב בלשון הדרכי תשובה בסי' פד ס"ק קכג, ובמה שהביא מהבינת אדם [צ"ל אות לג], וראה עוד באריכות בדברי הצמח צדק (פס"ד בסי' פד) ודוק היטב בכ"ז].

ד. אם בישל את התוצרת שיש בה פחות מרוב נגוע אולם מיעוט המצוי הוא נגוע, והבישול איננו ממרח מוחלט, אך הוא עבר בישול שיש בו ספק שמא נימוח - אם יכול לבדוק בנקל, חייב לבדוק. ואם הבדיקה קשה, הרי שהוא פטור מבדיקה והתוצרת מותרת באכילה מחמת שיש כאן ספק ספיקא, ספק שמא היו חרקים או לא היו כלל; ואם היו שמא נימוחו. ובס"ס התירו אפילו באיסור תורה, וקל וחומר כאן דהא דלא בטילי החרקים ברוב אין זה רק איסור דרבנן. [כ"כ הרשב"א בתשובה סי' קיג, כ"ד הר"ן בשם הראב"ד, וכן פסק השו"ע בסי' פד סו"ס טז].

ה. מה שכתבנו (אות ד) שכל שיכול לבדוק, צריך לבדוק, היינו כל שיכול לבדוק בנקל וכלשון הרשב"א בחי' עמ"ס חולין (ט ע"ב) "ואם אינו בודק הוי כמעלים עין מן האיסור לפי שבנקל יכול לראות אם יש סירכא", ע"כ. ומובא טעם זה בפרמ"ג (בפתיחה לסי' לט ובפמ"ג שם שפתי דעת סק"ב), וכן הוא לשון הרשב"א בתורת הבית הארוך (בית שני שער ג) "אבל בסרכות שבריא הואיל והדבר מצוי וניכר לעינים הצריכו לבדוק אחריהם לכתחילה", ע"כ. וכ"ה בריב"ש (סי' קס"ג) ועוד. ועוד מצינו בפוסקים דהיכא דיש טורח מרובה בבדיקתה לא חייבו בדיקה, וכמבואר בפמ"ג (פתיחה לסי' לט בשם המנחת יעקב), וכן כתב שם הפמ"ג בהמשך דבריו גם הטעם בבדיקת הריאה דהוי בלא טרחא ולכן ממברנין, אבל כל היכא דאיכא טורח גדול לא חייבו בדיקה. וכן כתב בתבואות שור (סי' א סק"ג) יסוד זה דכל היכא דאיכא טירחא חשוב כדיעבד כלא אפשר, ואף לענין מיעוט המצוי. וזכורני שיש לשון בשפ"ד שבדיקה בשמש חשיבא כטירחא. ואם כן ברור ופשוט שבדיקה לממרח או ריבה מכל סוג שהוא חשיב טירחא מרובה, ואפילו אם יש חתיכות פרי בפנים עדיין נחשב לטירחא מרובה, וזה שמומחי המעבדה יכולים לבדוק גם את המימרח ולאחר את החרקים, זה לכו"ע טירחא מרובה ביותר [ועיין בשו"ת מנח"י ח"ח סי' סה שביאר כן דברי הרשב"א הנז' שהליכה אצל הבקי לבדוק הוא בכלל טירחא יתרה], ולא חייבו בכה"ג שעבר ובישל ללא בדיקה מוצר שאינו בחזקת נגוע וכאמור [וכ"כ מעלת ידידנו הגרמ"מ קארפ שליט"א בתשובתו לגבי פרוסות ההרינג בהיתר אכילתם לצרכן, והבאתי דבריו בשו"ת שש משור ח"א קונטרס תולעים בדגים סי' יג, יעו"ש].

ו. נמצינו למדים שמוצרי ריבה ומיני מרקחת שנעשים מתוצרת חקלאית לכל סוגיה, היא נעשית ממוצרים שאין הרוב נגוע, והם עוברים בישול גמור, ולעיתים גם טחינה וריסוק. ולפי זה יש לומר ודאי לגביהם דאיכא בזה ס"ס האמור לעיל, [שמא לא היה ושמא נימוח - ואין צורך שהמוצר יהיה רסק או ממרח, ודי שעובר בישול ויש ספק שמא נימוח בבישול]. ועוד שבדיקתם לאחר מעשה היא לכו"ע טירחא מרובה, וממילא הריבה מותרת באכילה ופטורה מבדיקה. אמנם כ"ז אמור בייצור תעשייתי, משא"כ בקיצוץ לבד או מיעוץ לבד, שאין החרקים מתרסקים היטב, לא מהני לעשות בזה ס"ס, וכמבואר בכה"ח (סי' פד אות קלה) בשם הפרי תואר (פד, יד) והזב"צ (אות קיא). אולם גם בזה אם היה גם מעשה של בישול, יש לצרף בכה"ג תמיד הצד שנימוח מחמת הבישול, וא"כ המוצר

שאלות ותשובות בהלכה | מאמרים ותשובות

יצא לתערובת ונתבשל ונימוח, ואפילו אינו אלא ספק שפיר מהני להצטרף לס"ס, וכמבואר בשו"ע ובנו"כ שם.

ז. אלא שאם יהודי מכין תבשיל מתוצרת שיש לה חזקת נגיעות - חייב לבדוק לכתחילה ולא להסתמך על הביטול שע"י הטחינה, כי אין מבטלין איסור לכתחילה. אולם אם זהו רק ספק אם האיסור קיים, אף אם יש מיעוט המצוי שנגוע, הנה כתב רעק"א (בשור"ת במהדור"ק סי' עז) "נ"ל להקל היכא דנראה דרוב עכ"פ נגד המתולעים". וכ"כ הכנה"ג (בהגה"ט סי' צט אות טז), שהאיסור לבטל איסור לכתחילה היינו בודאי איסור אבל בספק איסור מבטלין. וכ"כ בשור"ת חתם סופר (חיד"ד סוף סימן סב) שבספק איסור מותר לבטל לכתחילה. וע"ע בשור"ת הר צבי (יו"ד סי' לו). וכל ההיתר בדין זה הוא אף במאכל שאין דרכו בטחינה [ראה עוד בתולעת שני ח"א פ"ו סעי' טו ואילך].

ח. דבר שדרכו בטחינה, והעושה אינו מכוין כלל לשם איסור ולשם ביטול החרק, אלא לשם מלאכתו שדרכו היא בכך - ראה בשור"ת הריב"ש (סי' שמט) שהתיר לבטל, כיון שאינו מכוין לבטל האיסור עיי"ש. וע' בפת"ש (סי' צט ס"ק ד) שהביא דעת הט"ז שגם במקום שאין כוונתו לבטל דיש להתיר, היינו דווקא אם אי אפשר בענין אחר, דאל"ה אסור. ומביא שם שדעת הפמ"ג שאף אפשר בענין אחר רק שהוא ע"י טרחה, גם כן מותר. ומביא מספר בית יהודה שעפ"ז נראה שבמאלינ"ש שמצוי בהם תולעים רבים וטורח לבדוק אחד אחד, נראה שמותר לסחוט וכו'. עכת"ד. וראה בתולעת שני שם מש"כ לחלק שבמקום שהוא מעונין להפריד האיסור מההיתר וליהנות רק מן ההיתר, הרי זה מותר גמור לכתחילה, ולכן מותר לעשות יי"ש או ערק ושאר דברים, וכן מותר ליתן ירקות מתולעים בתוך בד וליהנות מטעם הירק הנסחט; אולם במקרה שרוצה לערב ולטחון את הכל יחד עם החרקים, דבר זה אסור, אא"כ א"א בענין אחר או שיש טירחא בדבר. ואמנם היכא דהוי רק ספק איסור וגם עושה בדיקה קלה, יש להתיר לכתחילה. [והגאון רבי שלמה קלוגר בשור"ת האלף לך שלמה כתב לגבי הזאפרן (יו"ד סי' קיד סעי' יב) שכיון שדרכו רק ע"י ערבוב חשיב כאי אפשר בענין אחר, וכך ביאר שי' הט"ז הנז', ע"ש ודוק].

ט. כל האמור בסעיפים הקודמים, איירי בביטול איסור או ספק איסור ע"י יהודי, אולם גוי המבטל לעצמו את האיסור, כגון בעל מפעל שעושה ריבות מתותים, ועושה את הריבות עבור כל הקונים, אף אם לו יצויר שאין דרכו בטחינה ואפשר גם בענין אחר - מכל מקום אצל גוי שהוא בעל הבית [ולא גוי העובד במפעל יהודי], ה"ז מותר לכתחילה לקנות ממנו ואין לחוש כלל אף שעשה הכל ממוצר שהוא אפילו בחזקת נגוע, ואין מקום לאסור מחמת הא דאין מבטלין איסור לכתחילה. וכ"כ בשור"ת דבר שמואל (אבה"ט סי' רפו) לגבי היתר רכישת שמן הנעשה מזיתים מתולעים, ובמחזיק ברכה (סי' פד אות לה), ערך השולחן (אות ח) זבחי צדק (אות קי"ג), מהר"י בן לב (חידושי דינים דס"א), וכן בשור"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד (ח"א יו"ד סי' קכב) שכ' שאצל הגוי אין כל איסור, והיהודי כבר קונה לאחר הביטול ומותר גמור הוא. ועוד נזכר בפוסקים נוספים, וכן עיקר. ועוד ראה בשור"ת בית שלמה (סקאלא-אבה"ט סי' ח) שכתב "מכל מקום נראה דאף במבטל איסור דוקא בישראל שמבטל דעביד איסורא, על כן שייך קנס לאסור למי שנתבטל בשבילו, אבל בנכרי הזורק איסור לתוך היתר שלו אף שעושה בשביל ישראל למכור או ליתן לו במתנה, לא שייך קנס ומותר אף למי שנתבטל בשבילו, דודאי אף אם נכרי סירס בהמות או עופות שלו וידוע שעושה כן בשביל למכרם לישראל או שהרוב ישראל ועל דעת הרוב הרוב עושה, לא אישתמיט בשום פוסק לאסור בכה"ג. ועל כרחק לא דמי לאיסור שבת ויו"ט דאמרינן דאם נכרי עשה מלאכה בהם בשביל ישראל דאסור לישראל בכדי שיעשו, ורוה"פ כתבו הטעם דשמא יאמר הישראל לעשות לו מלאכה, וזו דשבת ויו"ט חמור בזה מכל האיסורים, אבל הכא שאני. עכת"ד. [הגם שלמעשה אסר הסירוס ע"י גוי מחמת הערמה, ראה להלן מש"כ בחלק אבה"ט סי' א].

ועל יסוד כללים אלו אפשר להוסיף דעת ותבונה ללמוד מהם תיכף כמה נפקותות למעשה, כגון המציאות שברית תות שדה (כולל קונפיטורה), שייק תות שדה, פרוזן תות שדה, וק"ו מחית תות - כאשר מוצרים אלו עברו שטיפה מקצועית עם מברשות [כפי שמצוי בהרבה החברות שמייצרות פירות קפואים] ושוב עברו תהליך של בישול או טחינה, הרי למעשה כשהמוצר לפניך הוא מותר באכילה [גם אם בדיעבד אין מדובר במוצר החתום באישור שהוא נקי מחרקים]. מאידך תות שדה קפוא המיועד עבור שימוש למוצרי מאפה, דהיינו לשימוש בקונדיטוריה ללא אפייה או בישול אלא רק לתתו על גבי העוגות וכה"ג [ואף אם עובר אפייה קלה בעלמא, הנה עפ"י רוב כפי שזכרנו גם באפייה כל שאינה ישירות מול מקור אש אינה פוגמת בשלימות החרקים] - בכה"ג אין כאן ספק ספיקא, אלא רק ספק אם הוא נגוע, כיון שהוא שלם ואין בו ספק נימוח, ועל כן חובת הבדיקה בתוקפה, וכיון שהמוצר לא טחון אפשר להתירו ע"י ניקוי ובדיקה, אלא שמחמת הקושי לנקות ולבדוק הקפוא, יש להשתמש רק בקפוא מתוצרת מהדרין או בתות טרי וניקוי על ידי המשגחה. וכן קרוב הדין ברוב ככל סוגי הריבות, להוציא ריבת פרחי ורד, שגם השטיפה בה לא יעילה, וגם החרקים נחבאים בתוך הפרח, ועוברים בישול אך לא ריסוק, והנגיעות היא רוב מוחלט ולא כמו הקודמים שבהם השטיפה מועלת שיהיה רק מיעוט המצוי, משא"כ בזה גם השטיפה אינה יעילה להסיר החרקים, ולמעשה ריבה זו אסורה למאכל גם בדיעבד, ללא פיקוח מיוחד על עניני חרקים שבה.

בברכה ש.ז.ר.

סדר הברכות באכילת פירות ט"ו בשבט בתוספת אמירת פסוקים ומשניות לכל פרי, נערך על ידי מורינו ראש המכון שליט"א.

חיטה:

יקח עוגה או שאר מיני מאפה מקמח חיטים ויאמר:

כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְבִיאָנוּ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֲרֶץ נָחֳלִי מִיָּמַי עֵינֵינוּ וְתַהֲמַת יֵצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָרָה: אֲרֶץ חֹטֵה וְשֹׁעֵרָה וְגִפֶּן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֲרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשׁ:

מִה יָפוּ פְעָמֶיךָ בְּנִעְלִים בַּת נָדִיב חֲמוּקִי יִרְכֶּיךָ כִּמּוֹ חֲלָאִים מַעֲשֶׂה יְדֵי אָמֵן: שְׂרָרְךָ אֲנִי הַסֹּהֵר אֶל יְחִסְרֵי הַמִּזְגָּה בְּטָנְךָ עֲרִמַת חֲטִימֵי סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים:

אָמֵן רַבִּי חֵיאָל בַּר אֲבָא: הַרְוָאָה חֲטִימֵי בְּחִלּוֹם - רְאֵה שְׁלוֹם, שְׁנֵאמַר: הַשֶּׁם גְּבוּלְךָ שְׁלוֹם חֵלֶב חֲטִימֵי יִשְׁבִּיעֶךָ.

ויברך בורא מיני מזונות ויאכל:
ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא מיני מזונות:

יין:

יקח כוס יין, ויאמר:

אֶסְרִי לְגִפֶּן עִירָה וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֲתָנּוּ כַּבֵּס בֵּינִי לְבָשׁוּ וּבְדָם עֲנָבִים סוּתָה: חֲכָלִילִי עֵינַי מִיָּין וּלְבָן שָׁנִים מִחֵלֶב:

בְּאֵתִי לִגְנֵי אַחֲתֵי כֻלָּה אֲרִיתִי מוֹרִי עִם בְּשָׁמִי אֲכַלְתִּי יַעֲרִי עִם דְּבָשִׁי שְׁתִּיתִי יַיִן עִם חֵלֶבִי אֲכָלוּ רַעִים שְׁתּוֹ וְשָׁכְרוּ דוֹדִים:

תְּנִי תִנָּא קָמָה דְּרַבִּי יוֹחָנָן: כָּל מִינֵי מִשְׁקִין יִפְּיִן לְחִלּוֹם חוּץ מִן הַיָּין, יֵשׁ שׁוֹתָהּ וְטוֹב לוֹ, וְיֵשׁ שׁוֹתָהּ וְרָע לוֹ; יֵשׁ שׁוֹתָהּ וְטוֹב לוֹ - שְׁנֵאמַר וַיֵּין יִשְׁמַח לֵב אָנוּשׁ, וְיֵשׁ שׁוֹתָהּ וְרָע לוֹ - שְׁנֵאמַר תָּנוּ שָׂכָר לְאוֹבֵד וַיֵּין לְמָרִי נָפֶשׁ, אָמֵן לֵה רַבִּי יוֹחָנָן לְתִנָּא, תְּנִי: תִּלְמִיד חָכָם לְעוֹלָם טוֹב לוֹ, שְׁנֵאמַר לִכּוֹ לְחֲמוּ

בלחמי ושתו בנין מסכתא:

ויברך פרי הגפן, ויכוין לפטור כל שאר משקין שישתה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן:

זיתים:

יקח זית ויאמר:

זֵית רַעֲנָן יְפֵה פְּרִי תֹאֵר קָרָא יְהוָה שְׁמֶךָ: כִּי תַחֲבֹט זֵיתְךָ לֹא תִפָּאֵר אַחֲרֶיךָ לִגְר לִיתּוֹם וּלְאַלְמָנָה יְהִיָּה:

וְהִיָּה כִּי יִבְיָאֵךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְךָ עָרִים גְּדוֹלֹת וְטִבַּת אֲשֶׁר לֹא בְנִית: וּבְתִימֵי מְלָאִים כָּל טוֹב אֲשֶׁר לֹא מְלֵאתָ וּבִרְתָּ חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא חֲצַבְתָּ כְּרִמִּים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נִטְעַתָּ וְאֲכַלְתָּ וְשִׁבַּעְתָּ:

הַרְוָאָה זֵית בְּחִלּוֹם - שֶׁם טוֹב יוֹצֵא לוֹ, שְׁנֵאמַר זֵית רַעֲנָן יְפֵה פְּרִי תֹאֵר קָרָא ה' שְׁמֶךָ. הַרְוָאָה שְׁמֵן זֵית בְּחִלּוֹם - יִצְפָּה לְמֵאוֹר תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר וַיִּקְחוּ אֵלָיךְ שְׁמֵן זֵית זָךְ.

ויברך בורא פרי העץ ויכוין לפטור כל פירות העץ שיאכל:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ:

תמרים:

יקח תמרים ויאמר:

צִדִּיק כְּתָמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה בְּחֲצֵרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ:

זֹאת קוֹמַתְךָ דְּמַתָּה לְתָמָר וְשִׁדְיָךְ לְאַשְׁכְּלוֹת: אֲמִרְתִּי אֶעֱלֶה בְּתָמָר אַחְזָה בְּסִנְסְגִיו וְיִהְיֶה נָא

שְׂדִיךְ כְּאֶשְׁכֵּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֶּךָ כִּתְפוּחִים:
הַרְוֵאָה תְּמָרִים בְּחֵלוֹם - תָּמוּ עֲוֹנוֹתַי,
שִׁנְאַמֵּר תָּם עֲוֹנְךָ בַּת צִיּוֹן.

ויאכל בלי ברכה (כיון שבירך כבר על הוית):

ענבים [צימוקים]:

יקח ענבים ויאמר:

גֶּפֶן מִמְצָרִים תְּסִיעַ תִּגְרֹשׁ גּוֹיִם וְתִטְעֶה:
פְּנוּת לַפִּיָּה וְתִשְׁרֹשׁ שְׂרָשִׁיָּה וְתִמְלֵא אֶרֶץ:
כָּסוּ הָרִים צִלָּה וְעֲנַפֶּיהָ אֶרְוִי אֵל: תִּשְׁלַח
קִצִּירָהּ עַד יָם וְאֵל נָהָר יוֹנְקוֹתֶיהָ:

אֲשַׁתְּךָ כִּגְפֹן פְּרִיָּה בִּירְכָתִי בֵּיתְךָ בְּנִיךָ
כְּשֶׁתֵּלֵךְ וַיְתִים סָבִיב לִשְׁלַחְנֶךָ:

הַרְוֵאָה גֶּפֶן טְעוּנָה בְּחֵלוֹם - אֵין אֲשֶׁתּוֹ מִפֶּלֶת
נְפִלִים, שִׁנְאַמֵּר אֲשַׁתְּךָ כִּגְפֹן פְּרִיָּה. שׁוֹרְקָה
- יִצְפָּה לְמִשִּׁית, שִׁנְאַמֵּר אֶסְרִי לַגֶּפֶן עִירָה
וְלִשְׁרָקָה בְּנֵי אֲתָנּוֹ.

ויאכל בלי ברכה.

תאנים:

יקח מן התאנים ויאמר:

הַנִּצְנָנִים נִרְאוּ בְּאֶרֶץ עַת הַזְּמִיר הַגִּיעַ וְקוֹל
הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאֶרְצֵנוֹ:

הַתְּאֲנָה חֲנֻטָּה פִּגְיָה וְהַגֶּפֶנִּים סִמְדָּר נִתְּנוּ רֵיחַ
קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יִפְתִּי וְלִכִּי לָךְ:

הַרְוֵאָה תְּאֲנָה בְּחֵלוֹם - תּוֹרָתוֹ מִשְׁתַּמֶּרֶת
בְּקִרְבּוֹ, שִׁנְאַמֵּר נִצֵּר תְּאֲנָה יֵאָכֵל פְּרִיָּה.

ויאכל בלי ברכה [אם בדק כראוי מן החרקים,
ואם לאו יאמר הפסוקים על הראיה בלבד].

רימונים:

יקח מן הרימונים ויאמר:

כְּפִלַח הַרְמוֹן רִקְתָּךְ מִבְּעַד לְצִמְתָּךְ:

שְׁלַחֲךָ פֶּרֶס רְמוֹנִים עִם פְּרִי מְגִדִּים כְּפָרִים
עִם גִּרְדִּים:

לְכֵה דוֹדִי נִצָּא הַשָּׂדֶה נְלִינָה בְּכַפָּרִים:

נִשְׁכִּימָה לְכַרְמִים נִרְאָה אִם פִּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח
הַסִּמְדָּר הַנִּצּוּ הַרְמוֹנִים שֶׁם אֲתָן אֶת דְּרִי לָךְ:

הַדּוֹדָאִים נִתְּנוּ רֵיחַ וְעַל פְּתַחנּוּ כָּל מְגִדִּים
חֲדָשִׁים גַּם יִשְׁנִים דוֹדֵי צִפְנָתִי לָךְ:

הַרְוֵאָה רְמוֹנִים בְּחֵלוֹם, זֹטְרִי - פְּרִי עֶסְקָה
כְּרִמוֹנָא, רְבִרְבִּי - רְבִי עֶסְקָה כְּרִמוֹנָא,
פִּלְגִּי - אִם תִּלְמִיד חֶכֶם הוּא - יִצְפָּה לְתוֹרָה,
שִׁנְאַמֵּר אֲשַׁקֶּךָ מִיַּין הָרִקְח מַעֲסִיס רְמָנִי,
וְאִם עִם הָאֶרֶץ הוּא - יִצְפָּה לְמִצּוֹת, שִׁנְאַמֵּר
כְּפִלַח הַרְמוֹן רִקְתָּךְ. מֵאִי רִקְתָּךְ - אֶפְלוּ
רִיקְנִינוּ שְׁבָךְ מְלֵאִים מִצּוֹת כְּרִמוֹן.

ויאכל בלי ברכה.

אתרוג:

נוהגים לעשות מן האתרוג מיני מרקחת ולאוכלו
בט"ו בשבט:

וְלִקְחָתֶם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר
כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֶנְף עֵץ עֵבֶת וְעָרְבֵי נָחַל
וּשְׁמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים:

הַרְוֵאָה אֲתָרוֹג בְּחֵלוֹם - הַדּוֹר הוּא לִפְנֵי
קוֹנוֹ, שִׁנְאַמֵּר פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים.

ויאכל בלי ברכה. ואין לברך ברכת שהחיינו [אף
הגשים שלא בירכו על ד' מינים כמו שביארתי
בספרי שו"ת שש משור כרך שני חאו"ח סי' ז].

תפוח:

יקח מן התפוח ויאמר:

סִמְכוּנִי בְּאֲשִׁישׁוֹת רִפְדוֹנִי בְּתַפּוּחִים כִּי
חוֹלֵת אֶהְבֶּה אֲנִי:

אֲנִי חִבְצֶלֶת הַשְּׂרֹן שׁוֹשְׁנַת הַעֲמָקִים:

כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעֲיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת:
כְּתַפּוּחַ בְּעֵצִי הֵיעַר כֵּן דוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלוֹ
חֲמֻדָּתִי וַיִּשְׁבָּתִי וּפְרִיו מִתּוֹק לַחֲפִי:

וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנֵי כְּרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בִּרְכוּ
ה', אָמֵר רַב יְהוּדָה בְּרָה דְּרַב שְׁמוּאֵל בַּר
שִׁילַת מִשְׁמָה דְּרַב: כְּרִיחַ שְׂדֵה שֶׁל תַּפּוּחִים.

ויאכל בלי ברכה.

אגוז:

יקח אגוז ויאמר:

אֵל גִּנַּת אֲגוֹז יִרְדְּתִי לְרֵאוֹת בְּאִבִּי הַנָּחַל

וְכָל שִׁיחַ הַשְּׂדֵה טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֶשֶׂב
הַשְּׂדֵה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים
עַל הָאֶרֶץ וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה:

וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאֶרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי
הָאֲדָמָה:

הַכּוֹסֶס אֶת הָאֲרִז מִבֶּרֶךְ עָלָיו בּוֹרָא פְּרִי
הָאֲדָמָה. אֲפָאן בְּשֵׁלָן אִף עַל פִּי שֶׁהַפְּרוּסוֹת
קִימוֹת מִבֶּרֶךְ עָלֵיהֶן בּוֹרָא מִיָּנִי מְזוּנוֹת וְאֵין
מִבֶּרֶךְ אַחֲרֵיהֶן כְּלוּם. זֶה הַכֶּלֶל כָּל שֶׁתַּחֲלֹתוֹ
הַמוֹצֵיא לַחֵם מִן הָאֶרֶץ מִבֶּרֶךְ אַחֲרָיו שֶׁלֹּשׁ
בְּרָכוֹת.

וַיְבָרֶךְ בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה, וַיְכוּיֵן לַפִּטּוֹר כָּל
פִּירוֹת הָאֲדָמָה שִׂיאֵכֵל אַחֵר כֹּךְ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא
פְּרִי הָאֲדָמָה:

שהכל נהיה בדברו:

יִקַּח דְּבַר מֵאֵכֶל שִׁבְרַתּוֹ שֶׁהֵכֵל [וְשִׂיאֵנוּ מִשְׁקָה
שִׁכְבֵּר הוֹצִיא הַמַּשְׁקִים בְּבִרְכַּת הַגֶּפֶן] וַיֹּאמֶר:
בְּרֹךְ עַל פְּרוֹת הָאֵילָן בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה,
יִצָּא. וְעַל פְּרוֹת הָאֶרֶץ בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ, לֹא
יִצָּא. עַל כָּלֶם אִם אָמַר שֶׁהֵכֵל, יִצָּא:

עַל דְּבַר שֶׁאֵין גְּדוּלוֹ מִן הָאֶרֶץ, אוֹמֵר שֶׁהֵכֵל.
עַל הַחֲמֵץ וְעַל הַנוֹבְלוֹת וְעַל הַגּוֹבָאִי, אוֹמֵר
שֶׁהֵכֵל. עַל הַחֲלָב וְעַל הַגְּבִינָה וְעַל הַבִּיצִים,
אוֹמֵר שֶׁהֵכֵל. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כָּל שֶׁהוּא
מִין קָלָלָה - אֵין מְבָרְכִין עָלָיו:

וַיְבָרֶךְ שֶׁהֵכֵל נִהְיָ בְּדַבְּרוֹ, וַיְכוּיֵן לַפִּטּוֹר כָּל מָה
שִׂיאֵכֵל אַחֵר כֹּךְ:
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֵכֵל
נִהְיָ בְּדַבְּרוֹ:

לְרֹאוֹת הַפְּרָחָה הַגֶּפֶן הִנָּצוּ הָרִמָּנִים: לֹא
יִדְעָתִי נִפְשִׁי שְׁמַתָּנִי מִרְכָּבוֹת עֲמִי נָדִיב:

אֶל גִּנַּת אֲגוֹז יִרְדְּתִי, מָה אֲגוֹז זֶה אַתָּה נוֹטֵל
אֶחָד מִזֵּהָרִים וְכָלֶן מִדְּרָדְרִין וּמִתְגַּלְגָּלִים זֶה
אַחֵר זֶה, כֹּךְ הֵן יִשְׂרָאֵל לָקָה אֶחָד מֵהֶן כָּלֶן
מִרְגִּישִׁין.

וַיֹּאכֵל בְּלִי בִּרְכָה.

שקד:

יִקַּח שְׁקָד וַיֹּאמֶר:

וַיְהִי מִמִּחְרַת וַיָּבֵא מֹשֶׁה אֶל אֱהֱלֵ הָעֵדוּת
וְהִנֵּה פָּרַח מִטֶּה אֶהֱרֹן לְבֵית לֹוִי וַיֵּצֵא פָּרַח
וַיִּצֹץ צִיץ וַיִּגְמַל שְׁקָדִים:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם כֵּן אֶפֹּא
זֹאת עֲשׂוּ קָחוּ מְזֻמֶּרֶת הָאֶרֶץ בְּכָלִיכֶם
וְהוֹרִידוּ לֵאשִׁי מִנְּחָה מֵעֵט צִרִי וּמֵעֵט דִּבְשׁ
נִכְאֹת וְלֹט בְּטָנִים וּשְׁקָדִים:

וַיִּגְמַל שְׁקָדִים גָּמַל לְכָל מִי שֶׁהָיָה שׁוֹקֵד עַל
שִׁבְטוֹ שֶׁל לֹוִי, וְלָמָּה שְׁקָדִים וְלֹא רִמּוֹנִים וְלֹא
אֲגוֹזִים לְפִי שֶׁנִּמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל בָּהֶם, וְאוֹתוֹ
הַמִּטָּה הָיָה בֵּיד כָּל מֶלֶךְ וּמֶלֶךְ עַד שֶׁחָרַב בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ וּנְגַנְזוּ, וְאוֹתוֹ הַמִּטָּה עֲתִיד לִהְיוֹת
בֵּיד מֶלֶךְ הַמַּשִּׁיחַ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ שְׁנֹאֲמַר:
מִטָּה עֲזָךְ יִשְׁלַח ה' מִצִּיּוֹן רִדְהָ בְּקָרֵב אֵיבֶיךָ.

וַיֹּאכֵל בְּלִי בִּרְכָה.

פירות האדמה:

יִקַּח מִפְּרִי הָאֲדָמָה וַיֹּאמֶר:

אֵלֶּה תוֹלָדוֹת הַשָּׂמִים וְהָאֶרֶץ בְּהִבְרָאָם בְּיוֹם
עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:

סיור כשרות במדינת מרוקו

מו"ד ראש המכון שליט"א בסיור כשרות יחד עם רבני גוף הכשרות OU, סנטור ג'ו ליברמן ושרי הממשלה במרוקו

רבני גוף הכשרות OU סיירו יחד עם אנשי ממשל וכלכלה ברחבי מרוקו, בכדי לעמוד מקרוב על הפעילות הנעשית במדינה. כחמישים מפעלים המקבלים כשרות ומספקים מזון לרחבי העולם ובדגש על ארצות הברית. הביקור נחתם במחיצתו של הרה"ג רבי יאשיהו פינטו אשר קבע את משכנו במדינה. את הסיור ליווה ראש המכון האחראי מטעם גוף הכשרות על כל רחבי מרוקו.

עם האחראי על הידרות בין העמים

בבית הכנסת העתיק ברבאט

מעניק את ספר המשפטים לשר הדתות המרוקאי

עם שליח חב"ד בקובלנקה

תפילת האתרוג

היכן מקורו של המנהג שכדאי להתפלל על האתרוג ביום ט"ו בשבט, והאם יש תפילה מיוחדת לכך?

מקור הדברים בספר הקד' "בני יששכר" (חודש שבט, מאמר ב', סימן ב') וז"ל שם: "טעם שאמר התנא במתניתין בא' בשבט - ר"ה לאילן, כדברי בית שמאי. ובית הלל אומרים בט"ו בו. ונאמר "אילן" לשון יחיד, ולא אמר "אילנות". לרמז מה שאמרו רבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר ומהודר שיזמין הקב"ה בעת שיצטרך למצווה.... וזהו שאמר התנא: אילן - לשון יחיד, לרמז על האילן המיוחד המבואר בתורה למצווה". והגאון רבנו יוסף חיים זצ"ל בספרו לשון חכמים ח"א סימן ל"ח אף כתב על כך נוסח תפילה מיוחד (וראיתי כבר כמה גירסאות והגהות על נוסח תפילה זו. מכל מקום

אכתוב את זאת שנמצאת עמדי):

יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו, שתברך כל אילנות האתרוג להוציא פרותיהם בעתם, ויוציאו אתרוגים טובים יפים ומהדרים ונקיים מכל מזם. ולא יעלה בהם כל חזזית ויהיו שלמים, ולא יהי בהם שום חסרון, ואפילו עקיצת קוץ. ויהיו מצויים לנו ולכל ישראל אחינו בכל מקום שהם, לקיים בהם מצות נטילה עם מצות נטילה עם הפולב בחג הסופות שיבא עלינו לחיים טובים ולשלום, כאשר צויתנו בתורתך על ידי משה עבדך: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר פפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל. ויהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו, שתעזרנו ותסייענו לקיים מצוה זו של נטילת לולב והדס וערבה ואתרוג בתקנה בזמנה בחג הסופות שיבא עלינו לחיים טובים ולשלום בשמחה ובטוב לבב, ותזמין לנו אתרוג יפה ומהדר ונקי ושלם וכשר בהלכתו.

ויהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתברך כל מיני האילנות ויוציאו פרותיהם ברבוי, שמנים וטובים, ותברך את הגפנים שיוציאו ענבים הרבה, שמנים וטובים, כדי שיהיה היין היוצא מהם מצוי לרב לכל עמך ישראל לקיים בו מצות קדוש ומצות הבדלה בשבתות וימים טובים ויתקיים בנו ובכל ישראל אחינו מקרא שכתוב: לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך. ונאמר: באתי לגני אחתי כלה אריתי מזרי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים. יהי לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגאלי:

ויהי רצון מלפני אלוקי השמים, שיתברכו כל פירות האילנות למטה, ויושפע שפע ברכה והצלחה ממקור האילן למעלה, עלינו ועל כל עמו ישראל בכל אתר ואתר: